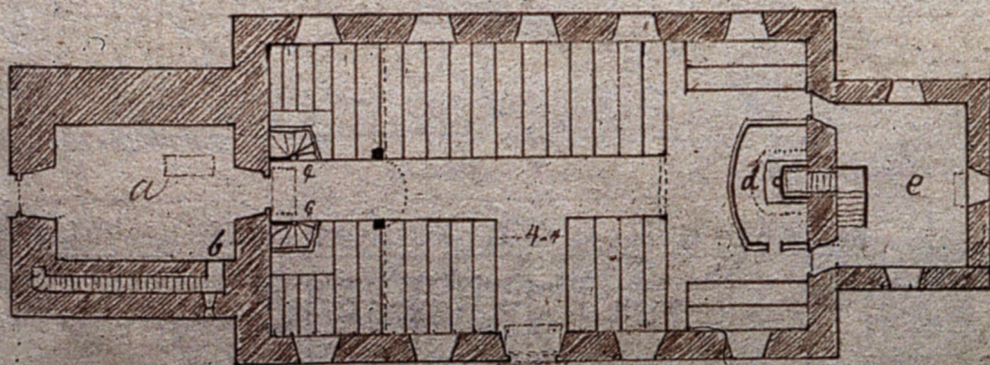

Mörbylånga kyrkor

SVERIGES KYRKOR

ÖLAND

RAGNHILD BOSTRÖM

Mörbylånga kyrkor

Mörbylånga kyrkor

ALGUTSRUMS HÄRAD, ÖLAND

Av RAGNHILD BOSTRÖM

VOLYM 222 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

UTGIVET AV RIKSANTIKVARIEÄMBETET OCH KUNGL VITTERHETS HISTORIE

OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

 Riksanstikvarieämbetet

REDAKTIONSKOMMITTÉ: CHRISTINA VON ARBIN, ALLAN ELLENIUS,
R AXEL UNNERBÄCK OCH ANDERS ÅMAN

UTGIVET MED BIDRAG FRÅN
CARL KEMPES STIFTELSE,
MAGNUS BERGVALLS STIFTELSE,
MARCUS OCH AMALIA WALLENBERGS MINNESFOND,
MÖRBYLÅNGA FÖRSAMLING OCH
UDDENBERG-NORDINGSKA STIFTELSEN

Beskrivningen av Mörbylånga kyrkor avslutades 1995. Excerperingen är utförd av A Billow och M Lofström 1912, Hilda Kauri och Erik B Lundberg ca 1980, av författaren samt av M-L Sallnäs. Översättningen till engelska av sammanfattning och bildtexter har utförts av William M Pardon. Bildmaterial, anteckningar och excerpter förvaras i ATA om annat ej anges.

Fotografer: A Billow, R Boström, A Edle, K Eriksson, H Gustavson, R Hintze, M Hofrén, N Lagergren, R Lind, K G Petersson, A Roland, H Schulze och G Sörensen.

Uppmätningar: A Billow, A Flink, M Hofrén samt G Redelius.

*Omslagsbilden återger fig 56, Mörbylånga kyrka år 1822. Akvarell av N I Löfgren. ATA.
Cover: Mörbylånga Church, 1822 (Fig. 56). Water-colour.*

På omstående sida Algutsrums härads sigill 1561 efter ritning i RA.

© 1997 Riksantikvarieämbetet 1:1

ISSN 0284-1894

ISBN 91-7209-087-1 (inb)

ISBN 91-7209-088-X (hft)

Innehåll

MÖRBYLÅNGA KYRKOR

FÖRORD 7

INLEDNING av Hella Schulze,
Sölve Göransson och Ragnhild Boström 9

KYRKOGRÅDEN 15

MÖRBYLÅNGA GAMLA KYRKA

Presentation av kyrkobyggnaden 23

Byggnadsbeskrivning 25

Byggnadshistoria 37

Kalkmålningar 43

Inredning och inventarier 43

MÖRBYLÅNGA NYA KYRKA

Presentation av kyrkobyggnaden 53

Byggnadshistoria 54

Inredning och inventarier 73

NOTER 98

KÄLLOR OCH LITTERATUR 106

FÖRKORTNINGAR 110

SUMMARY 112

BILAGA

Ragnhild Boströms tryckta skrifter 1942–1997 114

Förord

Beskrivningen av Mörbylånga kyrka är författad av fil dr Ragnhild Boström, medarbetare i Sveriges Kyrkor sedan 1940-talet. Denna publikation utgör ännu ett viktigt bidrag i hennes omfattande och värdefulla forskning om Ölands kyrkor, som för Sveriges Kyrkors vidkommande inleddes 1966 med en översikt av det skriftliga källmaterialet rörande kyrkobyggnadernas komplicerade byggnadshistoria. Sedan dess har 15 kyrkor fått en utförlig beskrivning och analys i serien. Ragnhild Boströms stora kunskap och levande intresse för den öländska landsbygden och dess kyrkor har även förmedlats genom ett stort antal vetenskapligt och kulturhistoriskt värdefulla uppsatser och artiklar. Det är med beundran och tacksamhet över hennes insatser som vi nu, som en hyllning i samband med hennes 80-årsdag, publicerar den bibliografi över hennes tryckta skrifter som ingår som bilaga i denna volym, och som utarbetats av redaktionen.

I volymen medverkar antikvarie Hella Schulze och docent Sölve Göransson med var sitt avsnitt om socknens tidiga historia. I noterna refereras till flera experter. Fil mag Marie-Louise Sallnäs har bistått vid arkivgenomgången och arkitekt Jakob Lindblad har i arbetets slutskede bistått med granskning och redigering av manuskriptet. Till samtliga riktar vi ett varmt tack.

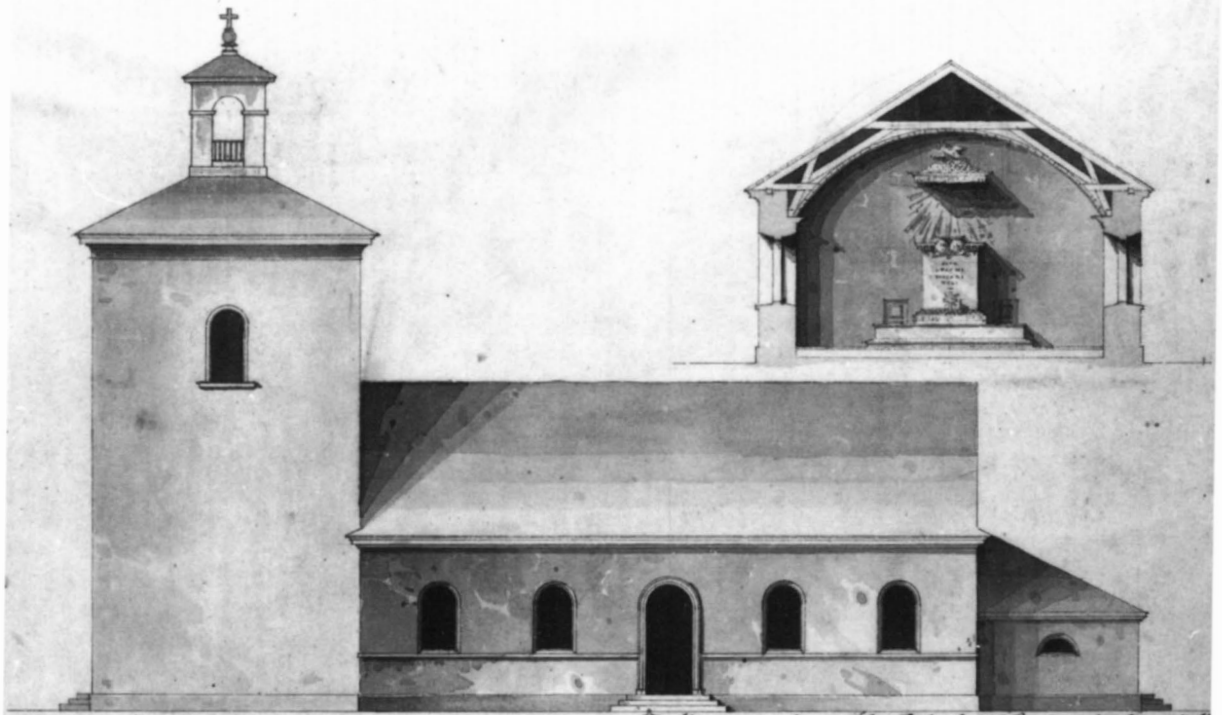
Vi vill också uttrycka vårt tack till församlingens prästerskap, kyrkoråd och kyrkvaktmästare, som på olika sätt stött författaren i hennes arbete.

Den föreliggande monografin över Mörbylånga kyrka, volym nr 222 i Sveriges Kyrkors serie, har kunnat publiceras tack vare generösa bidrag från församling och ovan angivna forskningsstiftelser. Vi tackar varmt för detta stöd.

Stockholm i oktober 1997

Christina von Arbin Allan Ellenius R Axel Unnerbäck Anders Åman

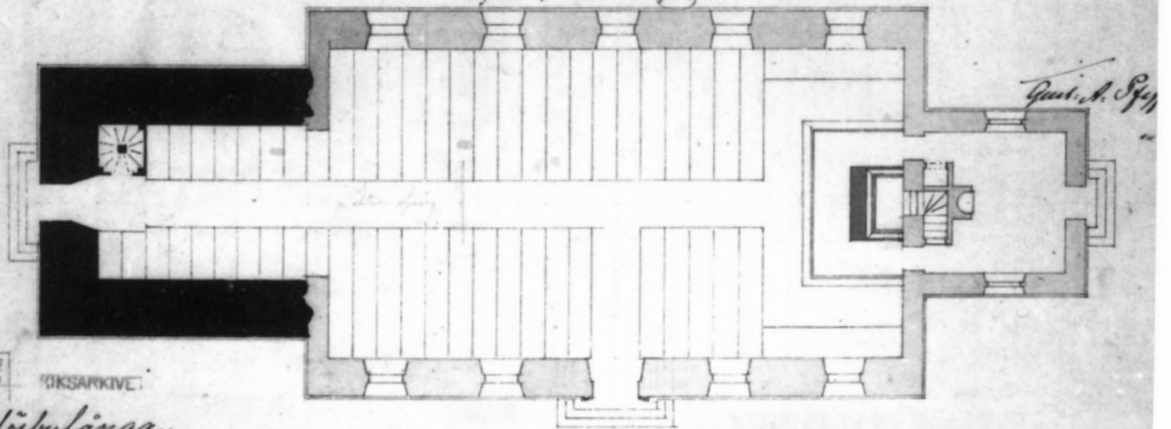
*Teckning till Hörtbylångas kyrkas utbyggnad
i Gulmarer Län på Öland.*

980 profaner.

 Högskolan af Kongl. Ofv. Ingeniörskollegiet den 21. Mars 18...
 Uppgjord af Axel Stenfeldt.

A. M. Edlerström

Ant. A. Sjögren

P. 149
4

ÖKSARKIVET

Hörtbylångan.

MÖRBYLÅNGA KYRKOR

Öland, Kalmar län, Ölands södra mot, Algutsrums härad,
Växjö stift, Ölands södra kontrakt, Mörbylånga pastorat,
Mörbylånga kommun

Inledning

Mörbylånga socken under forntiden¹

Av Hella Schulze

Mörbylånga socken är belägen på sydvästra delen av Öland och tillhör de till ytan mindre på ön. Socknen har en landskapsuppbyggnad som är typisk för denna del. Hälften av ytan, den östra, upptas av det karga alvarlandskapet med kalkstenshällen i dagen. Desto bördigare och lummigare är den västra delen, Mörbylångadalen, vars åkrar sakta sluttar ner mot Kalmarsund. Dessa bägge landskapstyper skiljs åt av en kort sträcka av den sk västra landborgen, kalkstensklippan som här delvis är mycket brant och svårtillgänglig. På denna löper väg 136, från norra till södra udden. Här finns även strandvallar, vilka under hela forntiden har utnyttjats som gravfält. Enligt Riksantikvarieämbetets inventering 1975 fanns i socknen 88 fornlämningar fördelade på 38 olika platser (fig 2). En koncentration finns på landborgen respektive i socknens södra del vid Risinge. Övriga fornlämningar är glest fördelade över resten av socknens yta. Nästan alla fornlämningarna utgörs av gravar, gravfält eller rester av gravfält.

Från stenåldern, tiden fram till ca 1500 fKr, finns många upphittade föremål av flinta: yxor, hela eller i delar, dolkar, mejslar, skinnskrapor och sk avslag, vilka är avfall från textiltillverkning. Sådana redskap och avslag har hittats i svartfärgad åkermark vid Södra Bårby (fornlämning nr 60). Här finns sannolikt en eller flera boplatser från stenåldern. Helt säkert finns även andra stenåldersboplatser på strandvallarna ner mot Kalmarsund, vilka dock ännu ej observerats.

Fig 1. Mörbylånga kyrka. Axel Almfelts andra förslag till ny kyrkobyggnad 1808. RA. Foto RA/K Eriksson 1994.

Mörbylånga Church. Axel Almfelt's second proposal for a new church, 1808.

Man måste i det här sammanhanget även nämna de fyra välkända gånggrifterna i Resmo.² Även om dessa ligger i Resmo socken, är avståndet till Mörbylångas gräns endast ca 100 m och Mörbylånga får alltså räknas till deras närområde. Gånggrifterna i Resmo är de enda som finns i östra Sverige. Denna gravtyp har tolkats som början på en social skiktning inom det organiserade bondesamhället, som växte fram under yngre stenåldern (Stenberger 1964, s 73).

Bronsåldern, 1500–400 fKr, var en tid när handel och sjöfart fick allt större betydelse. Även om man kunde gjuta sina redskap själv, måste råvaran, bronzen, importeras. Knappt 20 föremål från bronsåldern finns registrerade från socknen. Det är yxor av tidiga och sena typer, stickvapen, en nål, ett ornerat rör (skaft?) och en halsring. Till bronsåldern brukar man även datera förekomster av skålgropar, små, 4–10 cm stora gropar, vilka man anser har använts som offerskålar. Fyra flyttblock med inknackade gropar finns i Mörbylånga (fornlämning nr 12, 53, 56, 57). Ett av dessa (nr 12) har hela 45 gropar. Några fler fornlämningar i socknen, vilka skulle kunna dateras till bronsåldern, är än så länge inte kända.

Även om sydvästra Öland under yngre stenåldern och bronsåldern säkert har haft en talrik befolkning, är det ändå från järnåldern vi har de flesta lämningarna, både vad gäller fasta fornlämningar och lösfynd. Främst är det perioderna 0–500 e Kr och 900–1000 e Kr, alltså den romerska järnåldern respektive vikingatiden, som lämnat de flesta spåren. Öland hade då säkert en talrik befolkning, vilken levde på en blomstrande sjöfart och handel, vilken i sin tur baserade sig på boskapsskötsel och hantverk.

Den mest kända fornlämningen i Mörbylånga socken är fornborgen i Bårby (fig 3). Denna är unik för Öland med sin halvcirkelformade vall intill landborgsbranten, ett arbets-

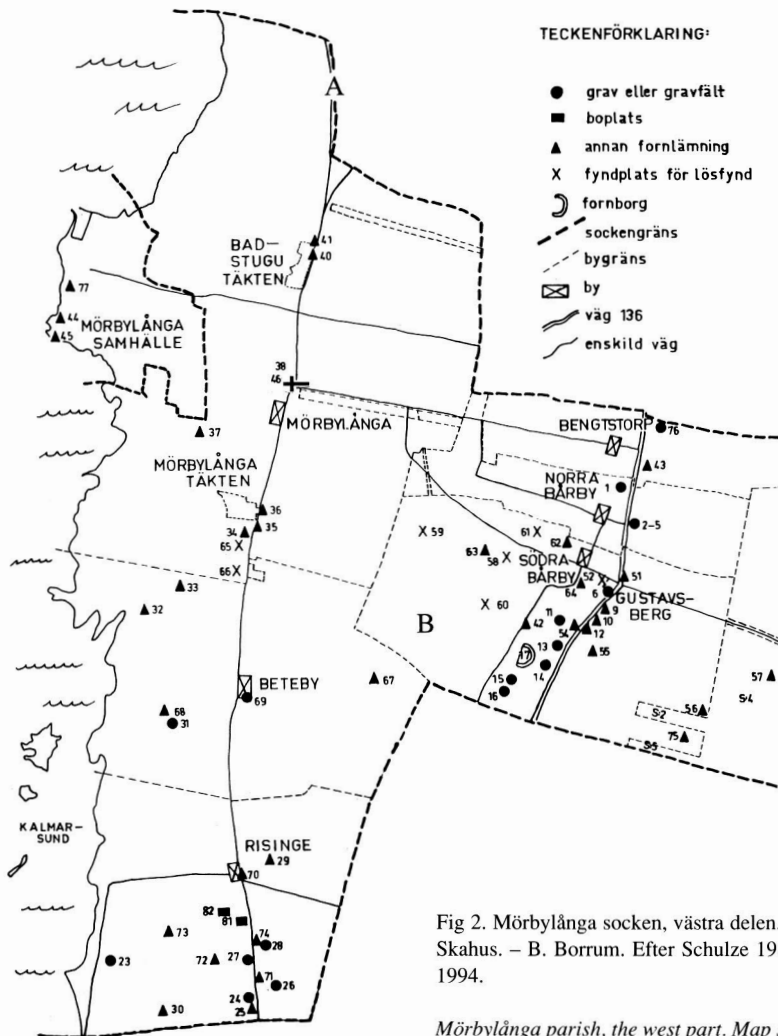

Fig 2. Mörbylånga socken, västra delen. Karta som visar fornlämningarnas spridning. – A. Skahus. – B. Borrum. Efter Schulze 1983, kompletterad av S Göransson och C G Holdar 1994.

Mörbylånga parish, the west part. Map showing the location of archaeological remains.

besparande sätt att utnyttja de naturliga förutsättningarna. På fastlandet är typen mycket vanlig. Både upphittade föremål, uppgifter om en yttre försvarsvall och ett uppmurat portvalv som i Gråborg, visar att Bårby borg liksom flera andra fornborgar på Öland inte bara använts under de oroliga tiderna runt 500 e Kr, utan även under medeltiden.

Fornborgen i Bårby omges på sina tre sidor av spridda gravar och gravfält. Kanske en del av dessa kan vara samtida med borgen? Vid de undersökningar som gjordes somrarna 1966–67 påträffades åtta gravar. De kan dateras till 200-talet e Kr. Hela fyra av de åtta gravarna var hällkistor, uppbyggda av kallmurade kalkstenar. Trots att gravarna hade plundrats i gammal tid, kunde många fynd tillvaratas. De flesta visade, att det var välbärgade personer som begravts här. Pärlor, kam, lerkärl, knivar, dräktspännen, en

guldberlock med filigranarbete samt ett remändebeslag (fig 4) upphittades.

Ett annat område, även det ett gravfält på landborgen, där kallmurade hällkistor från järnåldern påträffats, är det stora gravfältet vid Bengtstorp och Bårby (nr 2–5). Här har fler än 20 gravar undersökts – de flesta vid seklets början, när området flitigt utnyttjades för grustäkt. Det övervägande antalet av gravarna bestod av hällkistor, innehållande en rik gravutrustning och skelettrester efter en eller flera individer. Benrester efter hästar och hundar visar att även dessa har fått följa sin husbonde i döden. Man har trott på ett liv efter detta då man har jordat de döda med full utrustning: krigaren har fått med sig svärd, sköld, lans och spjut, kniv, ibland sporrar, ofta ett lerkärl som kanske innehållit mat eller dryck. Kvinnogravarna innehöll mer av föremål från

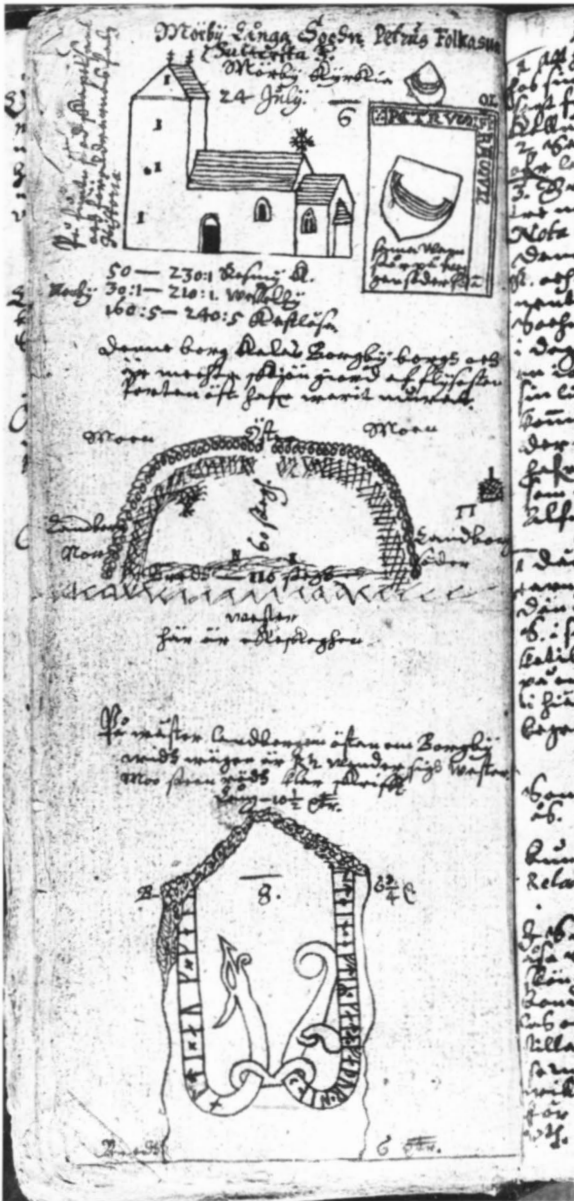

Fig 3. En sida i J H Rhezelius' resedagbok 1634 (detalj fig 19). Överst Mörbylånga kyrka, beskrivning av en dopfont, Peter Folkessons gravsten (jfr fig 19 och 106), därpå Bårby borg (fig 2:17) samt en runsten av röd kalksten: "Alde och Ketil (de läto resa denna) sten efter Käte, sin fader". KB.

A page from J H Rhezelius' diary, 1634 (see also detail Fig. 19). Top Mörbylånga Church, the description of a baptismal font, the grave slab of Peter Folkesson (see also Figs. 19 and 106), Bårby a castle (Fig. 2:17), and a runic stone.

den personliga dräktutstyrelsen: remsöljor, remändebeslag, dräktspännen och fingerringar. Fynden i gravarna daterar dessa till 0–100 e Kr, alla utom en, vilken är från 200-talet e Kr. Åtta stensättningar, några klumpstenar eller resta stenar är vad som finns kvar ovan mark av gravfältet här, men på andra sidan väg 136 finns kanske en fortsättning åt väster. Här ligger två välbyggda domarringar, 12 respektive 18 m i diameter (fig 5).

Förutom landborgen finns som nämnts ännu ett område där fornlämningarna, gravarna från järnåldern, ligger tätt. Det är strandvallen utmed kusten, på vilken kustvägen mot Färjestaden löper. I dennas fortsättning åt söder, söder om Risinge by, finns ett stort antal gravar: stensättningar, högar, resta stenar, hällkistor. Två mindre gravfält finns registrerade här, men sannolikt tillhör alla ett stort, en gång sammanhängande gravfältsområde. Här ligger den mäktiga "Risinge hög", 26 m i diameter och ca 3,5 m hög (fig 6). Även nere vid stranden finns gravar. På en låg förhöjning ligger ännu en domarring, benämnd "Trindhallarna", även den med 26 meters diameter (fornlämning nr 23).

I Risinge har påträffats ett kulturlager från vikingatiden, en av de få boplatslämningar som har registrerats i socknen. I svartfärgad jord hittades bl a ett litet stycke ben, ornerat i en stil, vilken användes under vikingatidens slutskede (nr 81).

I Mörbylånga saknas de stora rektangulära husgrunder, vilka förr benämndes kämpgravar. De finns annars spridda över en stor del av ön och ett antal har även påträffats på Stora Alvaret. Däremot finns i Mörbylånga rester efter en forntida färdväg. Den utgår ifrån Resmo socken och sträcker sig ner mot Triberga i Stenåsa socken. Den är 5–7 m bred och kantas av lagda stenrader.

Lösfynden från järnåldern visar, att det funnits många gravar som har förstörts genom tiderna. Grustäkt och odling är de främsta orsakerna till detta. Just från grustaget i Bengtstorp–Bårby finns flera lösfynd från förstörda gravar. Socknens största guldfynd påträffades vid Gustavsberg i södra delen av detta område (nr 52; SHM 16567, inlöst 1920). Fyndet anses dock vara ett skattfynd, något man gömt i jorden under orostid, och ej från en grav.

En fyndkategori som fordrar ett särskilt omnämnande är alla de runstenar eller fragment av dessa som hittats. En skall ha stått vid vägen öster om Bårby borg (fig 3, rest över Käte av hans söner Alde och Ketil; SvR ÖI 5), men de övriga har alla påträffats på kyrkogården eller i kyrkan (se nedan fig 13 ff). Förmodligen har de stått uppresta på den allra första kyrkogården, en del ingående i en s k Eskilstunakista (not 22) under tidigkristen tid (fig 14). Man har konstaterat, att runstenarna främst hör samman med den första kristna tiden. På detta tyder även den text som fanns på en nu fragmentarisk runsten från Mörbylånga kyrka: "(NN

Fig 4. Bronsföremål, funna i Södra Bårby: ett kraftigt profilerat remändebeslag (nederst), beslag till ett dryckeshorn (th) och ett ringspänne. Tillvaratagna vid seklets början, förmodligen när en grav förstörts av grustäkt. Foto ATA.

Ancient bronze finds Södra Bårby. Probably from a destroyed grave.

lät) resa stenen efter Tor(sten, fader) sin. Gud hjälpe hans själ” (fig 15 överst t h, 27).

Till sist några ord om en lämning från nyare tid. Det är den skans som funnits i Mörbylånga, Mörby skans (fornlämning nr 77), vilken uppfördes under kriget mot danskarna 1643,³ av allt att döma på den plats nedanför kyrkan, där enligt J H Rhezelius⁴ ”the danske” steg i land ”i danske feijdetijden [1611–1613], när de intogo landet, och fångade Prästerskapet och andre, bland the förnämligaste där å landet” (F.c. 2/3, s 166). Denna befästning är också omtalad i en kort notis 1667 i Rannsakingar:⁵ ”een Skantz på westra sijdan i Siökanten, twifwels vtan fordom vpkastat til wärn och landzenns defension vthi feygdetijder”. Vid Linnés besök 1741 syntes mycket litet av den. I våra dagar är den skönjbar endast genom att marken är något högre inom området.

Kyrkans läge. Sockennamnet. Kyrklig jord i socknen. Äldre prästgård

Av Sölve Göransson

Mörbylånga sockenkyrka är inte placerad på eller invid landborgen, vilket de flesta andra av kyrkorna på Ölands västsida är, utan nere på den här 3 km breda, bördiga strandslätten. Sockenområdet omfattar de gamla byarna Mörbylånga, Beteby, Risinge, Bårby (Norra och Södra) och Bengtstorp samt den 1820 grundade Mörbylånga köping. Sockenområdet tillhörde under medeltiden Borbo härad, uppkallat efter dess samlingsort Bårby, vars namn – egentligen Borghby – alluderar på den forntida borganläggningen på landborgskanten, använd ännu under medeltiden (se ovan). Då häraderna på södra och mellersta Öland i regel fått sina namn efter byar som var eller blivit kyrkbyar, hade det varit naturligt, om kyrkan här i socknen varit byggd vid Bår-

Fig 5. En av de väl bevarade domarringarna som ingår i fornlämning nr 1 på kartan i fig 2, strax söder om avfarten till Mörbylånga från Bengtstorp. Foto H Schulze 1982.

One of the well-preserved stone circles (No. 1, Fig. 2).

by. Nu ligger den i stället i traktens största bondby. Vid medeltidens slut har Borbo härad uppgått i Hulterstads härad, vilket i sin tur på 1690-talet delades, så att Mörbylånga socken tillföll Algutsrums härad. (Jfr Göransson 1983, s 97.)

Socknens namn skrivs äldst (*de*) *Myriby* (ca år 1320; RA, A 9, fol. 50v = SD 888), *In myreby* (år 1346; UUB, C 19, fol. 155v f = SD 4118, 4246), *i møreby langa sokn* (år 1412; SDns 1560) och *j mørbylanga sokn* (år 1414; SDns 1943). Namnet är alltså lånat från den by som blev kyrkbyn. Förleden är vårt ord *myr*, 'sankmark' (Lindroth 1926 a, s 12; Moberg 1951, s 114 f; Hellberg 1967, s 251, 266). Det efterställda adjektivet *langa*, som i bynamnet är belagt i skrift sedan ca 1330, särskiljer detta större Mörby från andra byar med samma namn, närmast Mörbylilla i Ventlinge socken, och syftar på den långsträckt gårdsgruppen längs Ancylusvallens grusstråk (jfr fig 8).

Mörbylånga kyrka synes märkligt nog inte själv ha ägt någon jord eller jordränta – dvs vad som på medeltiden benämndes kyrkans "fabrica".

Den medeltida prästgårdens jord kom, efter det att socknen vid 1500-talets mitt mist egen pastor, att som "prärestomn" brukas under Resmo prästgård. Denna stom ägde 27 alnar i byamål i Mörbylånga bys gärde. Prästgården har alltså haft rejäl storlek – 24 alnar jord var det urgamla måttet för en attungård eller ett normalstort hemman på Öland – och har med sina ägor legat i tegskifte med granarna i byn. Mörbylånga gamla prästgård torde ha varit byggd helt nära kyrkan. På den äldsta bykartan (fig 8) – från 1639/41 – har lantmätaren ritat ett gårdstecken, nr 9 enligt hans numrering, även för Prästgården med syftning på

Fig 6. Den mäktiga Risinge hög på gravfältet söder om byn Risinge (nr 24 på kartan i fig 2). Foto H Schulze 1982.

The huge burial-mound at Risinge (No. 24, Fig. 2).

dennas (då obebyggda) tomt; symbolens placering sydost om kyrkogården bör riktigt återge den medeltida prästgårdens relativa läge bland byns gårdar. Präststommen är nr 14 i byn enligt den hemmansnumrering som rått fr o m 1718 års jordebok.

Vid utläggningen av den medeltida tomtplan väster om kyrkbyn, som är inritad på nämnda karta, har sannolikt själva kyrkan fått tjäna som utgångspunkt, så att denna kom att ligga vid mitten av tomtraden, vilken anordnats efter åkerdelningens byamål och solskifte. Dessa tomter kom dock aldrig att bebyggas, utan senare tomtindelningar har anpas-

Fig 7. Gamla komministerbostället, uppfört i mitten av 1700-talet av komminister Anders Hultenius, flyttat till sin nuvarande plats, när den nuvarande prästgården byggdes 1935–1936 samt numera använt som församlingshem. Foto KLM/R Lind 1994.

The old vicarage, built in the middle of the 18th century, now used as a parish hall.

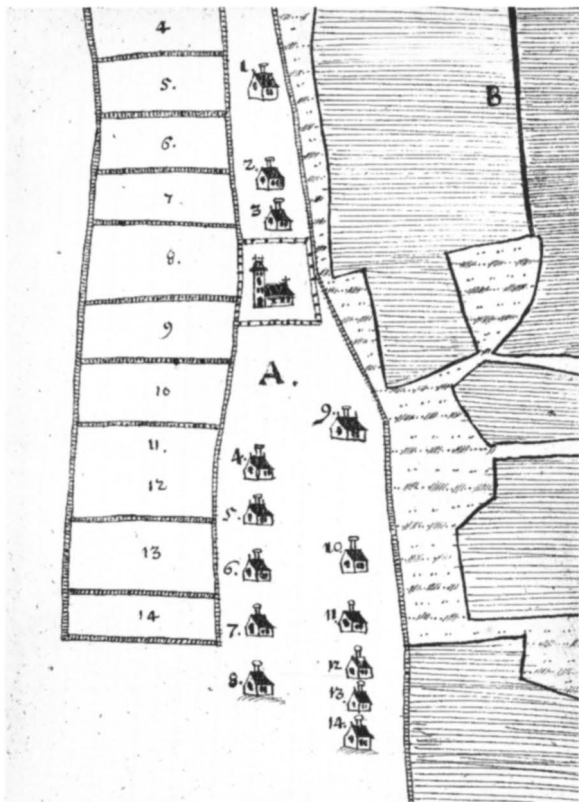

Fig 8. Kyrkan och kyrkogården 1641–1642. Detalj av karta, uppmätt 1639 av Ambjörn Larsson. Geom jordeboken G1:67. LMV. – Bilden av kyrkan är endast ett karttecken, medan kyrkogårdens utsträckning återger verkligheten. Foto N Lagergren.

The church and the churchyard in 1641–1642. Detail of map from 1639. The church is only indicated by a cartographical symbol, while the area of the churchyard is shown correctly.

sats efter gårdarnas urgamla lägen. Den medeltida tomtplanen – kanske från 1300-talet – hade möjligen utlagts med 18 mätstänger om 6 Ölandsalnar à 52,0 cm i bredd per ”attung jord”. Det är också tänkbart, att kyrkogårdens äldre mått återgår på en utmätning av 120 sådana alnar i bredd (62,4 m) och 180 alnar i längd (93,6 m), jfr fig 9 och 10. (Om tomterna i Mörybylångå kyrkby se vidare Göransson 1986, s 41 ff.)

Pastor i Mörybylångå åtnjöt under medeltiden dessutom intäkter från ett ovanligt stort antal gårdar och jordar inom och utom socknen. Enligt en specifikation från 1541 över räntan av kyrkornas och prästernas landbor och utjordar på Öland (RA, Smålands handl 1541:7), upprättad inför den förestående kyrkojordsreduktionen till kronan, samt kronans längder över ”årliga räntan” från 1540- till 1560-talen

lydde följande gods till Mörybylångå sockenpräst: tre landbogårdar i Mörybylångå by, två sådana varav en ”obyggd” i Bårby samt två utjordar, den ena i Bårby (på 1540- och 1550-talen felaktigt rubricerad som kyrkoutjord) och den andra troligen också i Bårby ehuru brukad av en bonde i Mörybylångå; vidare utjordades ännu omkring 1540 avgifter till prästen i Mörybylångå av en bonde i Gåtebo (Bredsättra sn), av en i Bäck (Runstens sn), av en i Skogsby (Torslunda sn) och av en i Ålebäck (Gårdby sn). Prästelandbogårdarna i Mörybylångå kyrkby var de hemman som alltsedan 1718 har jordeboksnumren 9, 10 och 11. Den ena landbogården i Bårby motsvarar nuvarande hemmansnummer 4 i Södra Bårby, medan den ”obyggda” landbogården efter 1682 års lantrevision sammanslogs med en utjord i byn och kom att få jordeboksbeteckningen Södra Bårby nr 7. Den ena prästutjordens synes tidigt ha kommit att brukas under nuvarande hemmanet Södra Bårby nr 2, den andra ingår troligen i Norra Bårby nr 1.

Till ”kapellansbohemman” eller komministerboställe utsågs år 1700 (Ahlqvist 1841, s 766) gården närmast söder om kyrkan, ett fd Vadstenaklosterhemman, sedan 1718 nr 8 i Mörybylångå kyrkby (gård nr 4 på kartan från omkring 1640, där gårdssymbolerna hamnat något för långt söderut från kyrkan räknat; fig 8). På dess tomt byggdes i mitten av 1700-talet ett komministerboställe av komminister Anders Hultenius⁶ (fig 7), flyttat 1935–1936, då den nutida prästgården byggdes (se nedan).

En gård i Mörybylångå by har under medeltiden hört till Själakorsprebendan vid Linköpings domkyrka. Den svarar mot det gods, som donerades till domkyrkan åren 1330–31 av Sverker och Karl Haraldssöner (SD 2799, 2830), och mot nuvarande hemmansnummer 5 i byn.

Vadstena kloster ägde vid Gustav Vasas kyrkogodsreduktion tre behållna och två obyggda landbogårdar i kyrkbyn. Detta innehav sammanhänger sannolikt med en godsdonation till klostret av Märta Sunesdotter (båt), trots att dennas dotter Kristina Ulfsson (Sparre av Tofta) på Fågelvik år 1381 säger sig ha återtagit donationen i utbyte mot andra jordar på Öland (SRP 1625). Enligt Vadstenaklostrets äldsta jordebok, från 1400-talets mitt, uppbar klostret ”avradet” från fem landbor eller tre attungar jord ”fulla och fasta” i Mörybylångå by (Vadstena klostrets jordebok 1500, s 161). Dessa klostergårdar motsvarar de hemman, som sedan 1718 har nr 6, 7 och 8 i byn, varjämte en av de båda obyggda gårdarna sedan länge är inlagd under nr 7 och den andra under prästelandbohemmanet nr 10.

Vadstena kloster har också en kort tid ägt jord i Bårby. Men redan år 1442 avstod klostret denna, efter en lång ”jordaträta”, till Filip Bonde; godset – som varit hennes ”rätta morgongåva” – hade skänkts till Vadstena av hans moder år 1412 (SDns 1560; RAperg 1442 12/3).

Slutligen innehade under senmedeltiden nunneklostret i Kalmar en del av Risinge by, donerad till klostret på 1390-talet av drottning Margareta och då utgörande en "huvudgård", d v s en förvaltningsgård med underlydande jordar. Gården hade ingått i ett stort gods köp, som drottningen hade gjort med riddaren Ficke von Vitzen d y år 1391 (DRAPerg 1391 17/1; SDns 1003; RAperg 1448 18/9). Den delades på två landbogar, vilka tillsammans med klostrets övriga egendomar i 1500-talets början övergick i Skänninge klostrets ägo (Schück 1953 s. 18) och senare kom att motsvara de nutida jordeboksenheterna Risinge nr 4 och 5.⁷

Prästgård, församlingshem, arkiv, kyrkskola

Prästgården byggdes 1935–1936 och ersatte den gamla komministergården från 1700-talets mitt (fig 7, se ovan). Denna flyttades samtidigt till en tomt strax söder om kyrkan och används numera som församlingshem.

Pastorsämbetets arkiv, som hittills varit inrättat i prästgården, fick egna lokaler 1988, en låg byggnad söder om kyrkan, mellan församlingshemmet och gamla folkskolan. Den sistnämnda, även kallad Kyrkskolan, byggdes 1915 som ersättning för socknens första skolhus, uppfört 1851.⁸

Borrum

Nedanför landborgen i Södra Bårby låg fordom en lekplats, kallad Borrum (fig 2:B). I sin Ölandsresa 1741 beskrev Linné "en mycket märkvärdig plats här på orten". Det var "en stor lund af hassel och ek ... nedanför landborgen med ett fält mitt uti af 45 steg i längden och 57 steg i bredden". Lundens kallades Borrum.⁹ Linné fortsätter: "På detta vackra fält

har i alla tider invånarna ifrån Öen sig samlat Pingesdag och annan dag Pingest, här at leka och dantsa efter gudstiensten. Prästerna stå nu mycket emot denna uhrminnes häfd, förefigvande at mången flicka här dansat sig ofärdig." Ursprungligen löd Linnés sista mening: "de gissa att mången innocent flicka här lekt för starkt med bonddrängar".

Under Kalmarbiskopen Herman Schröders visitationsresa på Öland på sommaren 1735 förbjöd han, enligt Pleijel, pingstfesten i Borrum och lyckades också avskaffa den för lång tid framåt. Enligt en av Pleijels sagesmän var platsen okänd 1916, men det får stå för denne. I oktober 1993 besökte jag den plats där Borrum legat, tillsammans med lektor Carl Gustav Holdar.¹⁰ Där står ännu några vackra ekar. En annan uppgiftslämnare är fru Clara Söderlind, f 1911, som blev sockenbo 1949. Hon har berättat, att hon och hennes barn frekventerade dansbanan, tills den togs bort 1951. Den låg nära Mörbylångadalens stationshus, som revs 1961, när järnvägen lades ned. Under fältarbetet på Öland har eljest mina förfrågningar om Borrum givit negativa resultat.¹¹

S Lars källa

"... nära sjökanten wid slutningen af en grusbacke W. om Resmo kyrka och NW. ifrån det vackra torpet S k a h u s" låg S Lars källa, som "äger en stark ådra och friskt watten. Den är illa wårdad och utgjuter sig i en liten rännil, som flyter i sjön" (Ahlqvist 2:2, s 209).

Skahus är markerat med A i fig 2 och källan är i våra dagar inledd i en kulvert. Källan gav 1915 34 m³ per dygn (Rosenqvist 1983 a, s 190).

Kyrkogården

Kyrkogårdsmur, ingångar

Kyrkogården har rektangulär form, numera med den största utsträckningen väster om kyrkan (fig 10). Vid jämförelse med en uppmätning från 1641–1642 (fig 8) framgår det, att kyrkogården sedan dess har utvidgats kraftigt åt väster, dels 1923–1924, se Albert Flinks och Anders Billows¹² uppmätning 1918 (fig 9), på vilken den planerade utvidgningen är inritad, dels på 1960-talet. Kyrkan ligger på kyrkogårdens högsta punkt, på en liten ås, som sträcker sig i norr–söder. Kyrkogården lutar starkt åt väster. Angående kyrkogårdens äldre mått, se ovan.

Kyrkogårdsmuren omges av en kallmur av kalksten,

mellan 80 och 150 cm hög, täckt med släta hällar. Muren omkring kyrkogårdens äldsta del, närmast kyrkan (fig 11, 78, 80), är omlagd flera gånger, bl a ca 1750, ca 1770 samt 1923–1924.

1746 beslöt man, att kyrkogårdsmuren skulle uppdelas och underhållas efter gårdarnas storlek och sedermera strax lagas (st prot). Underhållet skulle med andra ord företagas genom gångled, d v s varje hemman skulle svara för sin del av muren. I samband med murens uppdelning skulle träd planteras (se nedan).

1767 var kyrkogårdsmuren på flera ställen så förfallen,

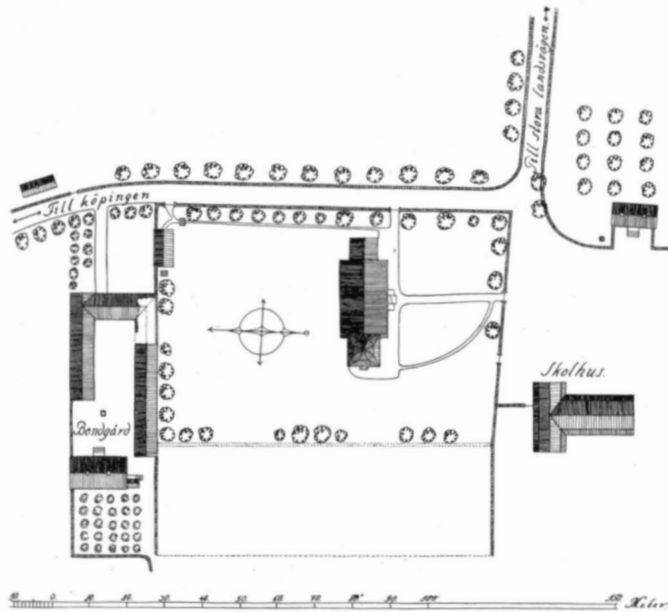

Fig 9. Situationsplan, 1:2000. A Billow och A Flink 1918. - Kyrkogårdens utvidgning mot väster påbörjad.

Site plan, 1918. The westward enlargement of the churchyard has begun.

att kreatur utan möda kunde komma in på kyrkogården (st prot). Pastor påminde församlingsborna om deras skyldighet att bevara sina förfäders grifter från allt sådant förfång samt nödvändigheten av att tänka på en ny kyrkogårdsmur. Detta arbete kunde emellertid inte fullbordas förrän året därpå. Innan dess skulle man, efter slutad bärgsel, framköra 30 lass sten av varje helt hemman. Det skulle emellertid dröja ännu ett par år, innan beslutet kunde verkställas.

Fyra ingångar leder in till kyrkogårdens äldsta del (fig 10: B, C, D, E). De består av svartmålade dubbelgrindar av

smidesjärn mellan stenstolpar (fig 11, 80). I deras ornamentik ingår bl a liljor, tätt placerade, långa, vridna tenar samt polerade mässingsknoppar, de sistnämnda numera övermålade. De är tillverkade av bysmeden Jonas Peter Dahlgren¹³ i Bårby. Han signerade i en del fall sina grindar, men inte dessa. Han svarade för många vackra kyrkogårdsgrindar på Öland och i Södra Möre (Sm). Grindtypen var mycket omtyckt under andra hälften av 1800-talet. - 1928 beslöt man att grindarna till kyrkogården skulle vara låsta under sommaren (kr prot).

På tre ställen leder klivstättor med steg av kalksten över

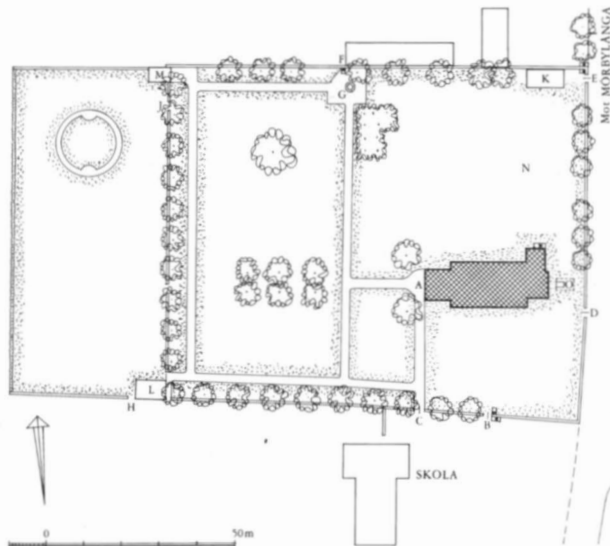

Fig 10. Situationsplan, 1:2000. G Redelius 1989. - A kyrkan. - B. och E. grindar med klivstättor. - C. och D. grindar utan klivstättor. - F. klivstätta. - G. brunn. - H. och J. muröppningar. - K. bårhus. - L. redskapsbod. - M. garage. - N. hållkista från tidig medeltid. - O. Ahlqvistska familjegraven.

Site plan. - A. The church. - B. and E. Gates with steps. - C. and D. Gates. - F. Steps. - G. Well. - H. and J. Openings in the wall. - K. Burial chapel. - L. Tool shed. - M. Garage. - N. Early medieval stone cist. - O. The Ahlqvist family grave.

Fig 11. Södra grinden och klivstättan (fig 10:B). Foto R Boström 1989.

The south gate and steps (Fig. 10:B).

Fig 12. Bårhuset i kyrkogårdens nordöstra hörn, ritat och byggt 1915 av byggmästaren C A Svantesson i Mörbylånga (fig 10:K). Foto R Hintze 1983.

The burial chapel, built in 1915 (Fig. 10:K).

kyrkogårdsmuren (fig 10:B, E, F). Både grindar och stättor fick sin nuvarande placering 1923–1924, men grindarna, åtminstone ett par av dem, torde vara yngre kopior, kanske av Johan Peter Dahlgren (not 13).

Det med C betecknade grindparet i fig 10 är insatt i den

öppning i muren, som uppstod 1917, då en bod revs ned (se uppmätning och foto, fig 59, av A Roland¹⁴ i ATA). En av dess väggar ingick nämligen i kyrkogårdsmuren (fig 55). Södra kyrkogårdsmuren slutar i sydväst med en öppning utan grind intill en redskapsbod (fig 10:H). Denna mur är en avgränsning mot skolgårdens trädgård. Även i murens västra del närmast nordvästra hörnet är en öppning utan grind till den senaste utvidgningen av kyrkogården (fig 10:J).

Ingångarna bestod 1748 enligt Frigelius¹⁵ av luckhus i sydöst och norr av trä med portar under sadeltak (fig 22). Ingenting är känt om deras ålder. De ersattes 1750–1752 av murade stigluckor (fig 55), en mitt för kyrkans sydportal och en i öster, med portar, tillverkade av Christian Pilltz.¹⁶ Dessa i sin tur fick lämna plats för de nuvarande grindarna efter 1800-talets mitt och senare (se ovan).

På den mellersta delen av kyrkogården, väster om kyrkan, ligger en urnlund under hängalmar, medan kyrkogårdens yngsta del används för anonym nedgrävning av de avlidnas aska.

Gångarna på kyrkogården är belagda dels med flisor, dels med grus. Mellan 1811 och 1918 låg en rad av nio gamla gravstenar som en gångbana utanför kyrkans sydportal.

Brunn

På kyrkogårdens norra del, mellan den äldsta och näst äldsta kyrkogården ligger en brunn med kar av röd kalksten (fig 10:G). Beslut att gräva en brunn ”i vestra linien å nya kyrkogårdsområdet” fattades 1921 (kr prot).

Bårhus, bodar

Ett bårhus byggdes 1915 i kyrkogårdens nordöstra hörn (fig 10:K, 12), av tegel med putsade yttreväggar avfärgade i ljusockra och tegeltak. Det är ritat och byggt av byggmästaren C A Svantesson i Mörbylånga. Byggnadsåret i smidesjärn ovanför den östra ingången. Byggnaden är indelad i två rum: det västra är bårhus, i det östra förvarades ursprungligen likvagnen, men numera en del äldre skrymmande inventarier. Ingångarna i vardera kortsidan består av rödbruna dubbeldörrar med svartmålade beslag. I det inre är de gråmålade takstolarna synliga, väggarna putsade och vitkalkade.

En redskapsbod (fig 10:L) i söder och ett garage (fig 10:M) i norr står vid gränsen mellan kyrkogårdens två yngsta delar.

En bod, som delvis var inmurad i kyrkogårdsmuren, väster om södra stigluckan, är avbildad av N I Löfgren¹⁷ (fig 55). Den revs senast 1917. Den byggdes bl a av material, som hade blivit över vid kyrkobygget 1811. Vid bodens riv-

Fig 13. Runsten, rest över Säfus (skrivfel: Säfok) av hans söner Joar, Spjall, Eliv och Bove. Grå kalksten. 1000-talets senare del (fig 31:1). Foto KLM/G Sörensen 1982.

Runic stone in memory of Säfus raised by his sons. Grey limestone. The latter part of the 11th century.

ning fann man nämligen ett fragment av masverket från korets södra fönster (se nedan, Koret). Det avbildades av Anders Billow (fig 21).

Träd på kyrkogården

Utmed kyrkogårdsmurens insida är planterade lövträd av olika slag, i öster askar och en lind med en kolossal murgröna, i söder lindar, framför torningången två stora lönnar. På kyrkogårdens yngsta del växer grupper av låga tallar.

1747 beslöt man att plantera träd "till så wäl en prydnad som skugga öfwer somaren" (st prot). Var och en skulle svara för sina träd vid respektive del av kyrkogårdsmuren. Kyrkoherden (Georg Weijlding¹⁸) åtog sig att svara för fy-

ra träd "och jemwäl underrätta församlingen huru deras trää planteras skola". Dessa ansträngningar hade emellertid ingen framgång, framgår det av Löfgrens teckning från 1816 (fig 55).

Även 1819 fattades beslut om trädplantering (st prot). Alla bättre trädslag, men inga aspar, skulle få användas.

Gravminnen

Runstenar. 1. Grå kalksten, rest över Säfus av hans fyra söner (fig 13).¹⁹ 1000-talets senare del. Överst ett likarmat ringkors som motvikt till drakslingans huvud och stjärt, omfattade av ett koppel nedtill på stenen. Grunda, elegant utförda ristningslinjer (jfr Jansson 1982, s 57). Inskriften lyder i översättning: "Joar och Spjall och Eliv och Bove de lät resa stenen efter sin fader Säfus" (sista runan, k, är en felskrivning för s). Mått: höjd 221 cm, bredd upptill 55 cm, nedtill 75 cm, tjocklek 6–8 cm. Under tidig medeltid användes stenen som lockhäll,²⁰ med inskriftssidan vänd nedåt och murad ovanpå en hällkista, som påträffades 1960 på kyrkogårdens nordöstra del (fig 10:N, 17; beskriven nedan). Stenen konserverades omedelbart av R S Wibeck²¹ och placerades först i tornets första våning, men uppställdes 1977 i vapenhuset (fig 31:1, 39).

I museet i tornets första våning förvaras fem runstensfragment. Deras ristningar är nyligen ifyllda med rödbrun färg:

2. Av röd kalksten (fig 14 B, 15 nederst t v), möjligen övre vänstra delen av toppen till gaveln av en sk Eskilstuna-kista,²² som före 1811 stod ute på kyrkogården. Bautil 1047; SvR Ö16. Stenen avbildades av någon av antikvitetsarkivets tecknare och avritningen användes som förlaga och skars i trä till en kliché under Johan Hadorphs överseende inför en planerad publicering (fig 14 A).²³ Nu återstår endast en del av toppen. – Inskriften på det bevarade fragmentet lyder i översättning: "... detta efter ...". Inskriften på avritningen i Bautil skall sannolikt tolkas "... Bove lät göra minnesmärket efter Tova, sin hustru ..." Vackert huggen, låg relief, ursprungliga spår av röd färg. 40×42×6 cm. 1000-talets senare del. Funnet 1964 vid brytning i stenmur i socknen (D Selling rapport 24/6 1964, dnr 4336/64, ATA). Nu i tornet.

3. Av grå kalksten (fig 15 nederst t h), ett stycke av baspartiet med nederdelen av en drake med ett koppel. Vackert huggen, delvis låg relief. Inskriften lyder i översättning: "... läto Ulf hugga stenarna ...". Funnet 1931 i södra delen av det medeltida långhusets grundmur, nära tornet, av Adolf Söderbäck.²⁴ 1000-talets senare del. 40×42×5 cm. Inmurades 1931 i korets södra vägg, nu i tornet. Första gången publicerad av William Anderson.²⁵

4. Ett kantstycke av grå kalksten (fig 16). Inskriften lyder

A

B

Fig 14. A. Runristat stenfragment, möjligen ett stycke av gavelhällen till en sk Eskilstunakista. Avritad på 1600-talet, medan den ännu stod på kyrkogården, av någon av antikvitetsarkivets tecknare samt under Johan Hadorphs överinseende skuren i trä, som kliché. Avbildning i Bautil 1750. – B. visar den del av kalkstenshällen som nu återstår (jfr fig 15). Foto H Gustavson 1971.

A. Stone fragment with runes, possibly from a gable stone for an "Eskilstuna-monument". Drawing from the 17th century when the stone still was standing in the churchyard. – B. shows what remains of the stone (see also Fig. 15).

i översättning: "... (To)rbjö(m) ..." 1000-talets senare del. 39×33×4 cm. Funnet 1931 av Söderbäck i gamla långhusets grund och samma år inmurat i korets södra vägg, nu i tornets första våning.

5. Ett kantstycke av grå kalksten (fig 15 överst t v). Inskriften lyder i översättning: "... (k)ummel ...". 1000-talets senare del. 24×23×4 cm. Funnet 1931 i gamla långhusets grund och samma år inmurat i korets södra vägg, nu i tornmuseet.

6. Ett kantstycke av grå kalksten (fig 15 överst t h) med inskriften "... och Tor ...". 28×17×10 cm. Funnet 1964 tillsammans med nr 2.

7. Försvunnet är ett stycke av en häll med en i Bautil bristfälligt återgiven runinskrift, som inte låter sig tolkas. Under 1100-talet omhuggen till gravsten. Stod före 1811 på kyrkogården och inmurades detta år i den nya kyrkans murar. SvR Ö1 8; Bautil 1071 (avb); Gardell I, nr 658.

8. En i Bautil avbildad nu försvunnen sten (fig 27). Inskriften skall sannolikt tolkas "... lät resa denna sten efter Tor(sten) ... Gud hjälpe hans själ ..." Före 1811 "i kyrkdörren" (Bautil 1072). 27×16,5×11 cm. Enligt de i SvR Ö1 7, s 49, återgivna måtten var stenens ursprungliga höjd ca 144 cm och bredden ca 58 cm.

En grav från tidig medeltid i form av en hällkista påträffades 1960 av kyrkvaktmästaren Tage Karlsson på kyrkogårdens nordöstra del, ca 21 m norr om sakristians nordvästra hörn och ca 50 cm under markytan (fig 10:N, 17). Kistan undersöktes och dokumenterades av antikvarien K G Petersson.²⁶ Dess nederdel var uppförd av kantställda kalkstenshällar, medan överdelen var avjämnad med liggande flisor i vågräta skift, murade med kalkbruk. Täckhällen bestod av den ovan beskrivna runstenen över Säfus (fig 13). Stenens nederdel, dess västra ände, var krossad. Detta hade skett 1918, enligt uppgift av Sigvard Wahlgren, Mörbylånga, i samband med en gravgrävning.²⁷ Kistans innermått var följande: längden 185 cm, övre bredd 45 cm, nedre 35 cm, djupet ca 40 cm.

I kistan låg det väl bevarade skelettet av en medelålders man²⁸ i ryggläge, med huvudet på kristet manér placerat i väster och armarna raka utmed sidorna (Redins typ A²⁹). Efter osteologisk undersökning begravdes skelettet åter och kistan fick en ny lockhäll i stället för runstenen.

Fig 15. Fragment av runstenar, förvarade i tornmuseet. Fragmentet nederst till vänster (samma som fig 14 B) av röd kalksten, övriga av grå kalksten. Foto KLM/R Lind 1994.

Fragments of runic stones, now in the tower museum. The fragment at the bottom left is of red limestone (see also Fig. 14 B), the others are of grey limestone.

Fig 16. Fragment av runsten, grå kalksten, förvarat i tornmuseet. Foto KLM/G Sörensen 1982.

A fragment of a grey lime stone, now in the tower museum.

På grund av armställningen kan graven dateras till tidig medeltid. Kistan är orienterad i VSV–ÖNÖ och ligger in-te parallellt med den medeltida stenkyrkan.³⁰ Förekomsten av kalkbruk i gravkistan skulle kunna sättas i samband med uppförandet av stenkyrkan, men det relativt stora avståndet från denna och placeringen på dess norra sida talar snarare för att graven är äldre och kan ha hört samman med en äldre kyrkobyggnad (se nedan Byggnadshistoria, period I).

Gravstenar. Endast två medeltida gravstenar finns vid kyrkan (fig 18, 106), men de har av allt att döma varit många fler. Från Öland hämtades nämligen ett stort antal gravstenar till trapporna i Kalmar slott. Enbart under år 1557 levererades dit inte mindre än 122 stenar från ön (Olsson 1944, s 310, 322, 324, 325 samt densamme 1961, registret, under Gravsten). Man känner igen dem på formen: de är ganska smala samt bredare vid huvudändan än vid fotändan. De ligger ofta i sicksack, för att passa bättre.

De gravstenar, från medeltiden och yngre, som nu befinner sig på kyrkogården, beskrivs här i kronologisk ordning:

1. Av grå, öländsk kalksten (fig 18). Nästan hela ytan upptas av ett stort ringkors, ristat med distinkta linjer. Ringen består av tre koncentriska cirklar, som skär över korsarmarna. Dessas fria ändrar vidgar sig utåt. Korset reser sig ur en avtrappad fot med två steg. 210×163 cm. 1300- eller 1400-talet.³¹ På kyrkogårdens södra sida, i vinkeln mellan

Fig 17. Hällkista från tidig medeltid, påträffad på kyrkogårdens nordöstra del (fig 10:N). – Täckhällen utgjordes ursprungligen av runstenen i fig 13, men är nu ersatt av en ny häll. Foto KLM/K G Petersson 1960.

Early medieval stone cist found in the north-east part of the churchyard. The original cover slab was the runic stone in Fig. 13, now replaced by a new slab.

Fig 18. Stavkorshäll av grå, öländsk kalksten, 1300- eller 1400-talet. Uppm A Flink 1918.

Slab with cross ornament. Grey limestone from Öland. 14th or 15th century.

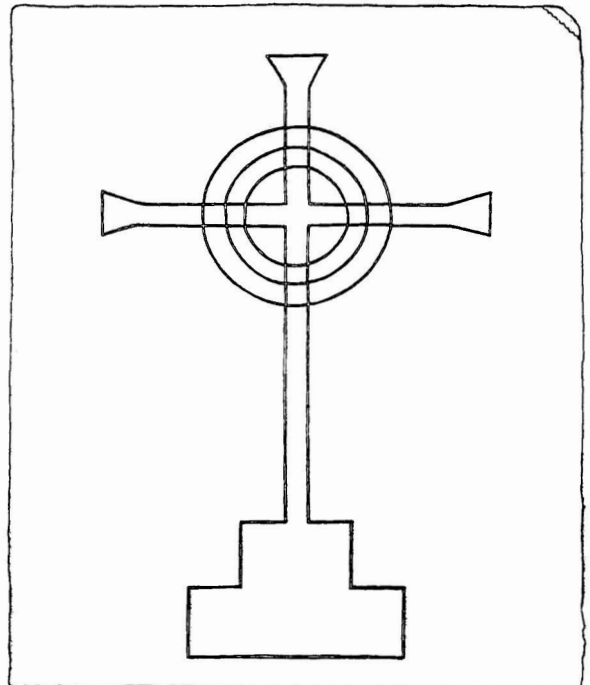
tornet och långhuset (fig 31:4). Låg 1918 utanför långhusportalen (fig 29), men efter restaureringen 1931 på sin nuvarande plats. – Håkansson nr 621.

2. Av grå kalksten, i hörnen cirklar, i vilka välformade blommor med spetsiga kronblad i hög relief är inskrivna. I övrigt är kartuscher och inskrifter endast ristade. Stenen är hårt vittrad och endast delvis läslig. Kartuscherorna har inskurna hörn och är formade som liggande rektanglar.

I övre fältet: CHRI..VS ÄR / MITT LIF..., i det nedre: .../.../TL./B..W../A.H..E..TEXT / L.E: TI/ ÅR 1778. Efter årtalet ett bomärke i stupad ställning (Håkansson s 338, nr 113). Längd 185, bredd 111 cm, tjocklek 10 cm. – Håkansson nr 635. – På kyrkogårdens södra sida, i vinkeln mellan långhuset och koret (fig 31:5). Tidigare utanför västportalen (fig 29).

3. Av sannolikt öländsk kalksten, enligt Flinks planritning (fig 29) placerad utanför södra långhusportalen omedelbart öster om gravstenarna nr 3 och 4 (se Nya kyrkan). På ritningen är endast antydd en inskrift på två rader mitt på stenen. Ungefärliga mått: 215×135 cm. Stenen har inte kunnat återfinnas.

4. Gravtumba av grå, öländsk kalksten, utanför kyrkans östra gavel (fig 10:O), över kyrkoherden Pehr Ahlqvist (not 3) och hans hustru Maria Juliana Fornander. Den släta, odekorerade täckhällens övre hörn är avrundade. 201×139,5×42 cm. Inskrift med antikvaversaler: HÄR HWILA / KYRKOHERDEN / PEHR AHLQVIST / FÖDD 4/1 1755 DÖD 25/9

1800 / OCH DESS ÄLSKADE MAKÄ / MARIA JULIANA FORNÄNDER / FÖDD 9/4 1765 DÖD 1/3 1835 / TEXT: 4 MOS. B. 23: 10. / QVOMODO FABULA, SIC VITA / NON QVAMDIU / SED QVAM BENE / ACTA SIT REFERT. / G. PS. B. N° 385: 6.7. Den latinska texten lyder i översättning: "Såsom ett skådespel, så är livet. Viktigt är icke huru länge det spelats, utan huru väl." – På tumbans västra kortsida en ristad inskrift med antikva-versaler: DENNA GRAFWÅRD / UPPSATTES 1842. Gravvården ombesörjdes av Abraham Ahlqvist, de avlidnas son (not 3). – Håkansson nr 637. Den ahlqvistska graven markeras genom en smal stenkant, också av grå, öländsk kalksten, nästan övervuxen av gräs.

På gravområdets östra del (fig 10:O): 5. Rest sten av grå, öländsk kalksten, skulpterad med murgröna. Mått: 149×64 cm. Enligt inskrift över MARIE AHLQVIST / * 1831, † 1879 / Rom. br. 6 Kap. 23 v. / LECTORN / PH. DR RNO / A-G AHLQVIST / * 1838, † 1881 / CHARLOTTA / AHLQVIST / * 1836, † 1895(?).

6. Kors av vit marmor med sockel av grå sandsten, över Gustaf Wimmerström, f 1805, km här från 1843, tillträdde 1846, d 1877 i Mörbylånga. G 1846 m Maria Dorotea Funqvist 1808–1888, d t Jonas F, kh i Resmo, och Ulrica Magdalena Pihlqvist (not 53). Höjd 134 cm. – Herdam 4, s 375 f, 384 f.

1732 klagade Erik Jönsson i Risinge över att Anders Larsson i Mörbylånga borttagit en liksten, som Eriks förfälder köpt och låtit hugga in sina namn därpå (st prot): "Resolverades, att skall Anders Larsson lägga henne på thet ställe han henne tagit, och låta the i herranom aflednas prydnat som the på sina griffter förskaffat, wara orubbat, till theras åminnelse."

1830 var nio gravstenar lagda intill varandra såsom en gångbana från kyrkans södra portal, "utan annan märkvärdighet än antingen initial Bokstäfver eller blott Bomärken och årtal" (Inv 1830).

Många gravstenar flyttades tid efter annan ut i gårdarna i samband med gravdelning. Någon inventering av gravstenar ute i socknen har dock inte varit möjlig att genomföra.

1820 förbjöds plantering av blommor på gravarna, emedan det ansågs "fåfängligt och till ingen ting gagnande" (st prot). – 1925 diskuterades ett eventuellt förbud mot att nedlägga sk pärlkransar på gravarna, men stämman ansåg detta vara "ett allt för hårdt ingripande på den enskildes bestämmanderätt och smakriktning" (st prot 9/8 1925).

Gravstenar inne i kyrkan eller sådana som har legat inne i kyrkorummet beskrivs nedan, dels under Gamla kyrkans gravminnen, dels under Nya kyrkans.

Fig 19. Rhezelius' avbildning av kyrkan 1634. Detalj av fig 3.

The church, drawing by Rhezelius from 1634. Detail of Fig. 3.

Mörbylånga gamla kyrka

Plan och material

Av den medeltida kyrkan i Mörbylånga, riven 1811, återstår ovan jord idag endast västtornet samt långhusets västgavel, som är inbakad i tornets östra mur (fig 26, 28–34). Kyrkans utseende känner vi emellertid ganska väl, tack vare avbildningar från 1600-talet och senare av Rhezelius (not 4), Petrus Törnwall,³² Frigelius (not 15) och Johan Petersson³³ (fig 19, 20, 22, 23), sporadiska notiser i arkivalierna samt murrester under golvet av det medeltida långhuset och koret (fig 24, 25). I utbyggt skick bestod kyrkan av ett långhus med ett smalare absidkor i öster samt ett västtorn. Vid korets norra sida låg en sakristia. Den medeltida kyrkans totala längd var 27 m, medan långhusets yttre bredd var 8,5 m, densamma som tornets. Enligt Peterssons

uppmätning (fig 23) var tornets höjd till murkrönet ca 15 m, dvs ca 2,5 m lägre än nu (jfr fig 33). – Allt murat av kalksten i skalmursteknik på vanligt sätt.

Exteriör

Vattentaken var överallt spånklädda och tjärade. Gavelprydnader, sannolikt av smidesjärn, ornerade långhusets och tornets gavlar (fig 19). Långhusets och korets sadeltak var längsgående, medan tornets och sakristians var tvärställda, gående i nord-syd.

1738 rappades och vitkalkades kyrkans yttermurar, möjligen för första gången. – Kyrkans enda ingång var länge långhusets sydportal (fig 19, 20, 22, 23, 27). Ingången i väst-

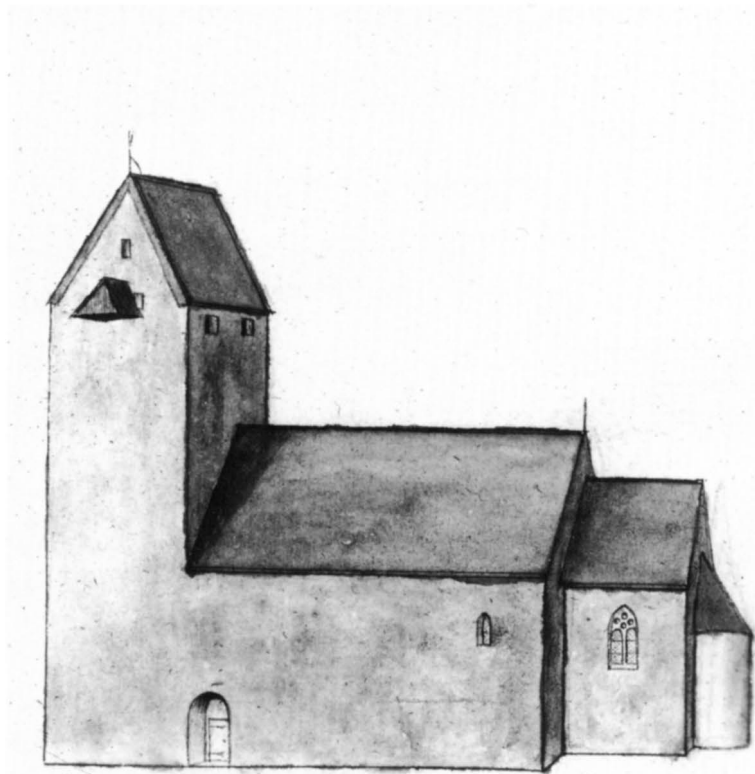

Fig 20. Kyrkan från sydöst 1673. Teckning med blyerts och bläck av P Törnewall. UUB.

The church seen from the south-east in 1673. Drawing in pencil and ink.

Fig 22. Till höger. Kyrkan och kyrkogården från nordöst och sydväst 1748 med Resmo kyrka skymtande på avstånd i bakgrunden. Teckning (förminskning) av P Frigelius 1748. KSB. Foto A Billow 1918.

To the right. Drawing from 1748 (diminished) of the church and the churchyard seen from the north-east and south-west with Resmo Church at a distance in the background.

ter tillkom sannolikt först på 1700-talet (fig 23). – Två fönster fanns vid medeltidens slut på södra sidan: ett tvådelat, gotiskt i koret och ett litet, rundbågigt i långhuset (fig 19, 20). Dessa förstörades under 1700-talet och nya tillkom, så att kyrkan före 1811 hade tre stora fönster i söder, ett i norr, ett litet över ingången i väster och ett fönster till sakristian (fig 22, 23). – Tornet hade flera små gluggar, motsvarande de olika tornvåningarna. Ett osäkert antal kreneleringsgluggar är också dokumenterade (fig 19, 20, 22, 23). Utanför södra sidans gluggar var kyrkans enda klocka upphängd 1673 och senare i en liten holk under sadeltak (fig 20, 22, 23).

Interiör

Tornet är välvat i den nedersta och i den andra våningen. Mellan dem finns rester av ett bjälklag (fig 28, 30). Långhuset hade en vågrät takpanel och absiden sannolikt hjälmvalv, som brukligt var för absider. Ingenting är känt om korets innertak. – Golven bestod av kalkstensflisor och gravstenar.

Fig 21. Fragment av masverk från det i fig 19 och 20 avbildade korfönstret. Ej återfunnet. Blyertsteckning av Anders Billow 1918.

Tracery fragment from the chancel window in Figs. 19 and 20. Not found. Pencil drawing from 1918.

Byggnadsbeskrivning

Koret

Vid nya kyrkans ombyggnad 1931 påträffades ca 40 cm under det nuvarande golvet murrester av gamla kyrkan. Absiden och korets östmur grävdes ut och undersöktes av Manne Hofrén³⁴ (fig 24, 25). Grunden bestod, naturligt nog, av grövre murverk än dagermuren och var 50 cm hög. Dager-

muren, som låg några cm innanför grundmuren, hade ett slags sockel, 30 cm hög. Den sköt ut ca 6 cm utanför resten av muren, av vilken endast tre skift återstod. Nya kyrkans östmur var murad alldeles intill absiden (fig 25 A).

Absiden sköt enligt Hofréns uppmätning ut ca 150 cm

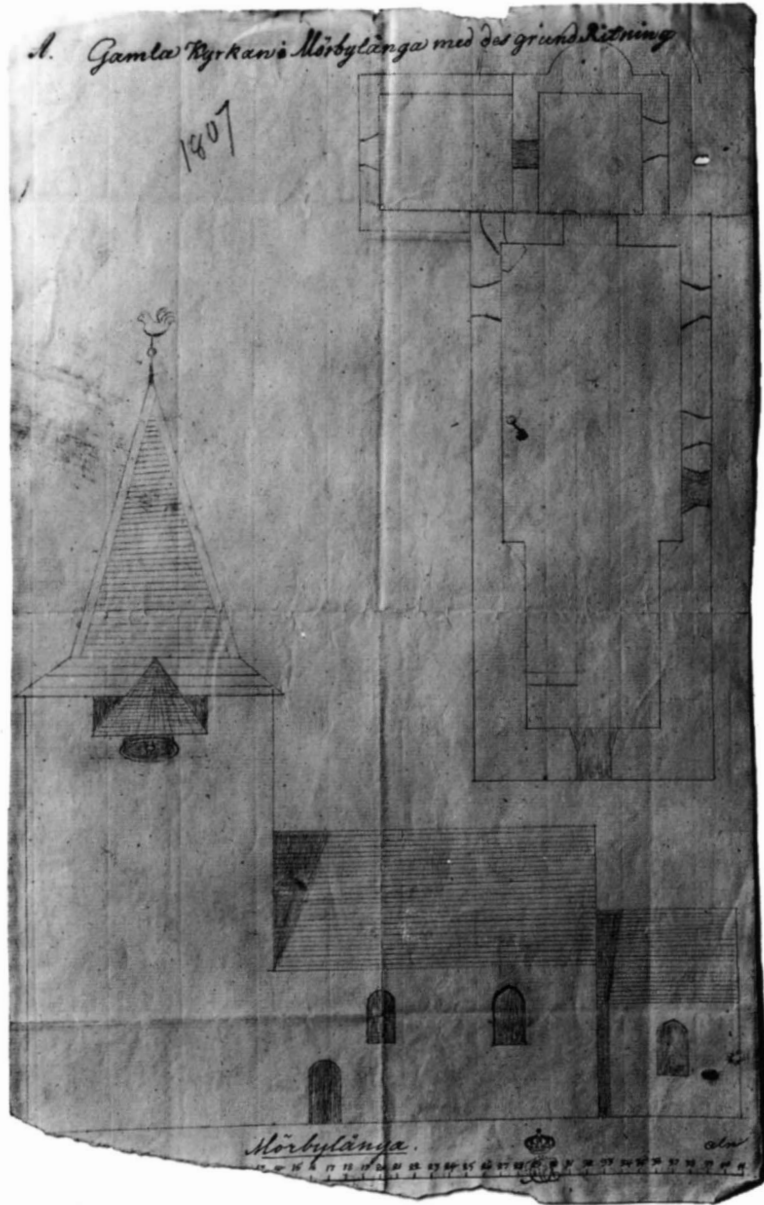

Fig 23. Uppmätning av gamla kyrkan 1805 eller 1806, sannolikt av byggmästaren Johan Petersson. RA. Foto N Lagergren.

Measured drawing of the old church from 1805 or 1806.

från koret, men dess plan följde en cirkel med en radie om 180 cm. Korets yttre bredd uppgick till ca 540 cm. Korets inre mått och längd framkom inte vid utgrävningen och här ger tyvärr inte heller Peterssons uppmätning (fig 23) några säkra uppgifter – kyrkan är nämligen ritad omkr 1 m för kort. Enligt hans ritning var dock korets inre rum längre än det var brett och triumfbågen smal, ca 180 cm. Korets murhöjd uppgick till omkr 4 m.

På södra sidan har koret upplysts av ett tvådelat masverksfönster, utan tvekan sekundärt (fig 19, 20). Ett stycke

av masverket (fig 21) tillvaratogs 1919 av Anders Billow (not 12) som överlämnade det till lektor Bæhrendtz³⁵ i Kalmar. "Dess egendomliga form – 'likt en människofot' – hade räddat det från att åka med i fyllningen vid schaktningar för kyrkogårdens utvidgning." Eftersom "någon garanti för att den egendomliga formen skulle låta stenen få hemortsrätt och skydd om den bures till kyrkan ej stod att erhålla", blev den av Billow omhändertagen. Den har inte återfunnits i KLM. Billow jämför fönstret med södra korfönstret i Follingbo, Gotland (Roosval 1911, pl 63).

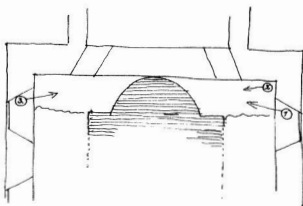

Fig 24. Ett stycke av korets och absidens grundmur från söder. Till höger den nya kormuren från 1811. Foto KLM/M Hofrén 1931.

Part of the foundation wall of the chancel and the apse seen from the south. To the right the wall of the new chancel, built in 1811.

Fig 25 A–B. Korets och absidens grundmur. Plan i skala 1:300 och profil. Uppm M Hofrén 1931. ATA.

The foundation wall of the chancel and the apse, plan and profile.

Det gotiska korfönstret ersattes före 1748 med ett större (fig 22), kanske i samband med tillkomsten av Buschbergs och Orms altaruppsats på 1730-talet (fig 47, 61, 86).

Långhuset

Även långhusets murrester påträffades 1931. Sträckmurarna låg ungefär en halv meter, d v s 1 aln, innanför de nuvarande långhusmurarna, och "bestod av kalksten, icke renhuggen" (Hofrén), vilket sannolikt betyder, att den var tukad. Murtjockleken var på normalt sätt omkring 110 cm (fig 26). Murhöjden var omkr 1 m lägre än de nuvarande 6 m höga murarna. Petersson anger höjden till ca 5,5 m (fig 23). Takvinkeln var flack, gavelröstet reste sig knappt 4 m över sidomurarna och nocken låg alldeles under trätunnvalvets hjässa i nuvarande kyrkan (fig 26 A).

Nära tornet öppnade sig en rundbågig sydportal med rakt avslutat tympanon (fig 19, 20, 22). Troligen är delar av omfattningen identiska med den nuvarande västportalens (fig 35, 36), se nedan Västtornet. Spår av denna ingång beskrevs 1931 av rektor Söderbäck (not 24) på följande sätt: i söder 1 m från tornet, "tycks ha varit en ingång, eftersom muren där var bruten och där fanns en något kolad ekbit med en järnkrok för dörr e d" (skrivelse till ra 18/8 1931, ATA). Som vi vet, brändes kyrkan av danskarna 1677. På en avritning i Bautil av en runsten, som låg i portalen (fig 27), kan gångöppningens bredd beräknas till endast ca 80–90 cm (SvR ÖI 7, pl VI:7).

Om det fanns en ingång även på norra sidan, är obekant. I så fall hade den blivit igenmurad före 1748 (jfr fig 22). – Ett litet rundbågigt fönster fanns på södra sidan, nära koret,

*Den medeckida
kyrkans korparti
med absiden,
frilagd 1931.*

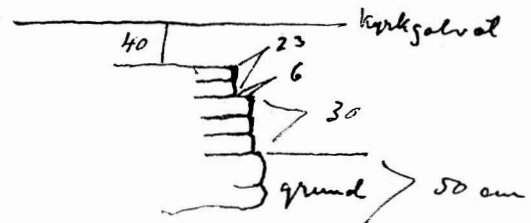
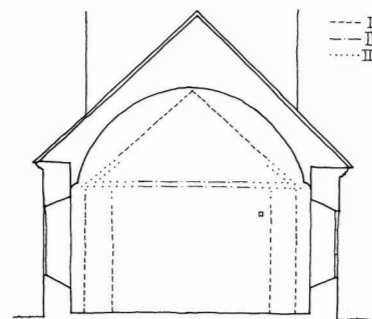

Fig 26. A. Tvärsnitt mot väster med (I) spår efter medeltidskyrkans långhus. Uppm. 1:300, M Hofrén 1931, ATA, renritad av J Lindblad 1997 och kompletterad med (II) bindbjälken i fig 33 samt (III) rekonstruktion av takfoten. – B. Detalj av murverket. Foto KLM/M Hofrén 1931.

A. Cross-section looking west with (I) marks of the nave of the medieval church. Measured drawing from 1931 with (II) the tie-beam in Fig. 33 and (III) the reconstruction of the eaves added. – B. Detail of the masonry.

A

B

men om det från början hade en motsvarighet i norr är inte känt.

Takstolens västligaste bindbjälke är bevarad, infälld i ytterlivet på långhusets västgavel och synlig inifrån tornets första våning (fig 33). Den är av ek och 26 cm bred på mitten, men mer än 4 cm smalare åt ändarna.³⁶ Dess överkant buktar uppåt mot mitten. 112 cm från norra tornmuren har den ett runt hål, 3,7 cm i diameter, för en dymling som fixerat en snedsträva i en sannolikt enkelt snedstöttad takstol. Ett stycke av bjälkens södra del förstördes 1931, när en dörröppning mellan läktaren och tornet bröts upp (se nedan, Västtornet).

På långhusgavelns insida syntes 1931 avtryck av ännu en bindbjälke i samma nivå. Under bjälken hade

väggen kvar puts och vitkalk, medan väggen ovanför bjälkavtrycket var oputsad (fig 26 B). Därav kan man sluta, att långhusets innertak, i varje fall omedelbart före 1811, bestod av en vågrät panel. Långhusets takstol var ursprungligen öppen, men senare var ett innertak spikat på bindarna.

Västtornet

Västtornet är ett kraftigt försvarstorn med svagt utåtbuktande (galberade) sidor (fig 28–33, 59, 60, 78, 81). Grundplanen har måtten 8,7×8,7 m över en 18 cm bred grundsula. Tornets östra mur vilar på det medeltida långhusets västgavel. – På Peterssons uppmätning av kyrkan före ombygg-

naden 1811 (fig 23) var tornkroppen 25 alnar hög, dvs knappt 15 m. Det var samma höjdmått, som även gällde efter 1811 (Ahlqvist 2:2, s 210).

Små ljusgluggar på tornets södra sida på några av de äldre avbildningarna antyder våningsindelningen (fig 19, 22). Även på norra sidan fanns en liten glugg (fig 22) och överst låg skyttevåningen med manshöga skottöppningar, från början sannolikt två på varje sida.

Enligt de äldsta kända avbildningarna (fig 19, 20) täcktes tornet av ett sadeltak med gavlar i norr och söder. En glugg öppnade sig i det södra gavelröstet. Yttertaket var sannolikt täckt med tjärad spån. De vågräta linjerna, som i fig 19 skiljer det södra gavelröstet från murkronan, kan tolkas antingen som en skarv eller en bindbjälke och hade i så fall sin motsvarighet i norr. Kanske avslutades tornkroppen från början upptill med en vågrät murkrona och var i så fall täckt av ett pyramidtak (se nedan, Byggnadshistoria period III). Före 1748 ersattes sadeltaket med en hög spira (fig 22, 23, se nedan kap Byggnadshistoria, period VI).

I väster öppnar sig en rundbågig portal av öländsk, finhuggen kalksten (fig 35). Den ytre omfattningens sidor är av röd skölandsmarmor (spräcklig sten; den norra utbyt i sen tid – jfr foton från före 1931 i ATA), medan bågens stenar har en dragning åt grått, men fortfarande spräcklig, allt skråhugget med ett smalt kantslag. På posterna, ett språng innanför omfattningen, vilar ett tympanon, prytt med en stor, 16-bladig solros eller prästkrage i låg relief (fig 36). I dess mitt är inskriven en liten blomma med åtta kronblad och i centrum en liten rundel med en punkt i mitten. Alla kronblad, både de större och de mindre, är konkava och deras behuggning är radiell. Tympanets fria yta har lodrät behuggning och i dess vågräta nederkant skymtar ett smalt kantslag.

Den vackra blomman för osökt tankarna till Carl Stenmästares förnämliga portal i Östra Herrestad, Skåne,³⁷ som dateras till 1100-talets mitt, men rosmotivet finns på Öland bevarat även på ett betydligt yngre tympanon i Torslunda kyrka. Stilistiskt skulle en datering av reliefen i Mörbylånga till 1200-talets förra hälft kunna te sig rimlig. – Moti-

vets ikonografiska innebörd har av Patrik Reuterswärd³⁸ tolkats som en dold gudssymbol.

Tympanet och posterna består av 14 cm tjocka stenblock. Tröskelstenen, som bär upp posterna, är mycket sliten. Öppningen är 179×110 cm.

Portalens nuvarande utformning är sannolikt inte identisk med den ursprungliga. För detta talar spår av järnkramlor som hållit omfattningsstenarna på plats (fig 35, 36 och äldre foton i ATA), stenarnas placering, skjutande något utanför putsen, samt öppningens något satta proportioner. Som jämförelser kan anföras Gärdslösa södra korsarmsportal, som har en gångöppning med måtten 230×110 (SvK vol 177, fig 46) och södra långhusportalen i Källa gamla kyrka med måtten 226×100 cm (SvK vol 142, fig 206). Tornet bör i likhet med de flesta andra öländska torn ursprungligen ha saknat yttre ingång. Någon ingång i väster avbildas inte heller i Frigelius' teckning från 1748, som visar västfasaden. Denna källa är här dock inte helt tillförlitlig då han inte heller markerat de öppningar som rimligen bör ha funnits i tornets övre våningar. En ingång i väster fanns dock 1764, då den omtalas i arkivalierna (se nedan Byggnadshistoria VI), och avbildas på Peterssons plan från 1807 (fig 23). Den kan ha tillkommit i samband med tornets inredning till "wåkenhus" omkring 1760, eller möjligen redan i samband med putsarbetena 1738. Portalomfattningen skulle då rimligen komma från långhusportalen (fig 19–22) och ha flyttats över till västportalen 1811 vid rivningen av långhuset. Den fanns i alla fall på plats senast 1821 (fig 56). Tyvärr har någon murverksanalys inte kunnat göras i samband med exteriörens omputsning. Portalen var före flyttningen bevisligen smalare (se ovan samt fig 27).

Tornets bottenvåning är numera kyrkans vapenhus (fig

Fig 27. Teckning av den som trampsten använda runstenen i långhusets ursprungliga sydportal. Efter Bautil. De mörka fyrkanterna markerar dörröppningen.

Drawing of runic stone which was used as doorstep in the original south doorway of the nave. The door opening is marked by the dark squares.

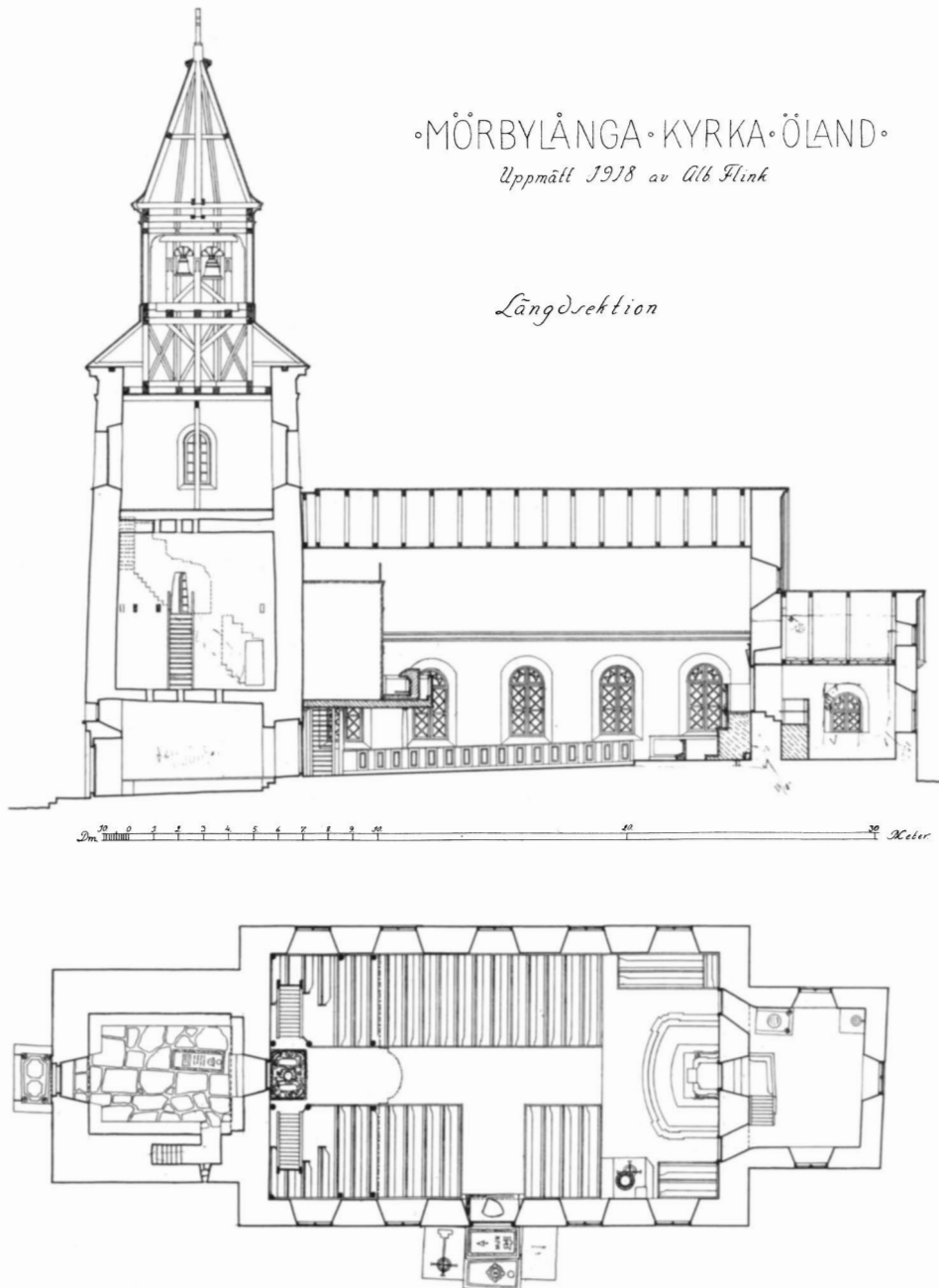

Fig 28–29. Längdsektion mot norr och plan före förändringen 1931. Uppm., 1:300, A Flink 1918.

Longitudinal section looking north and plan prior to the alteration work in 1931. Measured drawing from 1918, scale 1:300.

37–39). Golvet, som ligger 65 cm under långhusets, är belagt med firsidiga, röda kalkstensplattor samt ett par gravstenar (se Nya kyrkan, gravminnen). Över rummet spänner sig ett lågt tunnvalv med vederlag i norr och söder och med anfang endast ca 120 cm över golvet. Både väggar och valv är överputsade och vitkalkade. Avtryck av skälbräder skymtar här och var (fig 38, 39).

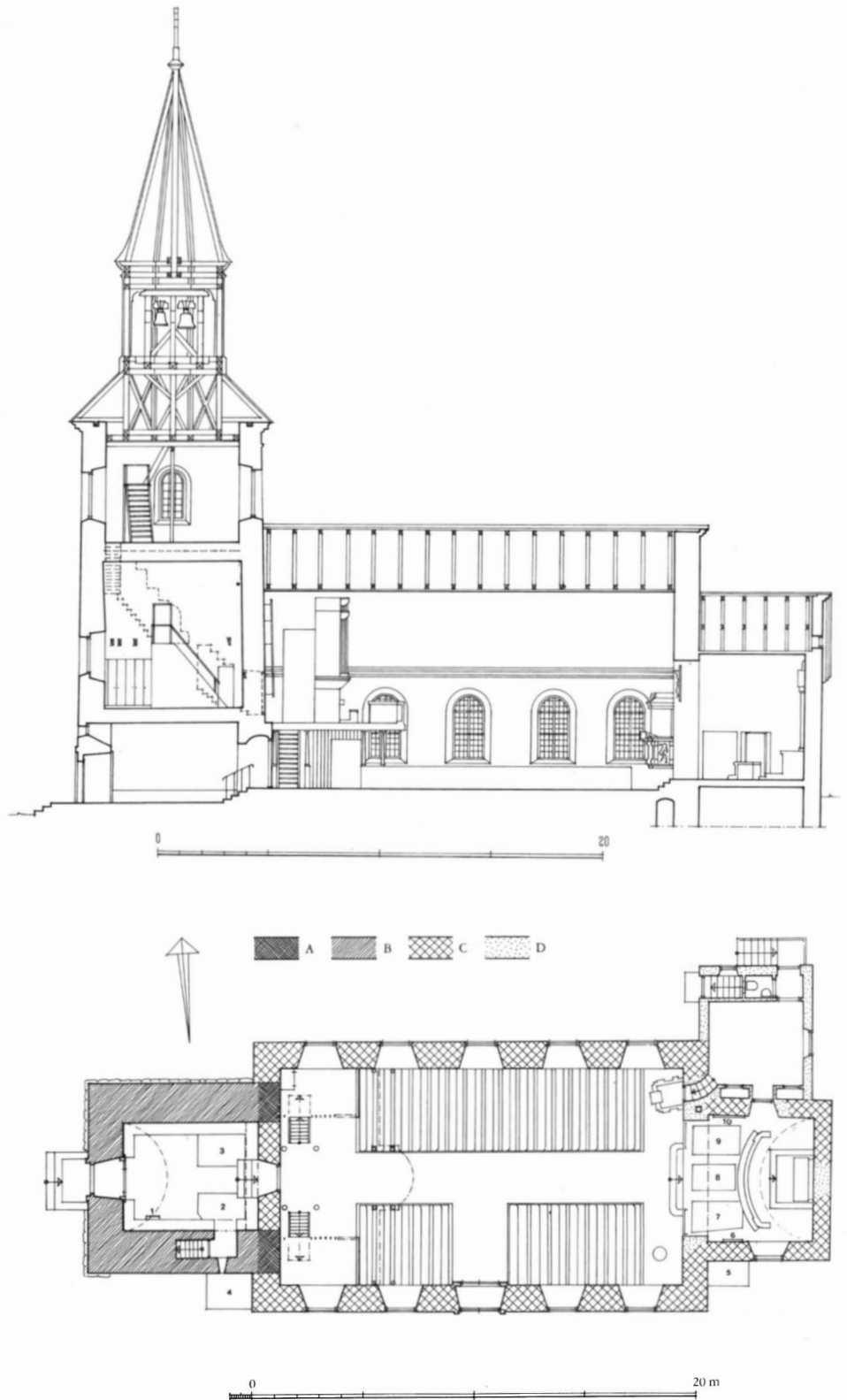
Tre löphål för klocklinor sitter i en rad gående i öster-

väster samt ca 70 cm söder om valvhjässan (fig 28, 30, 33, 34, 37–39). De var före ombyggnaden 1931 även synliga uppifrån, i första tornvåningens golv. Träholkarna (sturkarna³⁹) saknas.

Den mycket tjocka muren mellan tornet och långhuset (fig 28–31) består av tre skikt: 1) tornvalvets ca 50 cm tjocka sköldmur, 2) delar av det medeltida långhusets västgavel, ca 115 cm tjock samt 3) igensättning med dörroppning

Fig 30–31. Längdsektion
mot norr samt plan. Uppm,
1:300, G Redelius 1989.

*Longitudinal section look-
ing north and plan. Meas-
ured drawings from 1989,
scale 1:300.*

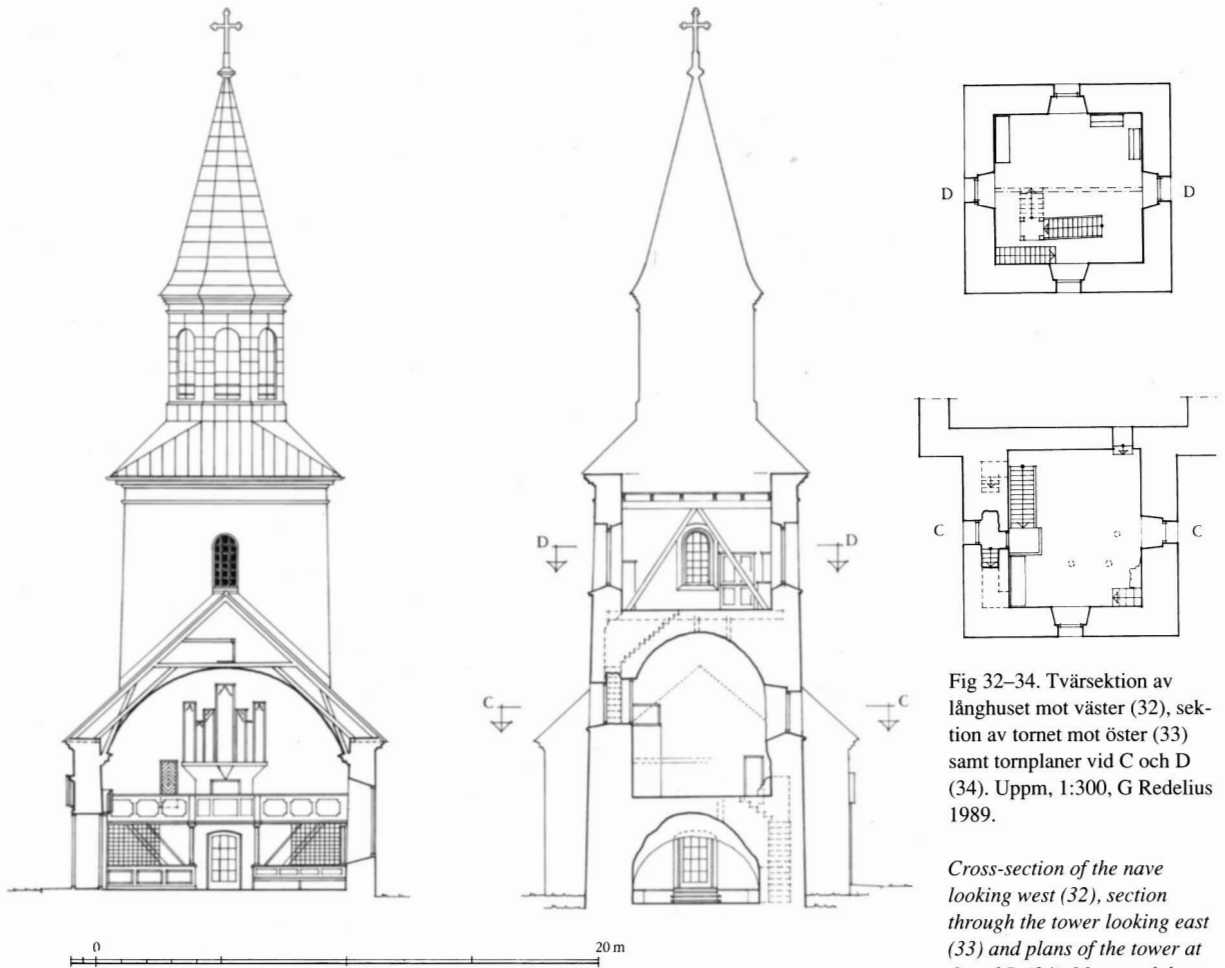

Fig 32–34. Tvärsnitt av långhuset mot väster (32), sektion av tornet mot öster (33) samt tomplaner vid C och D (34). Uppm, 1:300, G Redelius 1989.

Cross-section of the nave looking west (32), section through the tower looking east (33) and plans of the tower at C and D (34). Measured drawing from 1989, scale 1:300.

från 1811 av den tidigare breddade tornbågen (fig 23). I denna öppning är insatt en gråmålad, glasad dörr från 1966. Trappan upp till kyrkorummet har steg av slipad kalksten. Även vindfånget innanför västportalen har en glasad dörr, målad i pansargrätt.

Utmed vapenhusets väggar löper murade sittbänkar med sittbräder av furu, målade i rödbrunt. En ståtlig runsten (fig 13, 31:1) är uppställd där sedan 1977. Vapenhusets nordvästra hörn var före 1931 avskilt till vedbod genom en trävägg, synlig på en uppmätning av J Fred Olson 1924 (not 79; i Kulturhist byråns arkiv i ATA).

Den raktäckta ingången till tornets murtrappa sitter ca 47 cm från vapenhusets sydöstra hörn (fig 29, 31, 37, 38). Den är 92 cm bred, men endast 130 cm hög, vilket visar att vapenhusets golv är höjt ca 50–60 cm. Överliggaren bärs upp av en lodrät omfattning av kvadrer, som delvis är tuktrade, delvis finhuggna. Tornets murverk kan studeras in-

ifrån murtrapporna. Det består huvudsakligen av röd kalksten i ett ganska stort förband, dels av marksten ("åkersten"), vald eller lätt bearbetad, dels sk bergsten, dvs i stenbrott bruten sten, som också är bearbetad, tuktrad eller huggen med kantslag. Fogarna är brett utstrukna (fig 40). Omfattningar och utskjutande hörn av huggen sten. Skifthöjderna växlar mellan ca 9 och 21 cm och stenslängden varierar mellan ca 20 och 45 cm. Fogbruket är skrovligt och hårt, magrat med ganska fin sand.

Det nedersta trapploppet (fig 40) är ganska brett, ca 74–88 cm, har huggna eller tuktrade monolitiska steg och samma ytbehandling visar även avtäckningens överkragade stenar. De senare är av betydligt större format än trappstegen och inte så tätt placerade som de. Steghöjden är ganska obekvä, ibland knähög.

Den nedre trappan upplyses av en liten kvadratisk glugg med fint skrånande sidor och dageröppning i murens ytter-

Fig 36. Detalj av västportalens tympanon. Foto R Hintze 1982.

Detail of the tympanon of the west doorway.

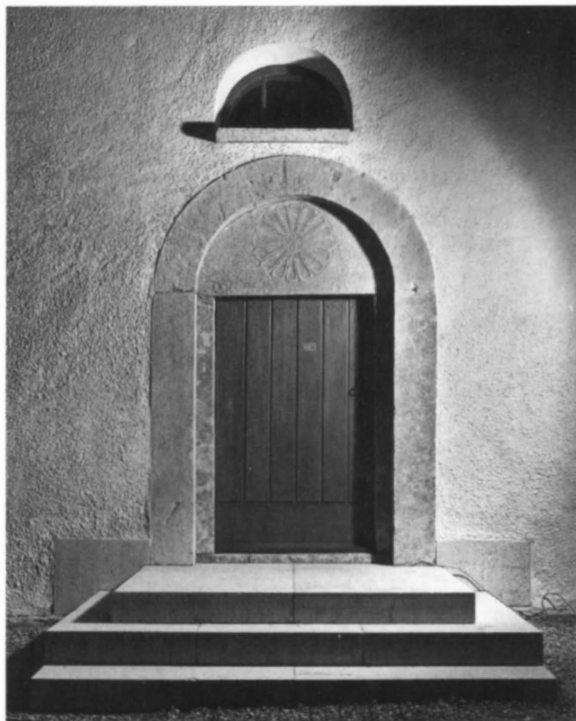

Fig 35. Västportalen. Foto R Hintze 1982.

The west doorway.

liv (fig 29, 31). Den är placerad mitt för dörröppningen, för att något ledljus även skall nå in i tornets bottenvåning, ett vanligt belysningsystem i de romanska tornen på Öland. Nederst i trappan är insatt en dörr från 1966.

Trappan mynnar i sydvästra hörnet av tornets första våning (fig 41). Även här uppe torde en glugg ha varit placerad i söder, mitt för ingången, om man så får tolka en glugg på Frigelius' teckning (fig 22), men trapphusets väggar närmast övre mynningen är numera överputsade och vitkalkade på samma sätt som valv och väggar i tornets övriga rum. Dörröppningen är avtäckt med vågräta stenblock, varav den närmast utgången är spräckt. Vid dess östra sida skjuter några stenar ut ur väggen (fig 41), vilka kan tolkas som rester av en skyddshuv, lik den som är bevarad i Bredsättra (SvK vol 183, fig 31, s 34).⁴⁰

I sydvästra hörnet viker trappan av mot norr med fem steg, som utnyttjar vapenhusvalvets översida (fig 33). I östra väggen, närmast rummets sydöstra hörn, är en dörröpp-

Fig 38. Interiör av tornets bottenvåning efter restaureringen 1966. Foto KLM/R Lind 1994.

The interior of the ground-floor of the tower after the alteration works in 1966.

Fig 37. Interiör av tornets bottenvåning mot sydöst efter ombyggnaden 1811, då tornbågen igensattes och försågs med dörroppning i till långhuset. Foto A Roland 1917.

Interior of the ground-floor of the tower after the alteration works in 1811, when the tower arch was blocked up and a doorway was opened leading to the nave.

ning, upptagen 1931 som en bekväm passage mellan läktaren och tornets första våning ("första stannplan"), numera kyrkomuseum. Dess dörr med fiskbenspanel är troligen flyttad från vapenhuset. I denna våning har tidigare klockornas trampmaskineri och orgelns bälgar stått. – Till vänster om dörren ser man resterna av den medeltida långhusgavelns yttersta bindare av ek, infälld i murlivet (fig 33, se ovan, Långhuset) och högre upp på östra väggen skymtar man utsidan av det medeltida långhusets gavelröste.

Numera består tornets första våning av ett enda, mycket högt rum, men rester av ett bjälklag av ek, gående i norr och söder (fig 28, 30), visar den ursprungliga indelningen i två separata plan, här kallade första och andra våningen. De två hela bjälkar, som är bevarade (av de andra återstår stumpar eller endast upplag), har på översidan kvarsittande dym-

Fig 39. Interiör av tornets bottenvåning mot väster efter restaureringen 1966. Löphålen för klocklinorna är synliga i valvet (jfr fig 37–38). Foto KLM/R Lind 1994.

The interior of the ground-floor of the tower looking west after the alteration works in 1966. The holes for the bell ropes can be seen in the vault (see also Figs. 37–38).

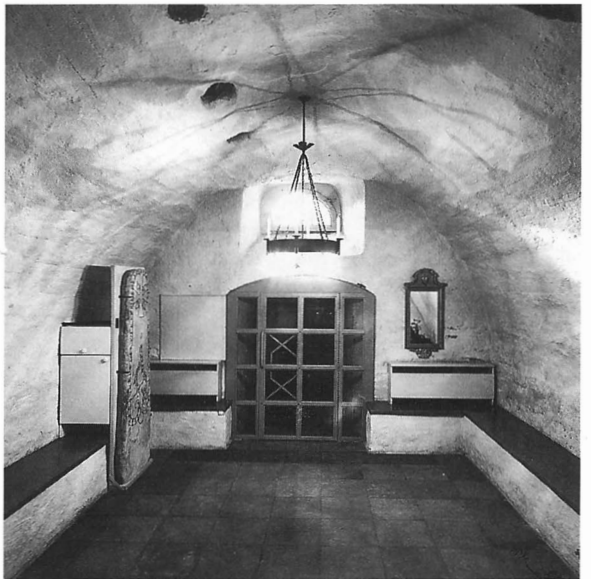
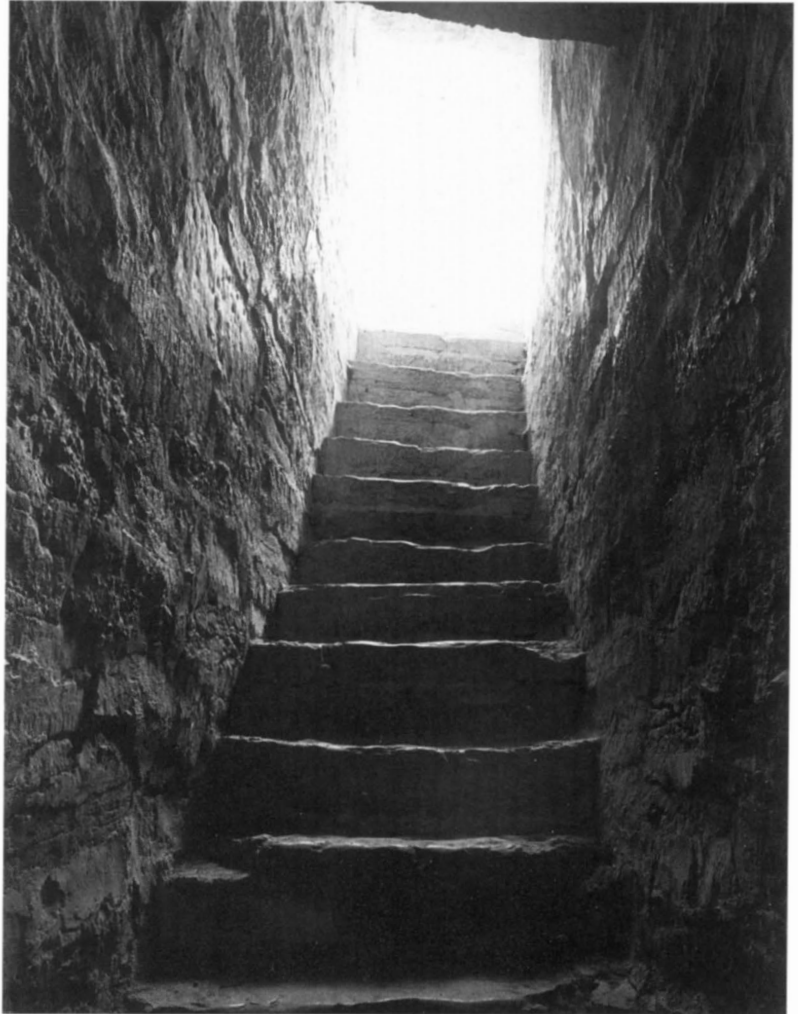

Fig 40. Torntrappans nedre lopp mot väster.
Foto KLM/R Lind 1994.

The lower flight of tower stair, looking west.

lingar, 3 cm i diameter, vilka förmodligen har fixerat de försvunna plankorna i ett golv. Bjälken nr 3 från väster har dimensionerna 30×12 cm. Avståndet mellan bjälkarna är 59 cm.

Första våningens golv är sedan 1931 täckt med råbrutna kalkstensflisor lagda i cement, men därunder får vi föreställa oss ballastmurning på vanligt sätt ovanpå vapenhusvalvet, utjämnat till ett golv av kalkbruk och kullersten, som i andra romanska torn.

Två stora, rundbågiga fönster, ett i söder och ett i väster, tillhör tornets ombyggnad 1872 (se nedan, Nya kyrkan), men är sannolikt placerade på samma plats som de medeltida gluggarna.

För att komma upp till andra våningen använde man före 1872 en trappa i norra muren, lik den mellan vapenhuset och första våningen (fig 28, 34). Den raktäckta ingången befinner sig närmast nordöstra hörnet och trappan går någ-

ra steg mot väster, men fortsättningen är igenmurad sedan 1872. Numera består förbindelsen mellan tornets första och andra våningar av en trätrappa (den nuvarande från 1966, fig 30, 33, 34; en äldre från 1872, fig 28). Den landar på en liten plattform ungefär i jämnhöjd med bjälklaget, mitt för en ursprunglig, skev, men raktäckt dörröppning, 160 cm hög och 70 cm bred nedtill (fig 42). Dörren är från 1966.

Andra våningen är täckt av ett tunnvalv med vederlag i norr och söder, liksom vapenhusvalvet. I valvet syns nu tre löphål för klocklinor (utan träskoning), ordnade i vinkel (markering i fig 34:C-C), alltså utan korrespondens med hålen i vapenhusvalvet. Vid Billows besök 1918 syntes fem hål, "tre i hjässlinjen, 2 S därom, mindre".

Utanför dörren är ett vilplan, mot öster avgränsat av murtrappans avtäckning samt murverk från 1872 (fig 43). Mot norr ett rundbågigt fönster, likt de båda i söder och väster. Även detta torde vara en ersättning för en glugg, place-

Fig 41. Torntrappans mynning i sydvästra hörnet av tornets första våning. Till vänster rester av en murad skyddshuv. Golvet från 1931. Foto R Boström 1963.

The opening of the tower stair in the south-west corner of the first floor. To the left remains of a walled cover.

Fig 42. Dörröppning i norra muren av tornets ursprungligen andra våning. Jfr fig 28, 30, 33, 34 C-C. Foto R Boström 1963.

Door opening in the north wall of the original second floor of the tower. See also Figs. 28, 30, 33, 34 C-C.

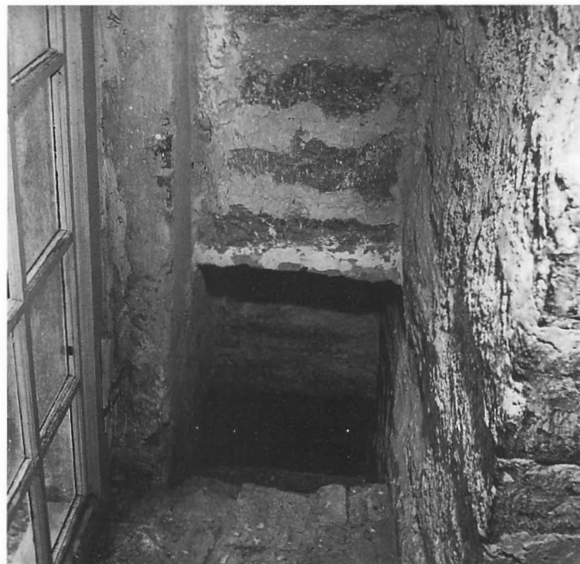

Fig 43. Norra torntrappans vilplan innanför dörröppningen i fig 42, mot öster. Foto R Boström 1963.

The top part of the north tower stair, looking east inside the door opening shown in Fig. 42.

rad mitt emot dörröppningen. Bakom bortfallen puts omkring fönstret skymtar murverk av tegel. Vid tornets ombyggnad 1872 använde man nämligen tegel i stället för natursten (se Nya kyrkan).

Från vilplanets västra ände fortsätter trappan mot väster samt viker i hörnet av mot söder efter några steg (fig 28, 30, 33, 34). Häruppe är trappan smalare än längre ned, ca 66 cm. Trappans västra del utnyttjar tunnvalvets översida (fig 33) och hamnar vid ett trägolvet i tornets översta, ursprungligen tredje våning (fig 28, 30, 33). Ungefär 50 cm under detta golvet kan man se in i ett hålrum mellan det övre tunnvalvet och trägolvet. Våningen samt lanterninen beskrivs nedan (se Nya kyrkan).

Hur tornmurarnas yttre tidigare har varit avslutat upptill framgår av de gamla avbildningarna (fig 19, 20, 22). Vi vet därför, att den översta våningen har varit krenelerad med ursprungligen två öppningar åt varje väderstreck. Om det under denna skyttevåning har funnits ännu ett plan framgår inte av de gamla avbildningarna. Bredsättra västtorn har en enda våning över det översta valvet (SvK vol 183, fig 19–20), medan den år 1841 rivna kyrkan i Gårdby hade två våningar ovanför det översta valvet, skilda åt av ett bjälklag. Det framgår tydligt av NILöfgrens noggranna uppmätningar (fig 44). Tornets disposition med murtrappor, den nedre i södra muren, den övre i norra, står också nära Mörbylånga. För att få klarhet i denna fråga måste murverket i Mörbylånga undersökas i samband med nästa fasadbehandling.

Högt uppe på tornets sydsida hängde kyrkans enda klocka i en träholk (fig 20, 22, 23). Klocksträngen nådde ned till marken, så att ringaren inte behövde klättra upp i tornet, när det var klockringning. Kyrkan kunde också hållas låst.

Sakristia

Vid korets norra sida låg en sakristia (fig 22, 23) med de yttre planmåttan ca 8 1/2 alnar i fyrkant enligt Peterssons uppmätning (fig 23), d v s ca 5 m i kvadrat. Den hade ett rundbågigt fönster i norra gaveln och hade ett spåntäckt, tjärat sadeltak, vinkelrätt mot korets. 1626 hade klockaren Joen

Swensson hämtats från Söderåkra för att reparera taket. Han ”hadhe gjordt dheras sacristie taak färdigt och spänt och tillpyntat”.⁴¹ I det inre var sakristian välvd, men valven revs 1729 och ersattes med bjälkar och ”trotzning” av bräder, enligt ett beslut 1728 (st prot). Om sakristians ålder saknas uppgifter. Med tanke på, att de flesta sakristior på Öland var tillkomna på 1700-talet och arkivaliskt dokumenterade, är det tänkbart, att sakristian i Mörbylånga, som första gången omtalas 1626, kan ha varit byggd redan under medeltiden, men det gjordes inga iakttagelser 1931 rörande sakristian. Den revs 1811.

Byggnadshistoria

I. 1000-talet

Runstenar, fragment av dylika eller endast dokumentariskt kända sådana (fig 13–16, 27), en med ett kors och en annan med kristen formulering, visar, att Mörbylånga var en kristen bygd redan under 1000-talet, trots att inga spår av någon träkyrka från denna tid har påträffats. De möjliga resterna av en s k Eskilstunakista (fig 14, 15 nederst th) från 1000-talets senare del talar för att en kyrkogård, sannolikt med kyrka, funnits vid denna tid. Den återfunna hällkistan (fig 10:N, 17) med murade sidor kan genom sin placering ca 27 m norr om den medeltida stenkyrkan svårligen ha tillkommit då denna varit uppförd eller planerad. Den antyder istället att en äldre träkyrka varit placerad i anslutning till graven.

II. 1100-talet

Av den äldsta stenkyrkan, en tornlös absidkyrka (fig 113:A), återstår ovan jord långhusets västgavel, på vilken tornets östra mur vilar (fig 26, 33). Dess storlek kan beräknas: västgavelns spets når upp till hjässan i den nuvarande kyrkans trätunnvalv och långhusets sträckmurar reste sig till ungefär samma höjd som trävalvets fotlist (fig 26 A). Grundmurarna, dels till långhusets sydmur, dels till absidkoret (fig 24, 25), återfanns 1931 i samband med kyrkans restaurering. Kyrkans utseende är känt genom flera avbildningar (fig 19, 20, 22, 23). 1931 kunde man konstatera, att det nuvarande långhuset hade byggts omkring den gamla kyrkan, vars absid nådde fram till det nuvarande koret (fig 24, 25 A). Murarna bör ha varit ca 110 cm breda skalmurar av kalksten på vanligt sätt. Långhusets yttre bredd var densamma som tornets, ca 8,7 m. En portal fanns i södra

långhusmuren, nära tornet. Någon nordportal är inte känd, men kan ha igenmurats före 1748 då Frigelius avtecknade kyrkans nordsida (jfr Resmo, SvK vol 203, s 80). Endast ett fönster bör ha funnits i vardera långhus- och kormurarna på södra sidan. Absiden hade sannolikt ett litet rundfönster rakt mot öster. Att den var liten och låg kan man sluta sig till av altartavlans blygsamma mått (fig 47, 61, 86).

Takstolen stod från början öppen, den var enkelt snedstöttad, och bindbjälkarna var ca 4 cm tjockare på mitten än mot ändarna, sannolikt timmermannens försök att neutralisera bjälkarnas ”nedhäng” mot mitten (not 36).

Långhusets hade närmast före 1811 plant paneltak, men om det dessförinnan har funnits stenvalv, är inte känt. Absiden hade utan tvekan hjälmvalv eller en halv kupol, men om korets innertak saknas upplysningar.

Den försvunna, av Rhezelius beskrivna dopfunten (fig 19), hör troligen också till denna period.

III. Ca 1200

Ett kraftigt torn, som med sin östra mur rider på långhusets västgavel, byggdes omkring år 1200 (fig 19, 20, 22, 23, 28–34, 113:B). Det bör ursprungligen ha saknat yttre ingång, vilket var brukligt vid denna tid på Öland. De tjocka murarna, murtrapporna och valven talar för att tornet skulle utgöra en fast punkt i bygdens försvar, men också tjäna som en säker förvaringsplats för skattepersedlar av olika slag. Löphålen i valven visar, att tornet dessutom skulle göra tjänst som klocktorn (fig 28, 30, 33, 34, 37–39). Tornets översta våning var både klockvåning och skyttevåning med

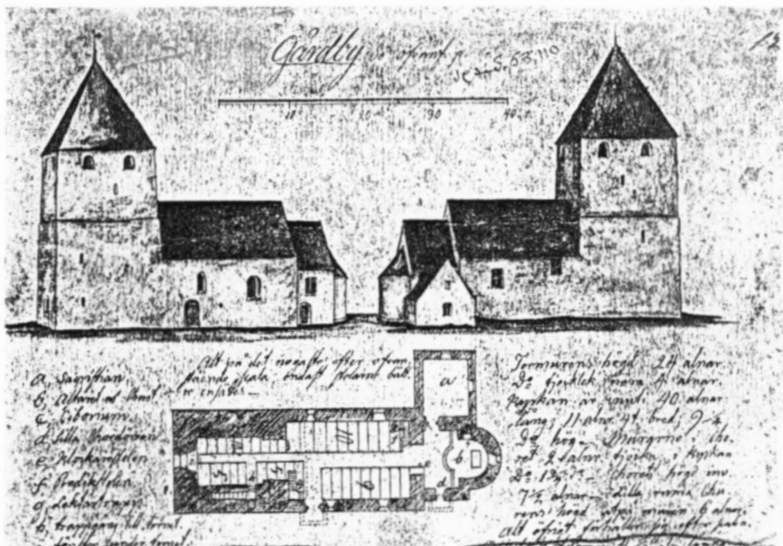
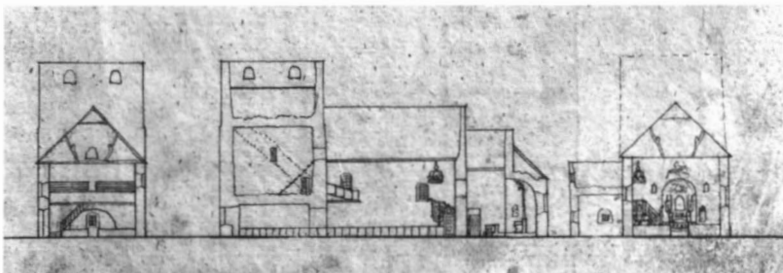

Fig 44 A–B. Gårdby kyrka, riven 1841. Uppmätningar av N I Löfgren. Plan och exteriörer 1818, ATA, samt sektioner 1840, VaLA.

Gårdby Church, demolished in 1841. Scale drawings of exteriors and plan from 1818 and sections from 1840.

manshöga skottöppningar åt alla håll (fig 20, 22, 23). Hur den ursprungliga tornhuvus såg ut vet vi inte, kanske en pyramidhuv som i Gårdby (fig 44), men sadeltak var lika vanliga på de öländska tornen.

Våningsdispositionen liknar bl a den i Gårdby före 1841 (fig 44) och står nära den i Bredsättra (SvK vol 183, fig 19–20), och dateringen är troligen densamma som för Bredsättra västtorn, som genom dendrokronologisk analys tidsbestämts till år 1202 +5 år (Bartholin och Boström 1990, s 205–207).

En tid efter tornets färdigställande bör långhusets sydportal ha vidgats och försetts med ny omfattning, den omfattning med rosprytt tympanon som nu sitter kring västportalen. – Till denna period kan troligen också triumfkucifixet i fig 48 hänföras.

IV. 1200-talets andra hälft

Om kyrkan i mitten av 1200-talet fick stenvalv, som så många andra öländskyrkor, är inte känt, men det är inte troligt, ty i så fall hade det gjorts en dörröppning mellan tornets första våning och långhusvinden. – Långhusets inner-takpanel kan enligt Peter Sjömar (not 36) ha tillkommit un-

der denna period, liksom en välvd sakristia av okänd ålder (fig 22, 23).

Ett vackert tvådelat gotiskt fönster med masverk (fig 19–21) insattes i koret under senare delen av 1200-talet eller ca 1300. Ett stort antal kyrkor på Öland förskönades under denna tid på liknande sätt. Av sådana fönster återstår i bästa fall fragment, de är i övrigt endast kända genom de gamla avbildningarna.

Ingenting är känt om vad som företogs med kyrkan under resten av medeltiden och 1500-talet.

V. 1600-talet

Ända sedan forntiden har Öland med dess utsatta läge inbudit till strandhugg och plundring. Svårast drabbades emellertid ön under 1500- och 1600-talens krig, vilka bl a medförde, att inte heller Mörbylångas äldre arkivalier finns kvar, av vilka man skulle kunna utläsa skadornas omfattning. Sakristians tak (fig 22, 23) spånades och tjärades 1626, en notis som är bevarad i Segerstads kyrkobok (not 41). Vid århundradets mitt timrades en liten klockholk på tornets södra sida (fig 20), sannolikt för att klockan skulle höras bättre. Där hängde kyrkans enda klocka, snart tagen av danskarna.

De svåraste olyckorna i Mörbylånga inträffade 1677 under kriget med danskarna, då nästan hela socknen med kyrkan brändes och plundrades.⁴² Återuppbyggnaden gick långsamt. Först anskaffades de för gudstjänstlivet viktigaste inventarierna, en klocka redan 1680 (fig 54) och en kalk, omtalad 1706, men med de övriga inventarierna dröjde det längre (se kap Inredning och inventarier).

VI. 1700-talet. Planer på en ombyggnad av kyrkan växer fram

Under den energiske kyrkoherden Johan Wellins⁴³ tid företogs viktiga arbeten både på moderkyrkan Resmo och annexkyrkan Mörbylånga. 1731 beslöt man, att 2.000 spån skulle köpas för kyrkans pengar för att ”nästkommande åhr” reparera sakristians tak (st prot). Flera uppdrag i båda kyrkorna anförtroddes åt murmästaren Anders Hane.⁴⁴ 1738 fick han 60 daler smt för att han rappade och vitmenade Mörbylånga kyrka samt öppnade en fönsterluft och gjorde den vidare ”än tillförne varit” (st prot och räk). För denna summa skulle han även hålla sig själv med kost.

Dessa arbeten måste ha varit avslutade redan samma år, ty då hyrdes eller köptes ställningsvirket av Resmo församling för där planerade kyrkoarbeten. Till andra omfattande arbeten vid Mörbylånga kyrka, vilka också krävde byggnadsställningar, hörde sannolikt under detta år även den höga tornspiran (fig 22, 23), ehuru den, egendomligt nog, ej är nämnd i befintliga arkivalier. I varje fall bör tornspiran ha tillkommit efter branden 1677 (jfr fig 20) och fanns på plats vid Frigelius' besök 1748 (fig 22).

Även kyrkoherde Weijding (not 18), som efterträdde Johan Wellin, verkade med framgång för kyrkans förbättring. 1744 beslöt stämman att ”2ne lass dugelig sten till murning, skall af hwar nästkommande höst- eller winter kiöras till ett nytt wåkenhus upsättiande, så at det, wil Gud, näst komande währ skall kunna förfärdigadt warda” (st prot). Vad som avsågs, var inte ett friliggande vapenhus, utan en inredning av tornets bottenvåning på liknande sätt som utfördes 1746 i Resmo (SvK vol 203, s 79, 80). Beslutet uppsköts 1746 till följande år, men ännu 1758 hade ingenting skett. Då beslöt man åter, att sten skulle köras fram och Pastor (Weijding) lovade att skriva efter kalk (st prot). När en ny stodelning fördes på tal detta år, svarade kyrkoherden, att den inte kunde företagas, förrän ”wåkenhuset” var färdigt. Då kan man få tillfälle att där placera bären och annat som tillhör kyrkan.

1746 beslöt man att anskaffa en ny predikstol (se Inredning, fig 86–88) och följande år bröts ett hål från sakristian till predikstolen (fig 23), ett arbete som utfördes av murmästare Mejbmom⁴⁵ och snickaren Christian Pilltz (not 16).

1747 ”påminde ålder och sexmän nödwändigheten om

några luckors förfärdigande i kyrkiotornet, på det icke hwalfwet och sparrarne skadas skulle”. Åldermannen Erick Jönsson i Risinge åtog sig att köpa bräder och beställa om deras förfärdigande (st prot).

Senast 1764 bör den sedan länge planerade ombyggnaden av tornets bottenvåning ha varit avslutad. Sannolikt var det i samband med denna som tornbågen breddades (fig 23) och en ingång i väster togs upp, även om dess nuvarande omfattning bör ha kommit på plats först senare. Detta år, 1764, beslöt man nämligen att göra ett fönster över västra dörren, emedan det var för mörkt i kyrkans västra del. Det utfördes följande år. 1770 beslöt man att bygga stolar ”i de lediga rummen wid västra dörren” (st prot). Man beslöt också att reparera taket över läktaren, som var mycket förfallet. 6 tolfte bräder skulle anskaffas för taket och till stolarbetet, 100 stycken 8-tumsspik till taket, 400 enkel och 100 stycken dubbel läktspik. Inhysesmannen Nils Olofsson ”utwaldes till Snickare arbetet” både för taket över läktaren och för bänkarna. – Även kyrkans takfot behövde förbättras, ett arbete som anförtroddes åt Jöns Adamsson i Resmo.

1753 och 1767 var kyrkan i gott skick (vis prot). Även vid biskop Wallenstråles visitation 1792 förklarades både Resmo och Mörbylånga kyrkor vara i försvarligt skick, men den unge Claes Hindrik Fries,⁴⁶ som fick följa med på visitationsresan, fann däremot Mörbylånga kyrka bristfällig: ”Kyrkan i sig sielft synes mycket gammal och förfallen, och lärer blifva så mycket snarare ombygd, som hon äfven är för liten at inrymma en församling, hwilken i senare tider, till folknummer ansenligen tilltagit.”

En utbyggnad av kyrkan diskuterades, såvitt vi vet, första gången år 1788. Det var prosten, d v s Elias Salomon⁴⁷ och kronobefallningsman Jonas Stierngranat ”såsom åbo i församlingen”, som hade väckt frågan (st prot). Kyrkan ”borde förlängas til Hela Norra wäggen och äfwen i proportion öster ut”. Detta ”beslöts och bejakades” av församlingen. Salomon dog emellertid 1792, utan att frågan hade kommit närmare sin lösning. Hans efterträdare, Israel Ahlqvist (not 3), tillträdde 1794, men vid dennes frånfälle 1799 hade ännu ingenting hänt beträffande kyrkobygget, lika litet som under efterträdaren, Pehr Ahlqvist (not 3), som dog år 1800 utan att ens ha hunnit tillträda kyrkoherdetjänsten.

VII. Drömmen om ny kyrka förverkligas

Det blev Pehr Ahlqvists efterträdare, Isak Pihlqvist,⁴⁸ som fick leda nybygget av kyrkan. Han tillträdde pastoratet 1802 och 1803 beslöt stämman, att kyrkans utlånade pengar skulle krävas åter, jämte ränta, med tanke på det planerade kyrkobygget. Året därpå var avsikten, att den länge på-

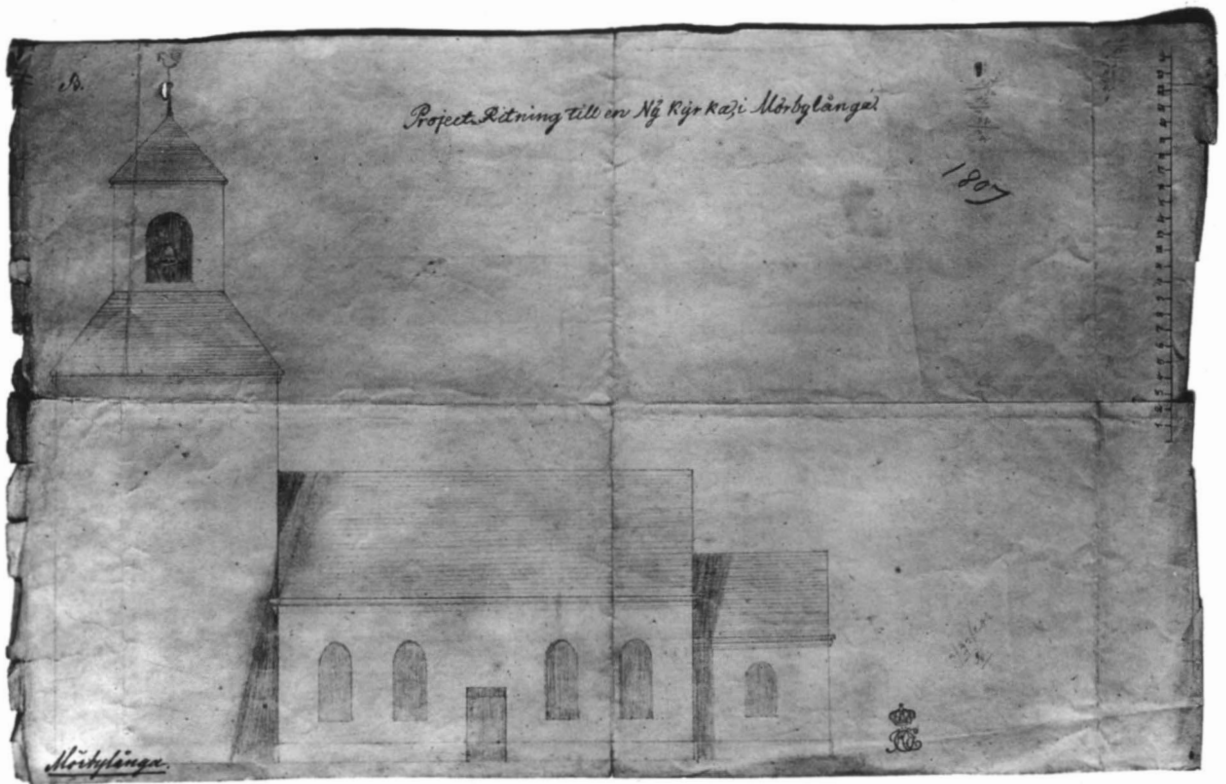

Fig 45. Förslag till ny kyrka 1805 eller 1806, osignerat, sannolikt ritat av Johan Petersson och uppskickat till Stockholm "i fjöl", d v s 1807 (stprot 23/5 1808). RA. Foto N Lagergren.

Proposal for a new church from 1805 or 1806. Unsigned but probably by Johan Petersson, sent to Stockholm for approval in 1807.

tänkta ombyggnaden skulle verkställas nästa år, "om Gud wälsignar detta åhrets gröda" (st prot 8/6 1804). Något senare heter det bl a: "... voro Sochnemännen i upsåt, att antingen ombygga, eller i betydlig mån förnya den gamla Kyrkan, så snart deras vilkor och omständigheter sådant kunde medgifva..." (vis prot 17/6 1804). Strax därefter uttrycktes ungefär samma förhoppningar: om skörden ej slog fel, skulle en länge påtänkt ombyggnad av kyrkan företas följande år (st prot 20/6 1804).

1805 diskuterades ombyggnaden mer i detalj: "Församlingen yttrade sin åstundan wara, att få sin Kyrka, icke just hel och hållen nederrifwen och ombygd, utan allenast förändrad samt breddad och längre, hwilket de trodde kunna ske med dräglig kostnad, om wästra tornet blefwe bibehållet sådant det nu är, och den södra kyrkomuren eller väggen nedtoges och utwidgades till 6 alnar, äfwensom Choret måste nedtagas och förlängas, hwilket förslag kyrkoherden sade sig wilja föredraga på wederbörlig ort, erindrande att de hwad denna ändringen af Kyrkan angår, måste låta sig

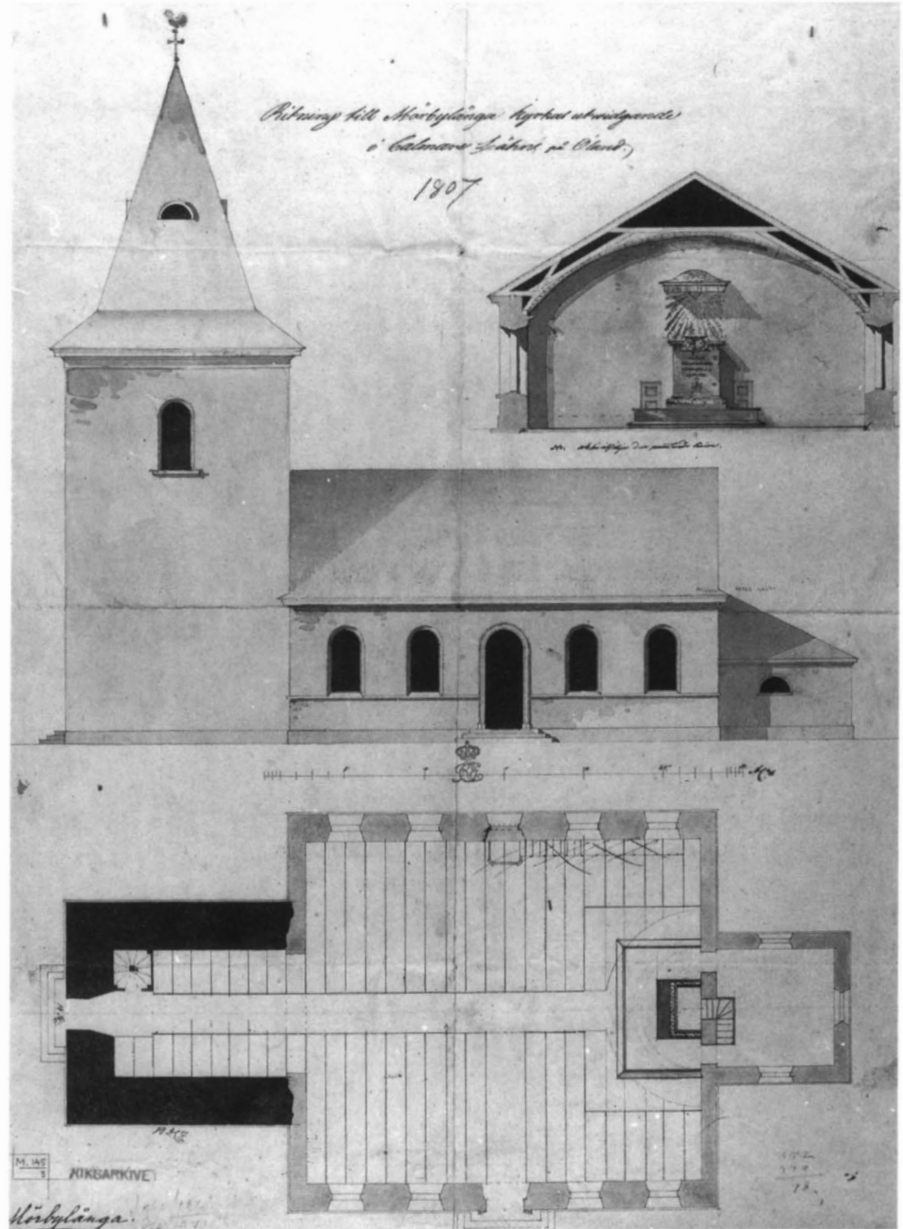
åtnöja med det utslag och den ritning som de framdeles derifrån kunna få" (st prot 20/6 1805). Vidare beslöt man, att en parm⁴⁹ sten av varje hemman skulle vara framkörd till nästkommande Mikaelidag och ställningsvirke anskaffas nästa vinter, "om fördt blifwer öfwer Sjön ... med mera som till detta kyrkoarbete fordras".

Något senare, 1805 eller 1806, blev kyrkan uppmätt (fig 23) och ett nybyggnadsförslag utarbetat (fig 45), sannolikt av byggmästaren Johan Petersson (not 33). Det senare var tydligen utfört i enlighet med församlingens önskemål. Kyrkan skulle endast göras "förändrad samt breddad och längre", västra tornet bibehållas och koret nedrivs och förlängas. Vad kyrkans bredd beträffar, framgår den inte av Peterssons ritning, som saknar plan. Fasaden och tornets stora, kvadratiska lanternin med plats för klockorna liknar däremot nära den kyrka, som Petersson nyligen, 1801–1803, hade byggt om i Böda.⁵⁰

Peterssons uppmätning och förslag sändes upp till ÖIÄ 1806. I väntan på svar från myndigheten beslöt församling-

Fig 46. Axel Almfelts första förslag till ny kyrka 1807. Skala ca 1:300. RA. Foto RA/K Eriksson 1994.

First proposal by Axel Almfelt for a new church, 1807.

en, att "om bättre köp på bräder än det varit har desse förflutne åhren, i sommar skulle yppas, så må wäl 50 Tålfter 6 alne bräder" för kyrkans räkning uppköpas till den förestående nybyggnaden (st prot 22/5 1807).

Konsistorium genom biskop Wallenstråle m fl avsände den 23 okt 1806 ett ödmjukt memorial till ÖIÄ, diariefört 5/11, i vilket bl a redogöres för Mörbylångas församlings enhälliga beslut "at nedrifwa sidomurarne och Östra Choret på dess gamla Kyrka, för at med bibehållande af Wästra Tornet, åter upföra en både till bredd och längd rymligare

Kyrka". Församlingens folkmängd uppgick till 562 personer. Vid skrivelsen var fogad Peterssens ritningar, "med anhållan, det måtte antingen denna Project-Ritning" bliva av ÖIÄ fastställd "eller ock, om en Ny Ritning skulle finnas af nöden, den äfwen Församlingen är nöjd och willig at antaga".

Vid ÖIÄ omarbetade konduktören Axel Almfelt⁵¹ Peterssens ritning (fig 46). Han behöll kyrkans spetsiga tornhuv, men försåg den med små halvmånformiga takkuper. Upp till har tornet en stor, rundbågig öppning: klockvä-

ningen skulle alltså utgöra tornkroppens översta del, så som ÖIÄ ritningar i allmänhet brukade vara utformade under denna tid. Långhusets och sakristians längd följer Peterssens ritning, liksom sannolikt också långhusets bredd. Inte bara sydmuren, utan även nordmuren har lagts nära 6 alnar utanför den gamla kyrkan, varigenom kyrkorummets fått i stort sett samma proportioner som kyrkan i Böda (se ovan). Vid långhusets norra vägg har Almfelt ritat en predikstol och en lång trappa, vilka har överkorsats, vid kyrkorummets östra kortsida står en altarpredikstol med uppgång från sakristian och över kyrkorummet har Almfelt ritat ett brett, ganska flackt trätunnvalv.

Innan Almfelts ritning stadfästes av K Majt, översändes den av ÖIÄ 10/6 1807 via domkapitlet till Mörbylånga, för att församlingen ”må kunna uppgifva om Byggnadsplatsen tillåter en så bred Byggnads anläggande, eller om ej samma Byggnad kan utföras något längre uppå mindre bredd”.

I anledning av ÖIÄ memorial 10/6 1807 samt domkapitlets förordnande 9/7 1807 svarade kyrkoherde Pihlqvist ÖIÄ så sent som 17/8 1807, emedan han på grund av den dåliga postgången ej hade erhållit försändelsen förrän 27 juli. Ett försök att hålla en sockenstämma redan 2/8 måste uppskjutas en vecka ”på Församlingens begäran, för den oförtänkte och i förtid infallande Sädes Bergslen”. Vid sockenstämman 15/8 besågs ”byggningsplatsen, der den nya Kyrkan kommer att uppföras”. Man ansåg att ”denna Platsen väl tillåter den tilltänkta nya Kyrkan utvidgas både till längd och bredd, men anhöllo dock ödmjukast, att hon icke måtte blifva längre invändigt, än den nedkomna Ritningen tyckes visa, nemligen 30 alnar, och bredden, som efter denna Ritning, nu håller 20 och en half alnar invändigt, nu måtte få blifva 16 alnar, och således den nya Kyrkan utvidgad 3 alnar på hvardera sidan om Thornets murar: äfven de ock i lika ödmjukhet bedja, att de måtte slippa vidmagthålla det gamla Thornet, som ofvan på Stenväggarna är upfördt af trädvirke; emedan en trädlös ort har en altför dryg kostnad med sig att det underhålla, och i det stället dem tillåtas uppsätta ett sådant Thorn, som på Hulterstads Kyrka är, hvilken för 2ne år sedan uppbyggdes”. I övrigt var församlingen nöjd.

Ritningen jämte st prot 15/8 återsändes via konsistorium och anlände 27/8 1807 till ÖIÄ.

I väntan på en ny ritning från ÖIÄ beslöt man 1808, i likhet med föregående år, att anskaffa ytterligare 50 tolfte bräder för kyrkans bygge, under förutsättning att priset skulle vara fördelaktigt (st prot 24/5 1808).

Almfelts andra förslag (fig 1) var utarbetat i enlighet med församlingens önskningsar, även i frågan om lanterninen. Den fick på Almfelts nya ritning samma blygsamma mått som i Hulterstad (SvK vol 216, fig 590).

Kyrkoarbetet lystes på vanligt sätt ut på entreprenadauk-

tion och murmästaren Johan Petersson, som lämnat det lägsta anbudet, fick uppdraget. Vid en extra sockenstämma 1/4 1811, då Petersson var närvarande, tillfrågades sockenmännen, om de ville befria murmästaren från sin förbindelse att ställa vederbörliga löftesmän och borgenärer ”för förorsakad kostnad wid den gamla kyrkans nedrifwande och åter uppbyggande, i händelse detta arbete framdeles skulle befinnas odugeligt och oförswarligt”. På denna fråga svarade sockenmännen, att de inte ville förorsaka byggmästaren en kostnad på 200 daler. Kyrkoherden påminde dem om, ”hwad som skedt med Köpings kyrka”, ett hårt kritiserat bygge,⁵² men sockenmännen löste problemet ”under det förbehåll att byggmästaren ej skulle få löfta en enda fyrk ... för detta arbete ... förr än kyrkan wore färdig giord och fullbordad till sin byggnad, samt hans arbete af kunnige Män och derjämte ärlige och redelige syndt och godkjändt”. Byggmästaren förklarade sig nöjd med detta och lovade infinna sig tredjedag påsk för att börja arbetet.

Vid samma stämma diskuterades i detalj arbetets organisation och fördelning mellan hemmansbrukare och inhyshjon samt utfärdades ordningsföreskrifter. Vidare förklarade stämman att det var ”ganska orättvist och obilligt, att de Matrosar och sjömän, som legat hemma, och icke idkadt sjöfart dessa förflutne åhren, skola nu, för att ungå förestående kyrkoarbete och de dagswärken, som af dem, enligt lag och författningar fordras, söka Sjöfart och hålla sig undan”. Sockenmännen ansåg det i stället vara rättvist att även av denna kategori kräva samma insatser som av inhyshjonerna.

En tolfte bräder vid kyrkorivningen och uppbyggningen skulle krävas av varje fjärding, vidare skulle två spiror om 10 alnars längd, 5 tum i lilländan, lämnas av varje hemman, jämte 4 bommar, 5 alnar långa, vilket allt skulle vara tillstädes vid murmästarens ankomst.

Under samma sockenstämma beslöt man vidare, att kyrkans guld- och silvermynt skulle växlas in mot sedlar hos den högstbjudande. – Frågan om var gudstjänsterna skulle hållas under kyrkoarbetet diskuterades också. Ett förslag, att Risinge- och Betebyborna skulle besöka Kastlösa kyrka, medan Mörbylånga-, Bengtstorps- och Bårbyborna skulle hålla sig till Resmo kyrka, godtogs inte av stämman, alla ville stanna kvar i Mörbylånga, där man förmodade, att komminister Funqvist⁵³ ville upplåta sin norra lada som gudstjänstlokal.

Så rev man ned den medeltida kyrkan, utom tornet, och återanvände på vanligt sätt all duglig byggnadssten. Grunden lades omkring den gamla kyrkan. Skiljemuren mellan det nya korpartiet och sakristian placerades intill absiden (fig 24, 25 A). Den nya kyrkan invigdes Annandag pingst 1812 av biskop Magnus Stagnelius.

Kalkmålningar

På södra korväggen var enligt Rhezelius en vapensköld med båt målad (fig 19), densamma som på gravstenen över Peter Folkesson (Rossviksätten; fig 106). 1300-talets mitt.

Inredning och inventarier

Under krigen på 1500- och 1600-talen drabbades Öland med dess kyrkor och kyrkliga inventarier hårt (se ovan Byggnadshistoria, period V samt not 42). Svårast var det 1677 för öns södra del, då Mörbylånga kyrka brändes och då förlorade det mesta av sina inventarier (not 42). Fukt och ohyra har säkert också bidragit till att decimera inventarierna. Därför finns numera endast ett enda föremål kvar från medeltiden, ett stort triumfkrucifix (fig 48). Vad kyrkans silver beträffar, lämnades det ofta till silversmeden i samband med nyanskaffning eller reparationer.

Altare

Det är inte känt, om det högaltare, som stod i koret närmast före kyrkans rivning 1811, var av sten eller av trä. Det äldsta altaret var under alla omständigheter murat.

Altarring

Ingenting är heller känt om altarringens utseende eller ålder. Den omtalas 1744 i samband med ett dramatiskt uppträde i kyrkan mellan kyrkoherde Georg Weijdling (not 18) och kronobefallningsman Jacob Moring å ena sidan och å den andra en adlig dam, välborna fru löjtnantskan Anna Elisabeth von Schröer i Mörbylånga, med anledning av att hon hade anhållit om ett flyttningsbetyg.⁵⁴ Hon hade anklagats för ett ogudaktigt och förgärligt leverne, varför hon i vredesmod ”slog handen i altaredisken för Pastor och sedan hotade honom med handen för ansigtet och sade med högt rop och skriande, nij är en beliugare”, och när Moring allvarligt förebrädde henne för ett så olämpligt uppträde i Guds hus, vände hon sig också emot honom, ”skrijade högt” och sade åt honom ”ni Monsieur tigh straxt stilla ni poike, den poiken, som lugit både gård och brandstodh från migh” (st prot K I:1, s 105 ff).

Altarprydnad

En altaruppsats gjordes i början av 1730-talet. Ramverket var tillverkat 1731–1732 av Peter Buschberg⁵⁵ och är delvis bevarat. Det består av ett par pilastrar med korintiska kapitäl uppbärande ett vågrätt entablement (fig 61, 86). I

Se nedan, Nya kyrkan, gravsten nr 1, samt noterna 117–119.

ramverket insattes en målning, föreställande Korsnedtagningen (fig 47), kopia av altartavlan i Kalmar domkyrka⁵⁶ och målad med starka färger av Edvard Orm⁵⁷ 1733. Den är därmed ett av hans sista arbeten. – Den nuvarande ramen skulpterades 1811 av Anders Högström (not 92).

Sidoaltare

Ett sidoaltare, ”lilla altaret”, omtalas 1706. Sannolikt var det placerat i långhusets nordöstra hörn och försvann 1747, när en predikstol placerades i hörnet, med uppgång från sakristian (fig 23). Efter reformationen användes det södra sidoaltaret sannolikt som underlag för en äldre predikstol.

Sakramentsskåp

Fyndplatsen för några medeltida bilder, nämnda nedan, tyder på att en sakramentsnisch⁵⁸ hade varit synlig ännu 1811.

Medeltida skulpturer

Ahlqvist återger en berättelse av ”Adj. Rungren”⁵⁹ om ett fynd som gjordes i samband med kyrkans rivning 1811. I själva ”korhusmuren” hade ”flere smärre bilder varit ställda på en slät flisa uti en liten niche. De voro så förtärde af tiden att de sönderfölo vid minsta vidrörande” (Saml III, sign S 86, s 220).

Det medeltida triumfkrucifixet (fig 48) fotograferades 1912 av Anders Billow, då det förvarades i västtornet (vedförrådet). Sedan dess doldes det bakom en tillspikad trävägg i en av tornets trappor, tills det påträffades 1931 i samband med kyrkans restaurering. Det är skulpterat av lövträ, längd 198 cm. Korset och armarna saknas, tårna och haksäckgets spets är avslagna, all färg och kredering borta, med undantag av färgfragment på läpparna och halsen, enligt Sven Wahlgrens⁶⁰ konserveringsrapport 30/1 1937 (dnr 685/37).

Huvudet lutar svagt åt hans högra axel. Ögonen och munnen är halvslutna, näsan rak. Det halvlånga, vågiga håret, med antydning till mittbena, ligger över axlarna. Haksäckget synes ha varit klivet. Den summariska detaljbe-

Fig 47. Altartavla, Korsnedtagningen, olja på duk, målad 1733 av Edvard Orm. Ramen skulpterad 1811 av Anders Högström. Foto KLM/R Lind 1994.

"The Deposition", altar painting by Edvard Orm from 1733. Oil on canvas. The frame was carved by Anders Högström in 1811.

Fig 48 A–B. Triumfkrucifix från omkring år 1200 av lövträ. Foto A Billow 1912 (B) och KLM/R Lind 1994 (A).

Rood from around the year 1200, hardwood.

handlingen har sannolikt varit mer detaljerat utformad i kredering och färg. Spikar runt hjässan (sekundära?) antyder en krona, men något läge för en sådan är inte skulpterat på huvudet. Anatomien är naturalistisk, bröstkorgens revben och naveln är tydligt utformade. Under det knäkorta ländklädet sticker underbenen fram. En stor spik är driven genom bildens högra fot. Att döma av fötternas placering, nästan bredvid varandra, torde även vänsterfoten ha varit fäst med en spik. – Ländklädet är uppskörtat i midjan och faller ned i många flikar, som delvis vänder avigsidan utåt i ett livligt linjespel, dock utan att bryta bildens slutna form. Ländklädets smala veck antyder ett tunt tyg. – Ungefärlig datering av detta tämligen högklassiga arbete torde vara decennierna omkring år 1200.

Fig 49. Ängel, träskulptur, troligen från det ursprungliga ljudtaket till Anders Dahlström d ä predikstol 1747 (fig 86–88). Foto KLM/R Lind 1994.

Angel, wooden sculpture. Probably from the original pulpit canopy, carved by Anders Dahlström the Elder in 1747 (Figs. 86–88).

Predikstolar

1. Den äldsta kända predikstolen var placerad i långhusets sydöstra hörn, sannolikt på det södra sidoaltaret. Ingenting är känt om dess ålder och uppbyggnad. 1746 var den ”både gammal och låssig”, varför man beslöt att ersätta den med en ny (st prot). Den såldes, tillsammans med annat obrukligt material, enligt beslut 1761 (st prot). – 2. Skulpterad 1747 av Anders Dahlström d ä⁶¹ (fig 86–88), se Nya kyrkan. Enligt församlingens önskan skulle den göras ”efter den modelle, som nu för tiden i Ålems kyrka finness” samt ha tre speglar (st prot). Den placerades i långhusets nordöstra hörn med en uppgång från sakristian bruten genom muren (fig 23).

På ljudtaket, som ej är bevarat, stod troligen en liten ängel, skulpterad av vitmålat trä (fig 49). Håret är lockigt, vingarna är lösa. Ett smalt draperi är virat runt ryggen och över

ena axeln. Vid foten en döds-kalle. Lien i ena handen är borta. Nu i bårhuset.

Kyrkans räkenskaper 1746–1748 ger detaljerade upplysningar om de många utgifter, som var förknippade med anskaffningen av den nya predikstolen. Anders Dahlström fick betalt för ”snickande, Billdhuggare wärck, Måhling och Stofferande” av själva predikstolen samt för målning av dörrarna ”och omkring dem”, hans gesäll fick också ”en lijten wederkjänsla”. Bland andra kostnader redovisades också ersättning till Måns Persson i Mörbylånga för logement (logi), sängkläder m m för bildhuggaren och hans gesäll. Vidare betalades murmästaren Mejbom (not 45), som bröt hål genom muren mellan kyrkan och sakristian, samt snickaren Pilltz (not 16) och smeden Hiulberg (not 45), som gjorde dörrarna och ramarna till gången upp till predikstolen. Ersättning betalades också till tre karlar, som

reste efter Dahlström, båthyra för resor till och från Döderhult samt ersättning för dem som förde bildhuggaren hem igen.

Timglas

1. Ett timglas på predikstolen ”af 4 glas” var skänkt av Olov Persson⁶² (inv 1706). Det var ”odugligt” 1728 (vis prot), ej bevarat. – 2. Med ett glas i hållare av rödmålat trä med profilerade ståndare, åttkantig plan samt näver runt glasets båda ändar (fig 50). Märkt ”1/2” på översidan, d v s en halvtimme.⁶³ Mitt på en av ståndarna ett hål för fastsättning. Höjd 20,8 cm. Anskaffat senast 1728 som ersättning för nr 1.

Bänkar

1706 beslöts, att en bänklängd skulle upprättas (vis prot), men ingenting är känt om bänkinredningens utseende eller ålder. – 1714 gjordes nya bänkar och samma år beslöt man att utföra ”en skriftligt upprättad stodelning”, så snart de nya bänkarna var färdiga. 1718 fick församlingen en påminnelse att snarast fördela bänkplatserna genom ”lott Kastande” (vis prot).

1765 gjordes ett fönster ovanför torningången och 1770 meddelade prosten bl a att ”stolar blifwa upbygde i de lediga rummen wid västra dörren” (st prot). Att döma av den vida tornbågen (fig 23), fanns det bänkar ända ut i tornets bottenvåning. Jfr fig 44.

1801 beslöt man, att gossar under 14 år under gudstjänsten skulle sitta i koret på särskilda bänkar (st prot). Avsikten var, att deras anhöriga skulle ha dem under kontroll. På läktaren fick de inte sitta: för en sådan förseelse skulle böter på en skilling genast utkrävas och införas i inkomstboken, för att nästa söndag uppläsa för församlingen från predikstolen. Man klagade också över, att inhysesghjonen trängde sig in i allmogens bänkar, en förseelse som skulle bötas med 4 skilling.

Läktare

En läktare av okänd ålder var förfallen 1752 och skulle förhöjas (st prot). Med kyrkans målning skulle man vänta, tills läktarens ombyggnad hade blivit verkställd.

1780 framfördes klagomål över att läktargolvet var så glest att sand och orenlighet föll ned på dem som satt därunder (st prot). Speciellt på södra sidan krävdes en reparation. Balken, som bar upp läktaren på södra sidan, var sprucken och den slå, som bar upp denna och de andra balkarna, var så svag, att man kunde befara en olycka. Läktartrappans steg, som var förnötta, skulle bytas ut mot nya.

Fig 50. Timglas, anskaffat senast 1728. Foto KLM/R Lind 1994.

Hour-glass, purchased at the latest in 1728.

Man föreslog, att en tolf bräder skulle anskaffas för ändamålet. Delar av läktaren återanvändes 1811 (se Nya kyrkan).

Ingen orgel är känd i Gamla kyrkan.

Dopredskap

En dopfunt beskrevs 1634 av Rhezelius: ”På funten stod skapelsens och föräldrarnas Falz Historia” (F.c.5, s 18 och 227, se fig 19), ytterligare beskriven i F.c.2/3, s 166: ”Jtem på funten är huggit Capita Creationis, mästerligen”, d v s en framställning av scener ur skapelseberättelsen.⁶⁴ Sannolikt var det en funt från tidig medeltid, skulpterad i sten. Ej bevarad.

Dopfat: 1. En ”Funt kätell”, troligen av koppar, är nämnd i slutet av 1500-talet (PB vis). Ej bevarad. – 2. ”Ett Mäsingzbäcken om ett kannerum [ca 2,6 l], att bruka i funten, förärat af en Cronoskieppare i Carlscrona, wid namn Tönjes Olsson” (inv 1706). Kanske identiskt med ett dopbäcken av mäsing, som omtalas 1830 (Inv). Ej bevarat. – 3. En

tennskål, märkt PR, skänkt av komminister Pehr Rings änka, Benedicta Schough,⁶⁵ tillkom efter 1718 och är upptagen i inv 1728. Ej bevarad.

1728 beslöt man att inköpa ”ett nytt bord med täcke der til ... at sättia dop-watn på” (st prot). Tydligt använde man inte längre den ovan omtalade stenfunten, utan dopskål nr 3.

Nattvardskärl

Gustav Vasa konfiskerade 1560 4 lod silver (= 59,4 g).⁶⁶

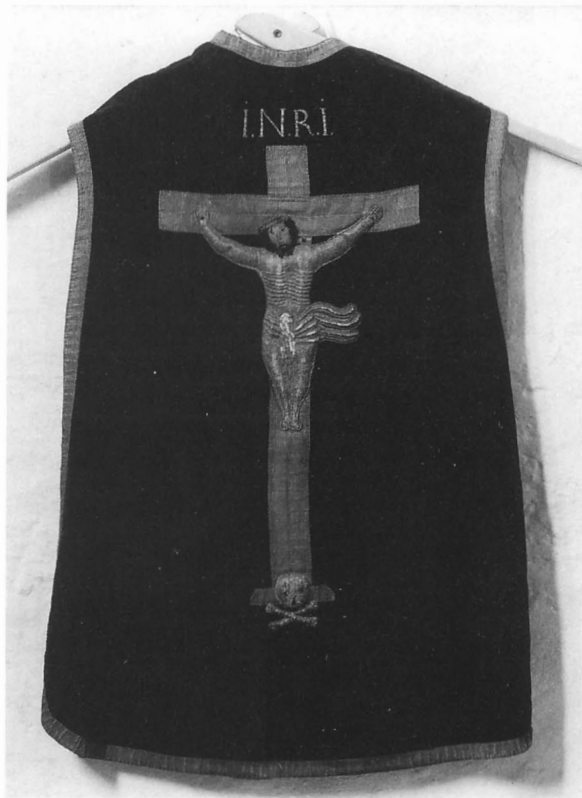
Nattvardskalkar med patener, av silver: ”I kalk och disk med en kåpperfoth vog – 24 lodh” (320 g) fanns i kyrkan 1566.⁶⁷ troligen densamma som omtalas i PB vis i slutet av 1500-talet: ”Kalk huit mz alt tilbehör.” Ej bevarad. Troligen tagen av danskarna 1677. – 2. ”Silfverkalk m paten 26 lod” (349,8 g), omtalas 1706 (inv). Ej heller bevarad. – 3. Fig 94, tillverkad 1770 av Hans Christian Witte (not 107), se Nya kyrkan.

Oblatask (fig 51) av inuti förtent koppar, cylindrisk; lock och botten något kupiga, anskaffad mellan 1714 och 1728 (inv). Diameter 13,5 cm, höjd 6 cm.

Flera vinkannor och -flaskor av mässing och tenn är kända men inte bevarade: 1–2. I slutet av 1500-talet ägde kyrkan en tennflaska och ett tennstop (PB vis). Man beslöt 1760 och 1761 att anskaffa en ny kanna i stället för stopet, ”som inte skänker väl” (st prot). Stopet såldes. I stället fick kyrkan en vinkanna av mässing, se följande. – 3. Av mässing, som rymde en kanna (ca 2,6 l). Den var skänkt av kronoskepparen Tönjes Olsson i Karlskrona (inv 1706), densamme, som skänkt en dopskål, se ovan. – 4. En stor flaska

Fig 51. Oblatask av koppar, anskaffad mellan 1718 och 1728. Foto KLM/R Lind 1994.

Copper communion wafer box, acquired between 1718 and 1728.

av tenn, som rymde 2 kannor (ca 5,2 l), skänktes av komminister Pehr Rings änka (not 65) och var märkt med makens initialer PR (inv 1728). Hon hade också skänkt en dopskål (se ovan). – 5. 1763 uppvisades en kommunionsskanna av mässing, skänkt av fru pastorskan Weijdling (not 18; st prot), troligen i testamente efter hennes år 1761 avlidne make. Obrukbar och såld 1801.

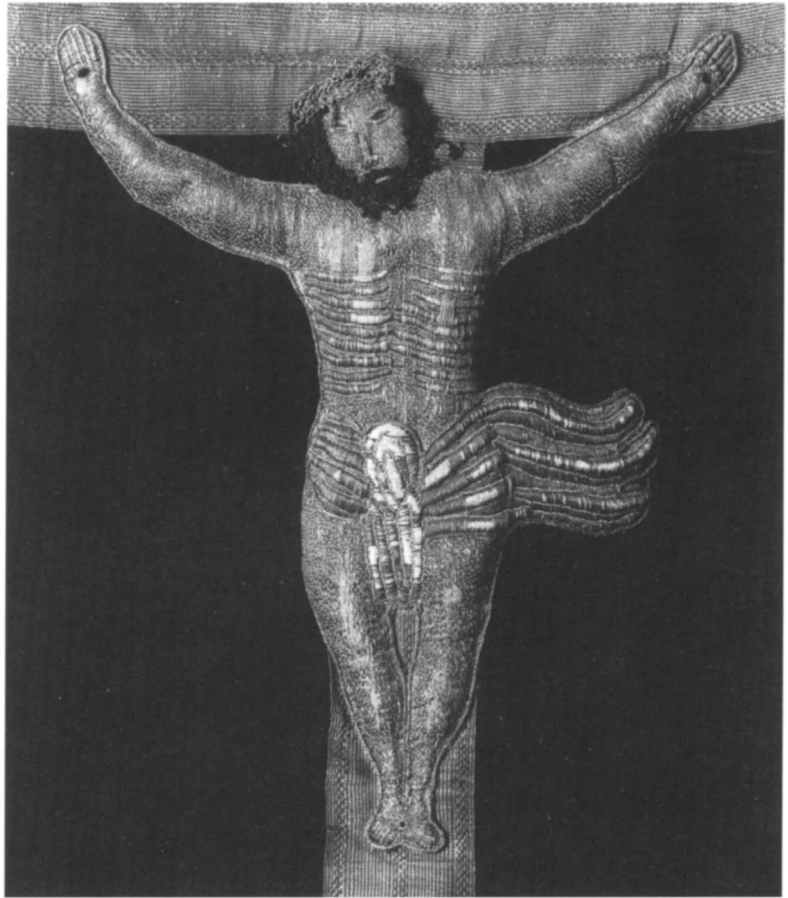
En sockenbudskalk av delvis förgyllt silver (fig 96), tillverkad av Hans Andersson Wiggman (not 110) och inlöst 1732 (räk), se Nya kyrkan.

Brudkrona

1756 diskuterades anskaffningen antingen av en brudkrona eller av en ringklocka, men frågan uppsköts på grund av penningbrist till förmån för andra, mer angelägna behov (st prot). – 1770 gjordes av församlingen ”den wackra erindran, at få en Brudkrona” (st prot), varmed kyrkoherden förklarade sig ”mycket Nöjd”, emedan det fanns medel härtill. Vid samma tillfälle skulle nattvardskalken göras om. Brudkronan (fig 98 A) av delvis förgyllt silver tillverkades 1770 av Hans Christian Witte (not 107), som samtidigt gjorde en helt ny nattvardskalk (fig 94), se Nya kyrkan.

Fig 52 A–B. Mässhake från 1794. Broderierna övertagna från en äldre mässhake från 1736. Foto KLM/R Lind 1994.

Chasuble from 1794. The embroideries have been transferred from an older chasuble which was made in 1736.

Brudkronans fodral av laggad ek med lock av furu (fig 99) förvaras också i Nya kyrkan. Brudkronan skulle 1805 betalas med 2 daler smt av bondedöttrarna, då de trädde i äktenskap, vare sig kronan utnyttjades eller ej (st prot).

Ljusredskap

I slutet av 1500-talet ägde kyrkan endast en "Jernstaka" (PB vis), ej bevarad.

En ljushållare av smidesjärn är instucken i väggen i tornets andra (urspr. 3:e) våning. Synlig längd 15,2 cm.

"En gammal Lius Crona af bläck fram uti choret" omtalas 1706 (inv). Den skulle lagas 1761 (st prot). Ej bevarad, lika litet som en ljuskrona med mittstam av svarvat trä och ljusarmar av smidesjärn "bak wid läckaren", anskaffad enligt beslut 1761 (st prot).

Bevarade är däremot tre ljuskronor av mässing, se Nya kyrkan: 1. För tolv ljus i två kransar, skänkt 1702 (fig 100). – 2. För sex ljus i en krans, anskaffad 1764 (fig 101) samt 3. För tolv ljus i två kransar, enligt beslut 1784 anskaffad "nästa midsommars marknad" (st prot).

Av ursprungligen åtta ljusplåtar av mässing återstår numera endast fyra (fig 102), se Nya kyrkan.

Ett par "större" ljusstakar av mässing stod enligt inv 1706 på altaret och var skänkta av "Borgarens Michelssons änka i Calmar". De hade följande inskrifter: GERLOFF GERLOFFSSON SAMFÄLT 1702 på den ena och på den andra DÖRDI MICHELSDOTTER 1702. – Håkansson nr 631. Ej bevarade. Senast nämnda i Inv 1830.

En liten ljusstake av malm, upptagen 1706 och 1714 (inv), "fans intet" 1728 (inv).

En ljusstake av mässing (fig 103), se Nya kyrkan.

Textilier⁶⁸

I slutet av 1500-talet ägde kyrkan endast "Messehakell mz alt tilbehör gammal – 1. st." samt "Röcklin 1. st." (PB vis).

Ej bevarade antependier: 1. Ett altarkläde av tryckt "linnet", förärat av "fordom Cammarfrun Euphrosina Schotte"⁶⁹ (inv 1706). – 2. "Utgammalt Blått dito på lilla altaret" (inv 1706). – 3. "En Gammal Altarduk af sidentyg" (Inv 1830). – 4. Av "cambridge", d v s kambrick (Inv 1830).

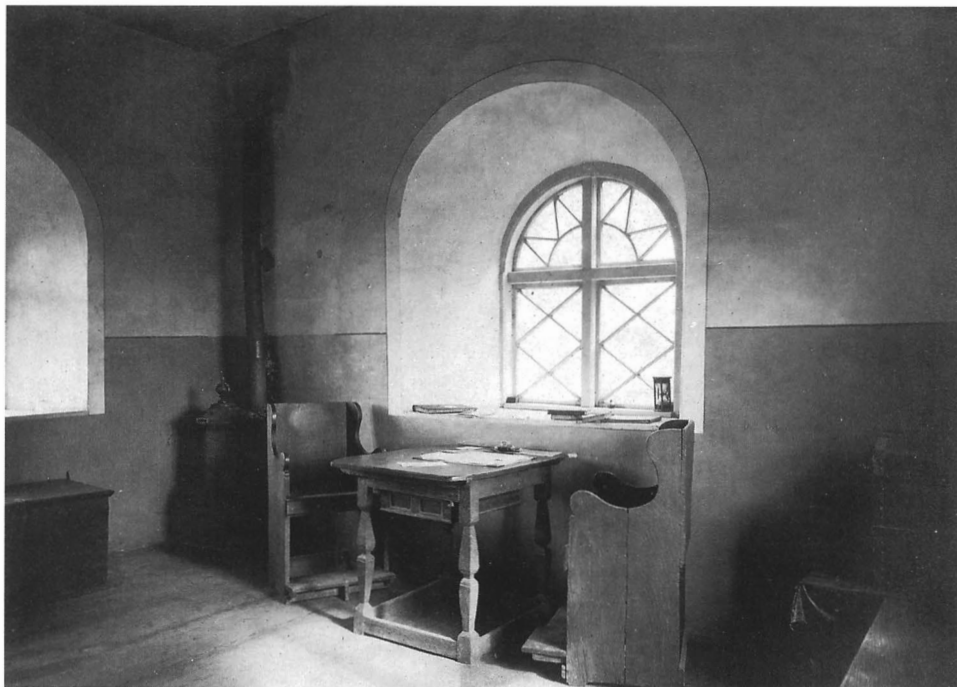

Fig 53. Interiör av 1811 års sakristia, 1931 omgjord till kor. – Möblerna är sannolikt tillverkade av Christian Pilltz omkring 1740. Foto A Billow 1912.

The interior of the sacristy from 1811. Transformed into the chancel in 1931. The furniture is probably the work of Christian Pilltz from around 1740.

1714 var bl a tillkommet en "Damast drällsduk", skänkt av jungfru Maria Jacobsdotter (vis prot). – 1728 omtalas bl a ett gammalt altarkläde "aldeles odugeligt" (inv). Samma år beslöt man att köpa ett altarkläde (st prot).

En altarduk var nyinköpt 1760 (inv). "Resolverades att man, till det nykjöpta altareklädets conservation, skall fodra det med rödt blancklärf, samt köpa linnen till en duk, att lägga den ofwan på, så att det intet förderfvas af det som man lägger eller sätter der uppå" (st prot 1760).

Kalkdukar, ej bevarade: 1. Ett "silke stickat kläde" omtalas 1706 (inv). – 2. 1735 tillkom ett rött kalkkläde av silke, skänkt av komminister Lars Linnerus (not 65; vis prot). – 3. Ett kalkkläde av "hvit Siden sarge" (not 68) var förärat av fröken Berghman.⁷⁰ Sannolikt identiskt med det "kalktäcke" av siden, som omtalas i Inv 1830.

Mässhakar: 1. "Messehaskell mz alt tilbehör" (PB vis), omtalad ovan. Ej bevarad. – 2. En röd mässhake "af blomerat sammet med en äkta silfwer spetz i kors på ryggen" (inv 1706). Söld på auktion enligt inv 1764. – 3. Av svart damast med broderat krucifix av guld och galoner omkring (inv 1753). Den var ny och uppvisades 1736 (st prot). På ryggen ett kors av bred guldgalon med applicerad Kristusbild i reliefbroderi av svartnad guldbrokad med silkesbroderi (fig 52): brunt hår, grön törnekrona och mycket bleknade, röda sår. Ländkläde av silverbrokad. Över korset INRI, vid korsets fot kranium och korslagda benknor. På framsidan ett lodrätt galonband. Kantband av smal silvergalon.

Modernt crêpe-de-chinefoder. Broderierna överflyttades 1794 på en ny mässhake av ursprungligen svart bomullssammet ("majester", d v s manchester, inv 1799), varefter den gamla mässhaken såldes året därpå.

En brudpäll "af gammalt half siden" omtalas 1706 (inv). Den fanns inte kvar 1821, ty detta år lånade man en brudpäll från Högby kyrka (se Nya kyrkan).

Gravminnen

Det på södra (kor)väggen målade båtvapnet (fig 19) är omtalat ovan i kap Kalkmålningar samt nedan, Nya kyrkan, Gravminnen.

Gravstenar: I koret låg begravda bl a Peter Folkesson (Rossviksätten; not 117, 118), vars gravsten ligger i Nya kyrkans vapenhus (fig 19, 31:2, 38, 106), kronobefallningsman Olov Persson (not 62), och hans hustru Annika Olofsdotter Bremer, vilkas gravsten med årtalet 1698 nu står uppställd i Nya kyrkans kor (fig 31:10, 110), samt sannolikt även befallningsman Carl Gustaf Berckman⁷¹ och hans hustru Maria Moring. Berckman hade nämligen 1731 frågat sockenstämman, vem som ägde "den lediga Grafwen i Choret" (st prot), emedan han önskade köpa den, sannolikt på grund av hustruns frånfälle samma år. Han fick till svar, att Jonas Börjesson i Dalby ägde den, varför stämman beslöt, att denne skulle visa upp giltigt bevis för att han var fullkomlig ägare till densamma.

Fig 54. A. Lillklockan, gjuten i Stockholm 1680 i Johan Meyers verkstad. – B. Detalj visande S Mikael och draken. Foto KLM/R Lind 1994.

A. *The small church bell, cast at Johan Meyer's workshop in Stockholm in 1680.* – B. *Detail showing St Michael and the Dragon.*

Vid biskopsvisitationen 1735 diskuterades också äganderätten till en gravplats i kyrkan (densamma som 1731?). Danjel Jonssons änka hade fått tillstånd att nedsätta sin mans lik i graven, mot det att hon ”för en ärkiänsla” lämnade en bibel och 8 daler smt, ”utan att derigenom bekomma någon rättighet till grafwen”. Det ansågs då, att kyrkan var gravens förnämsta ägare. Spekulanten på graven, befallningsman Berckman, skulle komma överens om priset med kyrkoherden Johan Wellin (not 43) och församlingen.

Tavlor

Kyrkan har ägt fyra sk Hedengranstavlor:⁷² 1. Till firandet av 100-årsminnet 1693 av Uppsala möte. – 2. Till åminnelse av Karl XI:s begravning 1697. – 3. På tyska, till firandet av 200-årsminnet 1717 av reformationen samt – 4. Över Jubelfesten 1721 (inv). Ingar av dem finns kvar.

Kollektredskap

En håv, ”en pung af Blommerat sidentyg med Mässingz kläckka” var skänkt av befallningsman Olov Persson och hans hustru (not 62; inv 1706). Sannolikt densamma, som är omtalad i Inv 1830. Ej bevarad.

Böcker

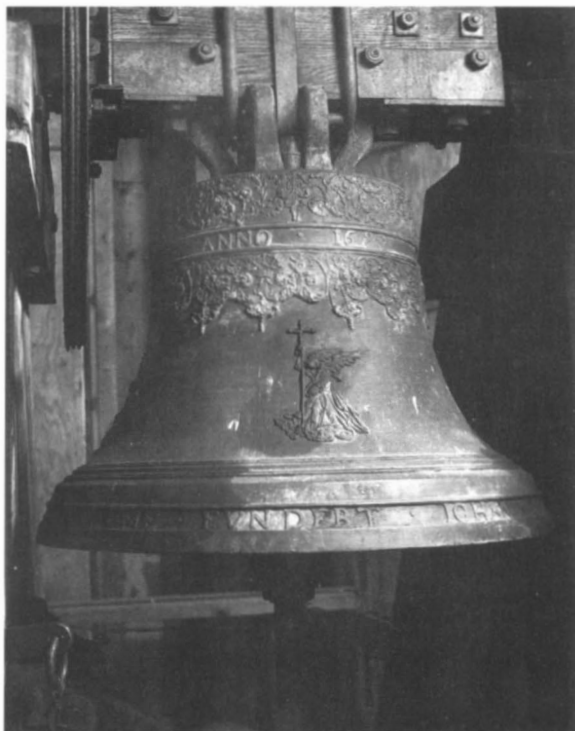
Inga böcker finns upptagna i PB vis i slutet av 1500-talet.

Karl XII:s bibel, komplett med kungaporträtt och titelblad, i nyare band, men med originalbeslag.

Gezelius' bibelverk:⁷³ 1. Tre band, varav band I och II är väl bevarade, men band III skadat: titelbladet borta, men inlagan komplett. – 2. Komplet, inbundet i två band, skänkt 1830, se Nya kyrkan.

Möbler m m

1. Kista av ek, med laxade hörn, tätt beslagen med korsade järnband. Överfalsat lock. Två låsöverfall för ej bevarade hänglås, ett innanlås med ett extra, profilerat järnbeslag på lockets insida, nyckel med cylindriskt skaft. En inre låda (”läddika”) med lock. Längd 100 cm, höjd 55 cm, djup 59 cm. Sannolikt den kista, som tillverkades enligt beslut 1734 och som gick under benämningen Kyrkans stora kis-

ta. Beslagen kan ha utförts 1741 av två smeder i Kalmar (räk).

2. Kista av ek, med laxade hörn, målad med ekådring, beslagen med profilerade järnband. Överfalsat lock, ovala handtag i sidorna. Längd 111 cm, höjd 61 cm, djup 57 cm. 1700-talet?

3. Kista av furu på låga fötter, utan järnbeslag. Förut blåmålad, numera ekådrad. Längd 107 cm, höjd 56 cm, djup 53 cm. 1700-talet?

Skrin av ek, järnbeslaget, med mynthål och -tratt i locket. Låses med två hänglås. Längd 38 cm, höjd 26 cm, djup 25 cm. 1600-talet. Restaurerat 1966 och uppsatt på västra långhusväggen, bredvid ingången. – Kan vara identiskt med "ett litet med lås och järn förvarat skrin hos befallningsmannen välbetrodde Oloff Pärson" (not 62). Där förvarades 1698 kyrkans medel, 90 daler smt, "i gott förvar" (vis prot).

Två fåtöljer och ett bord av furu (fig 53) är tillverkade omkring 1740 av snickaren mästare Christian Pilltz (not 16). Hans namn är inte nämnt i arkivalierna i detta sammanhang, men möblerna överensstämmer nära med dem som ännu pryder sakristian i Resmo kyrka, vilka tillverkats av honom (SvK vol 203, fig 68). Ett liknande möblemang har också funnits i Algutsrums kyrka.⁷⁴ – Fåtöljerna i Mörbylånga är 113 cm höga och 65 cm breda. De har svängda armstöd, höga ryggstöd och fotbrädor. Sekundär övermålning i ekimitation. En fåtölj förvaras numera i församlingshemmet, det övriga i bårhuset. Bordet är 89 cm högt, skivan har måtten 71×84 cm. Draglåda och profilerade ben, som nere vid golvet är förenade genom slårar.

Ett stort skåp, indelat i två avdelningar, vardera stängd med ett par dörrar, kan vara identiskt med det som mästare Pilltz (not 16) hade tillverkat 1740 (räk) för förvaring av mässkläderna i enlighet med st prot 1737. Höjd 201 cm, bredd 195,5 cm och djup 53,5 cm. Dörrhandtag i form av små ringar. Kröns upptill av en bred hålkäl och har en sockel nedtill. Modern övermålning i gråblått. Står i tornets översta våning.

Två spadar av furu med bladen förstärkta med järnplåt. 1700-talet? Längd 116 resp 107 cm.

Straffredskap

En pliktball och en straffstock tillkom mellan 1706 och 1714. Ej bevarade. – 1738 dömdes Anders Andersson i Mörbylånga att sitta i stocken en söndag för bråk med hust-run, "honom till tuchtan och andra til warning" (st prot).

Klockor

Tre hål för klocklinor i västtornets valv (fig 28, 30, 33, 34, 37–39) visar, för hur många klockor tornet var byggt. 1–2. I slutet av 1500-talet ägde kyrkan två "Klocker j tornet" (PB vis). Sannolikt blev båda fiendens rov 1610–1611. – 3. Mörbylånga var en av de många kyrkor i Södra motet, som 1619 erhöll två tunnor spannmål till klockköp (Ahlqvists Saml I, sign S 84, s 95). För detta köptes följande år en klocka: 3. Gjuten i Greifswald av den kände Dinnies Droyse,⁷⁵ enligt den av Rhezelius återgivna inskriften på plattyska (F.c. 5, s 17): DINNIES DROYSE . IN . GRIPESWALT . HEFT . MIG . EGATEN . ANNO . 1620. Detta var denne klockgjutares enda kända klocka på Öland. Klockan hängde, i varje fall 1673, i en liten holk högt uppe på tornets södra sida (fig 20). Taggen av danskarna 1677. Håkansson nr 626. – 4. Gjuten 1680 i Johan Meyers (not 123) verkstad i Stockholm, se Nya kyrkan (fig 54). Även denna hängde i en holk på tornets södra sida (fig 22, 23). Klockan var kyrkans enda i över 200 år.

Vid flera tillfällen under 1700-talet väcktes förslag om inköp av ännu en klocka, men detta hindrades av ekonomiska skäl. 1728 beslöt man att inköpa ännu en klocka, om kyrkans kassa räckte därtill (st prot), men när frågan åter togs upp 1730, beslöt man i stället att beställa en altartavla, vilket också skedde (fig 47). – 1744 fick befallningsman Jacob Moring (not 54) och kyrkoherde Weijdling (not 18) församlingens uppdrag att korrespondera med Stockholm angående ett klockköp (st prot), men utan resultat. – 1756 stod valet mellan en brudkrona eller en klocka (se ovan).

Två primklockor är kända, men ej bevarade. Den ena är omtalad i slutet av 1500-talet (PB vis), den andra var skänkt av socknens båtsmän (inv 1706).

Fig 55. Mörbylånga nya kyrka och närmaste omgivning. Teckning (stark förstoring) av N I Löfgren 1816. Boden, som delvis är inmurad i kyrkogårdsmuren, revs 1917 (jfr fig 59). ATA.

Mörbylånga new Church and its immediate surroundings. Drawing (greatly enlarged) by N I Löfgren from 1816. The storehouse, partly built into the churchyard wall was demolished in 1917 (see also Fig. 59).

Mörbylånga nya kyrka

Plan, material och exteriör

Kyrkan (fig 30–34, 78, 80, 81) består av ett mäktigt medeltida västtorn, som har en åttkantig lanternin med en spetsig spira från 1872 (tornet beskrivet ovan), ett ljusst och rymligt långhus från 1811, ett öster därom beläget, smalare och lägre kor, också från 1811, vilket före 1931 tjänstgjorde som sakristia, samt en vid korets nordmur tillbyggd sakristia från 1931.

Materialiet i tornet (utom murkrönet) långhuset och koret är skalmurar av kalksten på vanligt sätt, medan tornmurens översta del och sakristian är murade av tegel. Murarna är spritputsade, med slättdragna hörn och fönsteromfattningar samt avfärgade i ljusockra. En grå sockel är målad närmast markytan och samtliga murar kröns av en profilerad, putsad och vitmålad taklist.

Tornhuvan är av trä, klädd med kopparplåt och krönt av ett förgyllt kors. Övriga tak är sadeltak, täckta med enkupigt tegel.

Två ingångar leder in till kyrkorummet, en mitt på långhusets sydfasad och en i tornets västfasad. Sakristian har

egen ingång i norr. Sydportalen (fig 79) har en huggen halvcirkelformad inskriftsplatta av kalksten från 1811 med följande inskrift med förgyllda versaler: GUDI. TIL. ÄRO./OMBYGGDES. DEŅA. KYRKA: 1811:/UNDER. KONĒ. CARL. XIIIĒ. REGERING./DÅ. G. DE. LA. GRANGE. WAR. LÄNETS HÖFDING./M. STAGNELIUS. STIFTETS. BISKOP./OCH. I. PIHLQUIST. HÄR. HADE. HERDA=WÄRDEN. – De vackra dörrarna är snidade eller i varje fall formgivna av kyrkans byggmästare Johan Petersson (se ovan samt not 33). – Omfattningen av öländsk kalksten är ritad av J Fred Olson (se nedan samt not 79) och utförd 1931 av Sandviks Sten- och Bildhuggeri.

Västportalen (fig 35, 36) är medeltida (se ovan, Gamla kyrkan), men har sannolikt flyttats till sin nuvarande plats från långhusets sydsida. Fönstret över portalen upptogs 1765 (se ovan). Tornets övriga fönster fick sin nuvarande form 1872. De är placerade över varandra i söder, väster och norr. Till västportalen leder en trappa med steg av kalksten, likaså till sakristian, medan en enda stor kalkstenshäll ligger framför sydportalen.

Alla fönster i kyrkan och sakristian är rundbågiga. Långhuset har fem i norr och fyra i söder, koret ett i söder och sakristian ett i öster. På korets östgavel och i sakristians gavel åt norr sitter halvrunda fönsteröppningar till vindarna.

Interiör

Kyrkorummet vänder sig mot öster. Det är sedan 1931 uppdelat i kor och långhus som förenas av en rundbågig triumfbåge (fig 84, 85). Väggarna är putsade och vitkalkade. Koret täcks av ett putsat tunnvalv utan markerade anfang. Långhuset täcks av ett panelat tunnvalv med kraftigt profilerad skugglist. Fönstrens solbänkar är av röd kalksten. Altaret står invid korets östvägg och kröns av en hög altarmålning med ramverk av kalksten, en läktare med orgel finns i väster, i långhusets nordöstra hörn sitter predikstolen med uppgång genom muren från sakristian. Som pendang i sydöst står dopfunten. Ett triumfkrucifix hänger i triumfbågen. Bänkinredningen är slutet och fördelad på tre kvarter med mittgång och sidogång till sydportalens vindfång. Detta är försett med pilastrar och en triangलगavel. Under läktaren avskärmas utrymmen i norr och söder av glasförsedda gallerverk.

Tornets bottenvåning (fig 38, 39; se ovan, Gamla kyrkan) fungerar som vapenhus och avskiljs från långhuset av en glasdörr. Tornets första övervåning är inredd till museum med inventarier som tagits ur bruk. Den översta vå-

ningen har fönster åt fyra håll och är liksom tornets nedre våningar putsad och vitkalkad invändigt. Därifrån når man tornhuvuven med klockkammaren och spiran (fig 30).

Sakristian nås från kyrkan genom en dörr i korets norra mur. Den har invändigt vågrätt trätak, fönster i öster och uppgång till predikstolen i sydväst. Dess norra del rymmer utgång till kyrkogården, toalett och därunder en utifrån tillgänglig trappa till sakristians källare.

Kyrkorummets nuvarande färgsättning domineras av en mild, olivgrön färg (långhusets tunnvalv, bänkarna, vindfånget) jämte tegelrött och vitt (långhusvalvets skugglist, bänkarnas inre) samt sparsamt med guld.

Uppvärmning

Två järnkaminer ("guernesiska ugnar") installerades 1891, en i långhusets sydöstra hörn och en i sakristian (fig 29, 53, 62). I fig 59 reser sig kaminernas båda rökrör över östra delen av långhusets taknock. 1931 installerades en värmekammare i källaren under sakristian för uppvärmning av kyrkan genom inblåsning av varmluft. En kanal drogs upp genom långhusets östgavel till den murade skorsten som är placerad på gavelnocken. 1966 infördes oljeeldning.

Kyrkan fick elektrisk belysning 1931 och elektrisk klockringning 1966. Vatten och avlopp drogs in i kyrkan 1966 i samband med installation av WC i sakristian och sakristians källare.

Byggnadshistoria

Nya kyrkans ursprungliga utseende

Den byggnad, som murades upp omkring den lilla absidkyrkan, fick från början formen av en ljus och rymlig salkyrka, där långhus och kor bildar ett enda, sammanhängande rum (fig 28–32, 55–57; jfr SvK vol 216). Öster om koret tillfogades en sakristia, som var lägre och smalare än salkyrkan. Man bevarade det medeltida tornet, på vars murkrön en firsidig lanternin av trä placerades (fig 55–57). Den gjordes betydligt större än enligt Almfelts ritning (fig 1), emedan kyrkans enda klocka skulle placeras däruppe, på det öländska manéret, och takhuvens svängda profil känner vi väl igen från andra av Petersson byggda lanterniner.

Kyrkans och sakristians sadeltak fick enkupigt tegel, medan lanterninens och tornets tak spånades och tjärades. Yttermurarna putsades och vitkalkades och lanterninen målades röd med blå luckor, men det dröjde ända till 1818, innan interiören målades och exteriörens rappning bättreades på.

Sydportalen var från början omgiven av en kraftig rustik (fig 56, 57), som inte finns med på den av K Majt fastställda ritningen, men däremot på Peterssons kyrka i Köping (SvK vol 216, fig 605). – Förutom de nuvarande nio rundbågiga fönstren i långhuset samt ett i koret med samma form fanns det ytterligare två fönster i den dåvarande sakristian (fig 28, 29, 53). Två halvmånformiga fönster var placerade dels i långhusets, dels i sakristians östliga gavlar (fig 28, 61).

Den ljusa interiören dominerades av ett högt trätunnvalv. Rummets färgsättning från 1818 gick i vitt, inredningen i pärlgrått med något inslag av guld. Läktaren var enligt Ahlqvist "wacker, blåmålad" (2:2, s 210). Till sakristian, vars inre täcktes av ett plant paneltak, ledde två symmetriskt placerade dörrar (fig 61). Altarpredikstolen gjordes 1811 av delar från en predikstol från 1747 (fig 86–88) och nya tillsatser (fig 61, 86, se Inredning), och i väster placera-

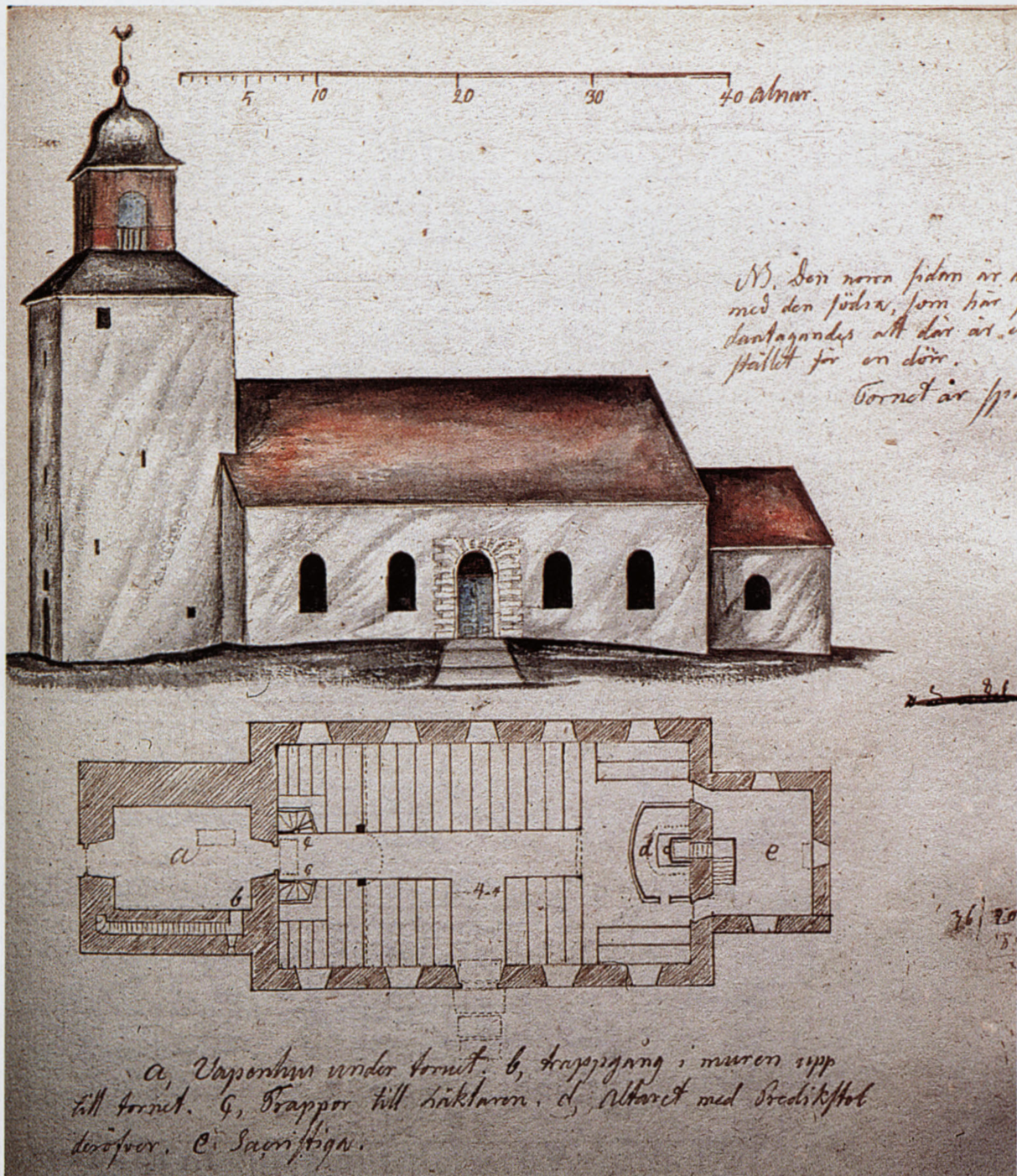

Fig 56. Kyrkan från söder samt plan 1822, akvarell (stark förstoring) av N I Löfgren. ATA.

The church from the south and plan. Water-colour (greatly enlarged) by N I Löfgren, 1822.

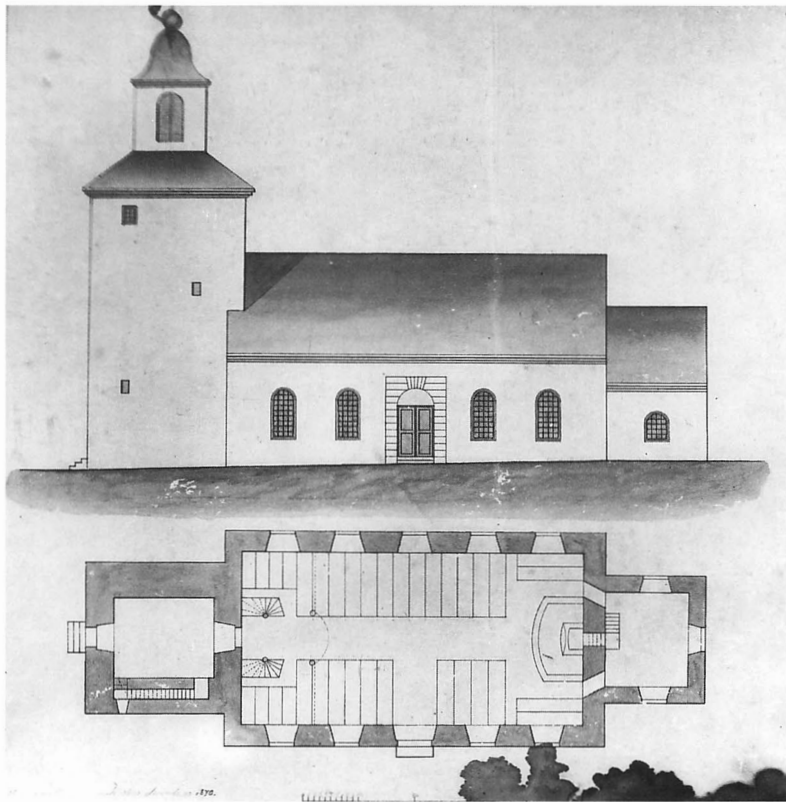

Fig 57. Uppmätning av kyrkan 1870, sannolikt av byggmästare A Cronvall. Blyerts och tusch på kartong. I kyrkan. Foto KLM/R Lind 1994.

Measured drawing from 1870, probably by the master-builder A Cronvall. Pencil and ink. Now in the church.

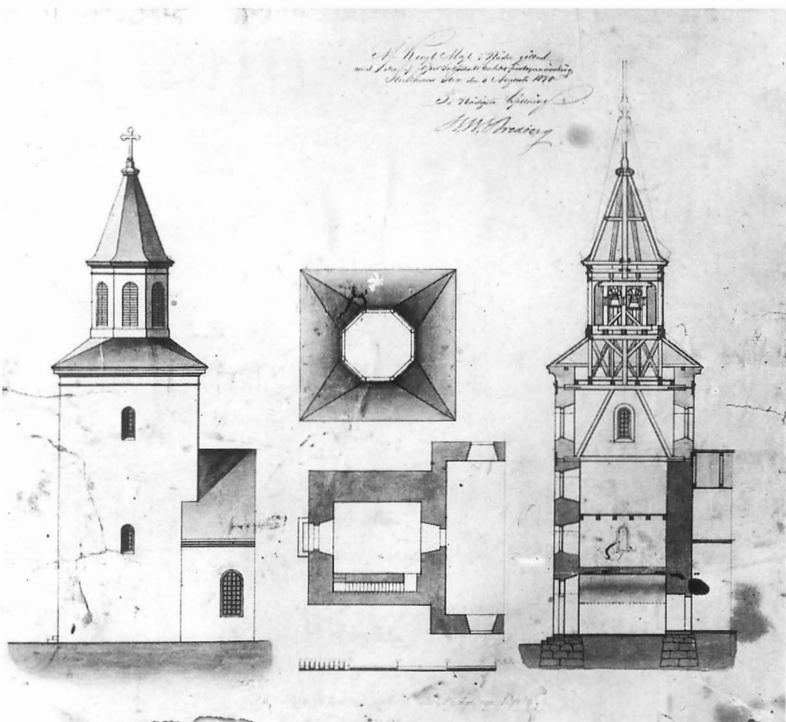

Fig 58. Förslag till ny tornspira av J E Söderlund 1870. Blyerts och tusch. I kyrkan. Foto KLM/R Lind 1994.

Proposal for a new tower-spire by J E Söderlund from 1870. Pencil and ink. Now in the church.

des en läktare, i vilken delar av en äldre läktarbröstning ingår. De ursprungliga trapporna hade fyrsidig plan och löpte i spiral (fig 56, 57).

Förändringar under 1800-talet

1832 rappades kyrkan utvändigt av murmästare Bruse och kyrkans lanternin målades grön, medan takpanelen, d v s trätunnvalvet, målades vit, vilket allt utfördes av Schantzberg i Bårby.

I samband med ett orgelbygge (se Inredning) målades orgelläktaren och dess barriär samt kyrkans interiör 1854. För detta svarade målarmästaren Engdahl i Kalmar.

1868 var en mindre reparation av tornspiran aktuell (st prot) och året därpå beslöt man att kräva in utlånade pengar, men även taga upp ett lån inför den planerade tornreparationen. Denna blev emellertid mer omfattande än som var tänkt från början. Kyrkan mättes upp 1870 (fig 57), sannolikt av byggmästaren A Cronvall,⁷⁶ som också ritade ett förslag till ombyggnad (fig 58), varefter ritningarna sändes upp till ÖIA. Där bearbetades förslaget av J E Söderlund⁷⁷ samma år. Enligt ÖIA remiss 1870 hade Söderlund granskat av församlingen inlämnade ritningar och kostnadsförslag till påbyggnad av tornet: ”och som jag dervid funnit tornets kröning något låg, har jag höjt taket mellan tornmurarne och lanterninen samt spiran derofvan med tillsammans cirka 10 fot och derjemte gjort de öfre fönstren i sjelfva tornet större, hvilket allt af vidhäftade ritning synes. Mot lanterninens, spirans och klockstolens sammansättningar finnes ingen anmärkning, hvarföre jag å genomskärningen endast med några röda linier antydt ofvannämnda förhöjning” (th i fig 58).

Vid ombyggnaden 1872 förhöjdes själva tornkroppen med tegel ca 2,2 m och dess fönster förstörades, alla rundbågiga: tre i våning 1–2 (norr, söder och väster) samt fyra högst upp. Den nya lanterninen, som fick åttkantig plan och en spetsig spira (fig 28, 30, 32, 60, 78), byggdes för två klockor, med tanke på framtiden. Storklockan från 1883 krävde emellertid större utrymme än vad som beräknades 1872. Därför fick klockboken urhuggningar på sidorna 1883. I lanterninens nedre del ingår bilat, d v s sekundärt använt virke. Arbetena var avslutade på hösten 1872, ty då såldes ställningsvirket. En graverad minnesplatta av koppar på en tornbjälke omtalar Cronvalls ombyggnad. Det är oklart, om sydportalens rusticerade omfattning (fig 56, 57) togs bort 1872 eller på 1890-talet.

En omfattande restaurering verkställdes på 1890-talet. Fönsterbågarna byttes ut mot nya med diagonalrutigt spröjsverk (fig 28, 53, 59, 60), kaminer insattes i kyrkorummet och sakristian (fig 29, 53, 62), orgeln renoverades (se nedan, Inredning) och det hela avslutades med en fullständig

ommålning av interiören ”och äfven till fönster och dörrar”. Enligt Billows beskrivning av interiören 1918, som bör återge 1890-talets färgsättning av kyrkan, var innerväggarna oljemålade i ljusgrönt med vita fönstersmygar och tunnvalvet vitt med grågrön, marmorerad skugglist.

Ombyggnaden 1931

Planer på en restaurering och eventuell utvidgning av kyrkan började växa fram 1918–1919, från december 1921 gjordes utdebiteringar för en fond, i maj 1924 började förberedelserna, men inte förrän vid jultiden 1931 stod kyrkan färdig. De invecklade och utdragna turerna i händelseförloppet redovisas här utifrån ett rikhaltigt material i pastorsämbetets arkiv, Riksarkivet, Byggnadsstyrelsen, Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) samt på ortpressens utförliga referat.⁷⁸ Det belyser på ett intressant sätt en avlägsen landssockens misstänksamhet gentemot myndigheterna ”däruppe i Stockholm”, en skepsis som Mörbylångaborna naturligtvis inte var ensamma om, men som sällan har kommit till lika tydliga uttryck som här.

Den 7/5 1924 väckte kyrkostämman förslag om en omfattande förnyelse av kyrkan, bestående av nya, bekvämare bänkar, målning, förlängning av kyrkan genom sakristians införlivande med kyrksalen samt en ny sakristia i nordöst (Barometern 8/5 1924). Kyrkorådet tillkallade därför stadsarkitekten J Fred Olson,⁷⁹ som den 17 augusti 1924 diskuterade problemen med kyrkorådet samt med kemisten Gottfrid Bjerström⁸⁰ från köpingen och kantor Josef Svensson⁸¹ från landskommunen. Olson fick i uppdrag att utarbeta ritningar och anskaffa kostnadsförslag enligt de ovan nämnda önskingarna. Dessutom skulle predikstolen förflyttas till norra väggen, golvet läggas om, bänkarna ändras samt vindfång och dubbeldörrar insättas innanför södra och västra ingångarna (Öbl 19/8 1924).

Olsons första förslag (fig 63) är daterat i november 1924 och utfört i enlighet med beslutet 17/8. När förslaget behandlades vid en ordinarie kyrkostämma 14/12 1924, var visserligen alla eniga om att kyrkan borde försättas i värdigt skick, men angående omfattningen av den blivande restaureringen var meningarna delade. Därför tillsattes en kyrkobyggnadskommitté med uppdrag att närmare granska det inkomna förslaget. I kommittén invaldes rektor Söderbäck (not 24), sammankallande, trafikchef Carl Svensson⁸² och sockerkokare Fritz H Olsson (not 82), samtliga från köpingen, samt från landsförsamlingen maskinmästaren och ingenjören N G Nilsson, kemisten Gottfrid Bjerström (not 80), lantbrukarna Karl Olsson, kyrkvärden Ernst Jonsson och kantor Josef Svensson (not 81) i Mörbylång by samt lantbrukarna Johan Andersson i Risinge och Janne E Johansson i Norra Bårby.

Fig 59–60. Kyrkan från söder och sydväst 1917. Jfr fig 55. Foto A Roland.

The church from the south and the southwest in 1917. See also Fig. 55.

Fig 61. Interiör av koret före förändringen 1931. Jfr fig 82. Foto A Roland 1917.

The interior of the chancel prior to the alteration work in 1931. See also Fig. 82.

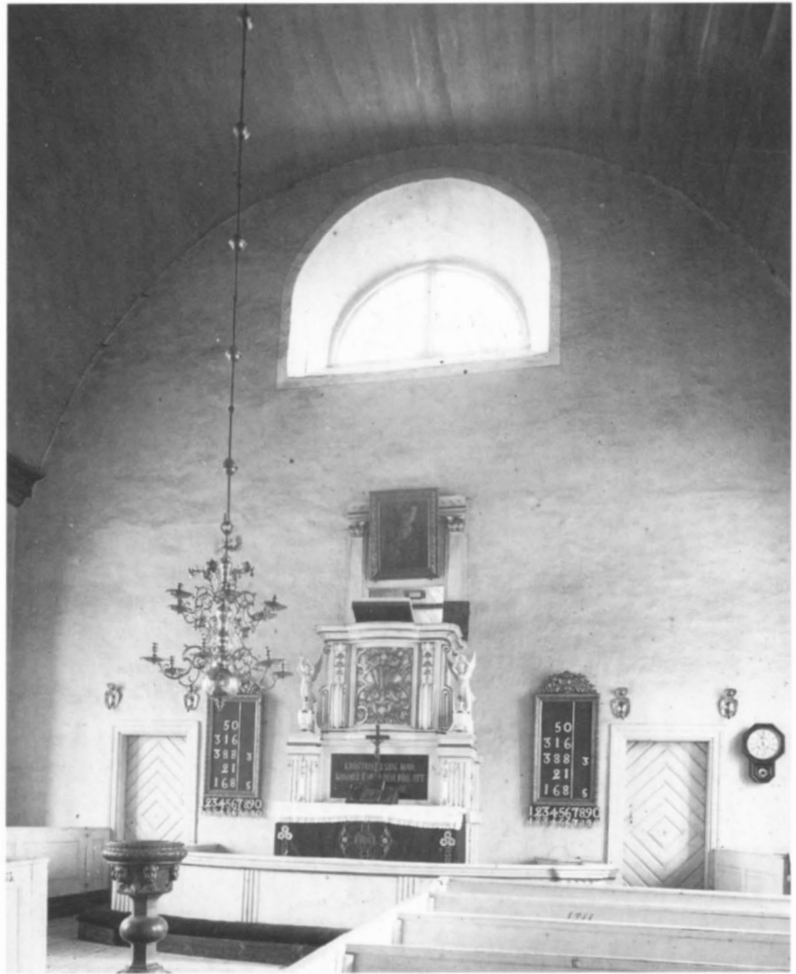

Fig 62. Interiör av långhuset mot väster. Kaminen insattes 1891. Observera hatthängarna på södra sidan (manssidan). Foto A Billow 1912 eller A Roland 1917.

The interior of the nave looking west. The stove was installed in 1891. Note the hat-pegs on the south wall (the men's side).

Fig 63. J Fred Olsons första förslag till ombyggnad november 1924. Plan. Färglagd vitkopia. Skala 1:300. PÅ arkiv. Bilden är hämtad ur Barometern 8/4 1926.

J F Olson's first alteration proposal from 1924. Plan.

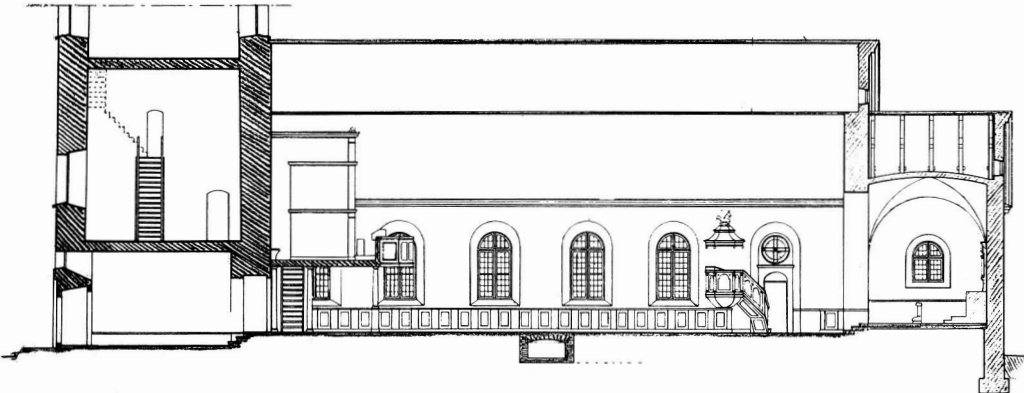
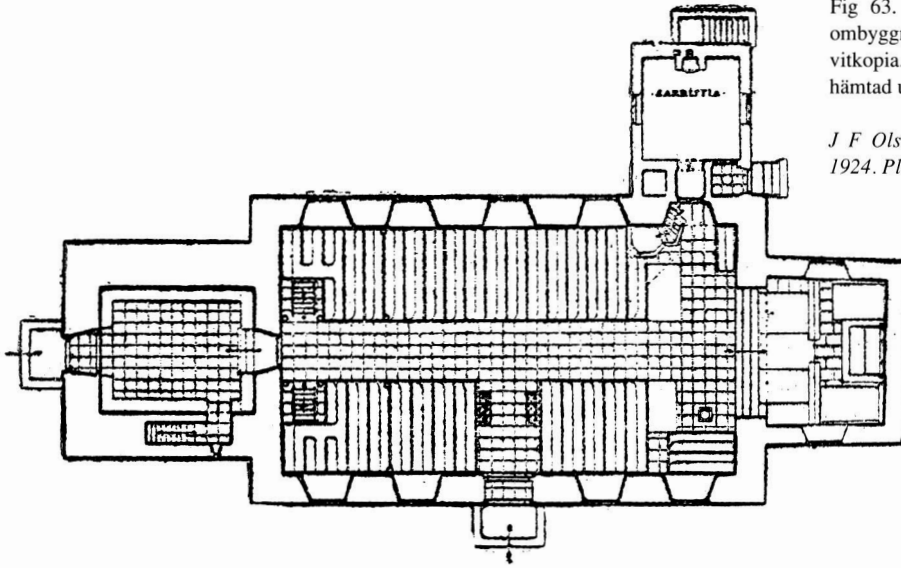
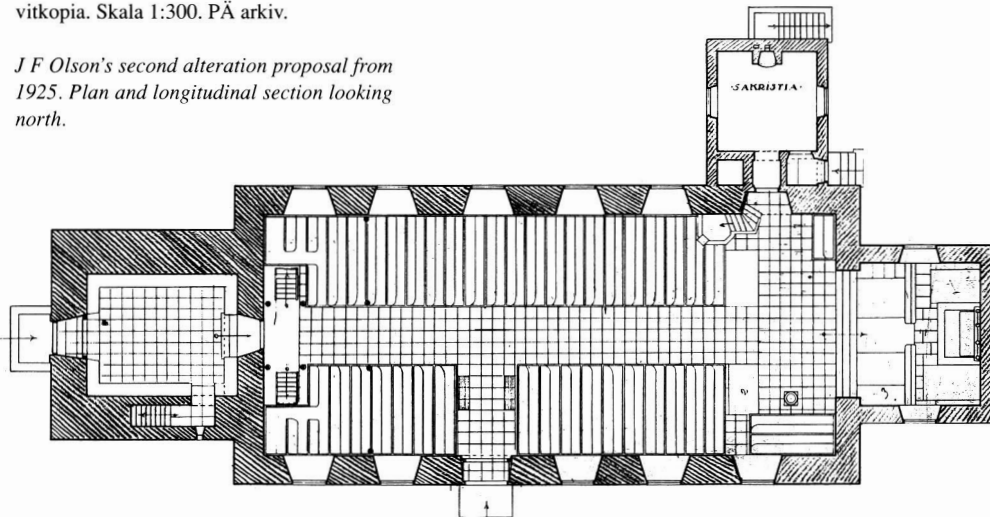

Fig 64–65. J Fred Olsons andra förslag, april 1925. Sektion mot norr samt plan. Färglagd vitkopia. Skala 1:300. PÅ arkiv.

J F Olson's second alteration proposal from 1925. Plan and longitudinal section looking north.

Två alternativ diskuterades 1925, antingen enbart renovering (A) eller en fullständig ombyggnad av kyrkan (B). Det förra (A) skulle omfatta nya fönster, invändig målning samt, i samband med cementerings- och isoleringsarbeten för golvet, inläggning av kanaler för en framtida värmeledning. Vidare skulle kyrkans valv rappas, läktarens rundel utvidgas för kören, vapenhuset renoveras och vindfång insättas i söder och väster. Även vissa nödvändiga, yttre reparationer skulle utföras.

Två kontroversiella frågor ingick i planerna, vilka under de följande fem åren skulle förorsaka något som församlingen uppfattade som en maktkamp med myndigheterna uppe i Stockholm. Den ena gällde altarpredikstolen (fig 61, 86; se Inredning och inventarier samt not 91). Enligt församlingens bestämda önskan ville man få den utbytt mot en "vacker och stämningsfull altartavla" samt en "normal" predikstol på norra sidan av kyrkan. Det var enligt dessa önskemål, som Olson hade utformat sitt första förslag (fig 63).

Bänkutrymmena i kyrkan blev den andra stridsfrågan. I förslaget, fig 63, ingick att bänkarna gjordes bekvämare. Detta skulle innebära att 20–25 sittplatser gick förlorade, varför förslaget måste omarbetas trots att det "komme att giva kyrkan förhöjd stil och skönhet". Olsson fick i uppdrag att utarbeta nya ritningar, enligt vilka kyrkan skulle förlängas åt öster.

Alternativ (B) skulle omfatta alla under (A) uppräknade åtgärder, men dessutom skulle sakristian inredas till kor och en ny sakristia byggas till på norra sidan med en värme-central i källaren. Dessa frågor vållade däremot inga problem, varken 1925 eller senare.

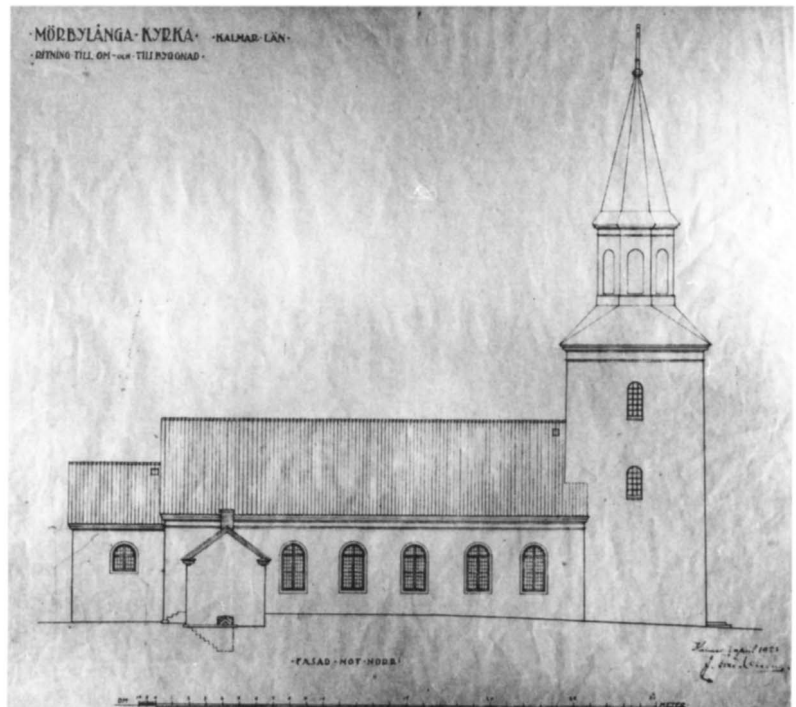
Den 26/4 1925 presenterade Olson själv sitt andra förslag för kyrkobyggnadskommittén (fig 64–66). Långhuset skulle förlängas 4 1/2 m och öster därom tillbyggas ett kor, smalare än långhuset. Denna tillbyggnad tillförde 70 nya sittplatser. Man fann emellertid, att det nya koret skulle sträcka sig för nära stora landsvägen och dessutom inkräkta på några familjegravar (fig 10:O), varför även detta förslag förkastades och arkitekten fick nya uppdrag. Under sammanträdet antydde han med blyerts en absid på den kasserade ritningen av sydfasaden, och två dagar senare förelåg en skiss till det tredje förslaget, en absidsal, till vilken regelrätta ritningar utarbetades under året (fig 67–70). Långhuset skulle förlängas till 25,2 m längd och ge ett tillskott av 50 nya sittplatser.

Olsons tredje förslag behandlades av kyrkobyggnadskommittén och vid votering vid en extra kyrkostämma 9/8 1925 röstade 76 för både renovering och utbyggnad, medan 32 ansåg att endast renovering behövdes. Olsons tredje förslag (fig 67–70) fastställdes, och i slutet av året ansökte man om Byggnadsstyrelsens tillstånd till ombyggnaden.

Olson själv skickade de tre förslagen (fig 63–70) direkt

Fig 66. J Fred Olsons andra förslag, april 1925. Nordfasad visande långhusets förlängning mot öster samt nytt kor och sakristia. Färglagd vitkopia. PÄ. Foto KLM/R Lind 1994.

J F Olsons second alteration proposal from 1925, the north front, showing the extension of the nave to the east and a new chancel and sacristy.

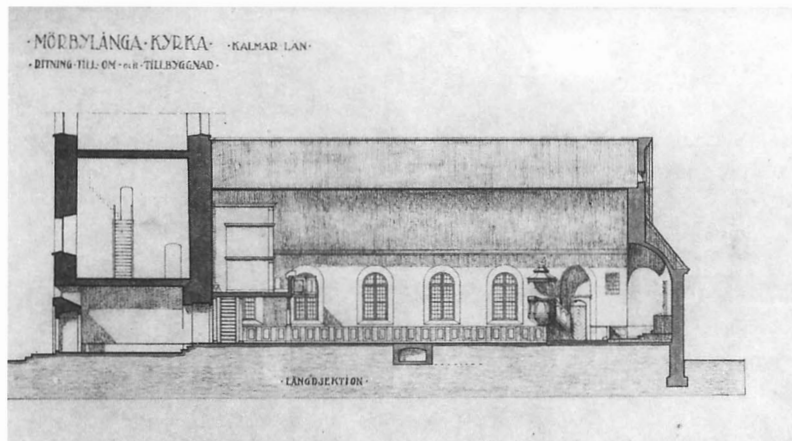

Fig 67-70. J Fred Olsons tredje förslag, april och november 1925, en absidal. Färglagd vitkopia. PÅ. Foto KLM/R Lind 1994.

J F Olson's third proposal from 1925, a hall-church with an apse.

Fig 67.

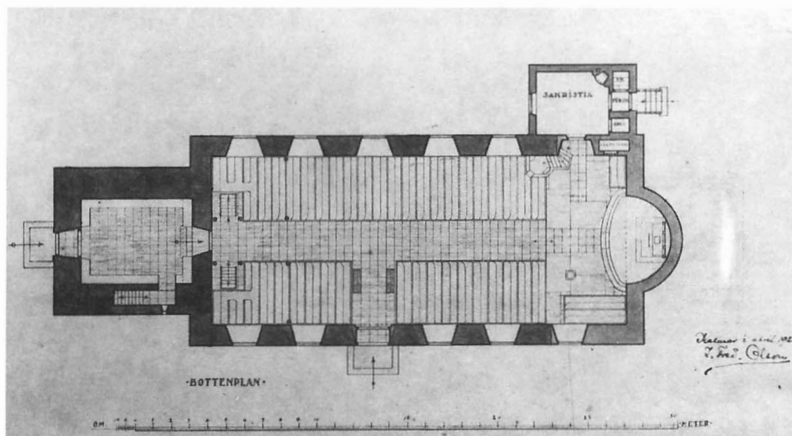

Fig 68.

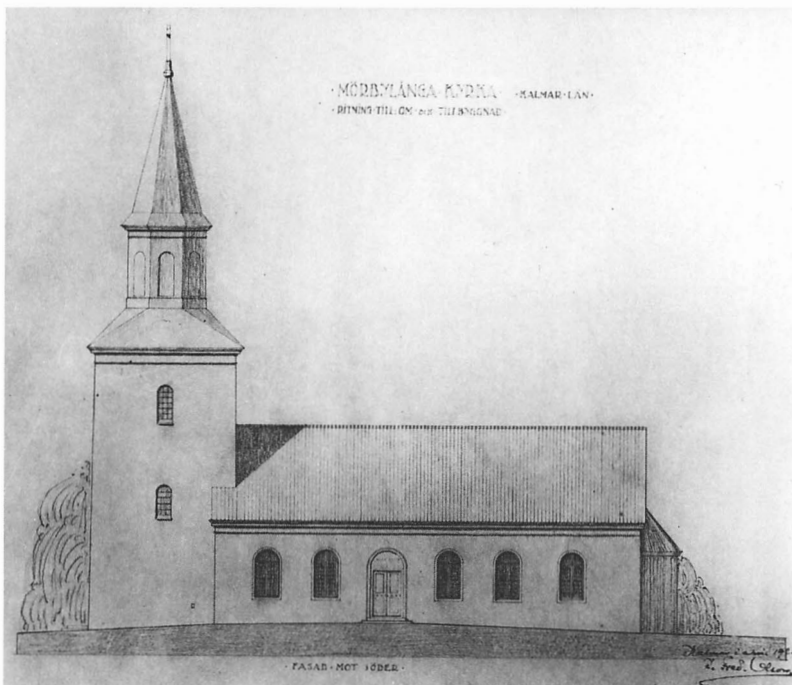

Fig 69.

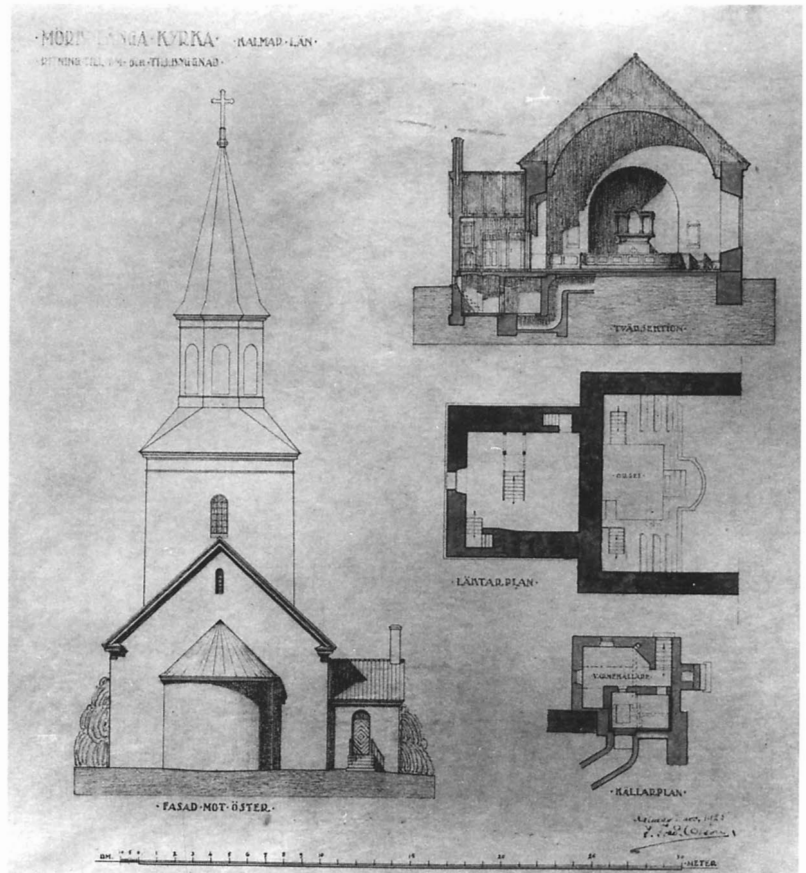

Fig 70.

till byggnadsrådet Ragnar Hjorth⁸³ vid Byggnadsstyrelsen 26/2 1926 med kommentaren: "... och hoppas något av dem finner nåd för ditt granskande öga. Ang den halvrunda absiden är den ganska vanlig i traktens 1800-talskyrkor." (Jfr SvK vol 216, s 110 f samt s 437 ff.)

*

Till 1925 "hade det gått relativt bra att komma överens med byggnadsstyrelsen, men nu börjar densamma att sätta sig på tvären, och ända fram till 1930 på hösten finns det ingen möjlighet för församlingen att komma till rätta med denna myndighet". – Så karakteriserade rektor Söderbäck kontakterna med Byggnadsstyrelsen i en artikel i tidningen Barometern 27/2 1932 i samband med Mörbylånga kyrkas återinvigning. Från och med pastorsämbetets första kontakter med Byggnadsstyrelsen i slutet av år 1925 följde en omfattande skriftväxling, men även telefonsamtal och personliga besök mellan de inblandade parterna under mer än sex år, till en del återgivna i ortspressen. I det följande är det mest rektor Söderbäck, kyrkobyggnadskommitténs ordfö-

rande, som för Mörbylångas talan. Tidningsreferaten är naturligtvis mindre formella än de officiella skrivelserna och visar öppet sockenbornas stora missnöje med Byggnadsstyrelsen och dess, som man uppfattade det, "förhållningspolitik" och byråkrati. Formuleringen visar, att tidningarna haft tillgång till de aktuella protokollen. Ingen i Mörbylånga insåg myndigheternas stora omsorger såväl om de estetiska och antikvariska värdena som om församlingens ekonomi. De sakkunniga i Stockholm visade, att det gick att bereda fler sittplatser, utan att bygga ut kyrkan, om de befintliga utrymmena togs tillvara bättre. I Byggnadsstyrelsens handlingar ingår ett stort antal tidningsurklipp från dessa år. Man var alltså väl underrättad om Mörbylångabornas inställning.

Byggnadsstyrelsens kritik av Olsons tredje förslag, absidsalen (fig 67–70), var allvarlig (skrivelse till PÅ 19/3 1926): kyrkans utseende skulle avsevärt försämras. Byggnadsstyrelsen bifogade ett utkast till ett mindre omfattande och väsentligt billigare förslag (fig 71–72), som församlingen uppmanades ge Olson i uppdrag att följa. Genom att flytta sakristian längre åt öster till korets norra sida, behålla

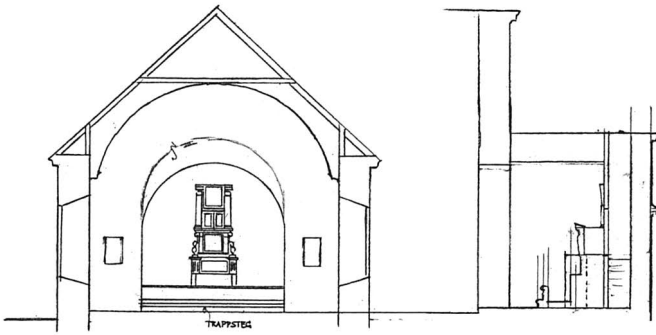

Fig 71–72. Byggnadsstyrelsens förslag 19/3 1926, likt fig 63, utom beträffande sakristians placering. Sektioner genom koret mot öster och norr samt plan. Vitkopia resp blyertsrörning på skisspapper. Skala 1:300. ATA.

The National Board of Public Building's alteration proposal from 1926. Similar to the proposal shown in Fig. 63 except for the placing of the sacristy. Plan and sections through the chancel looking east and north.

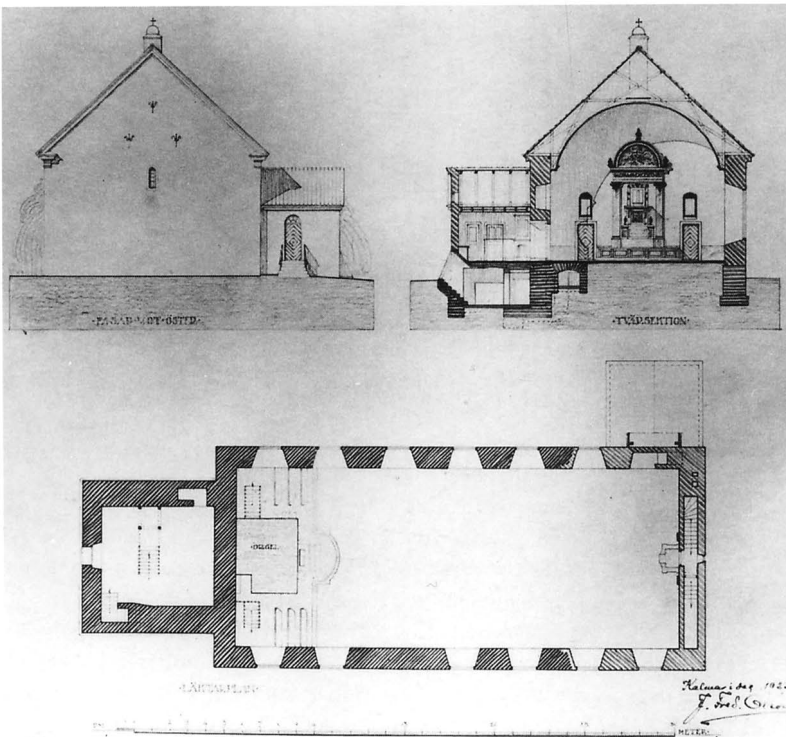
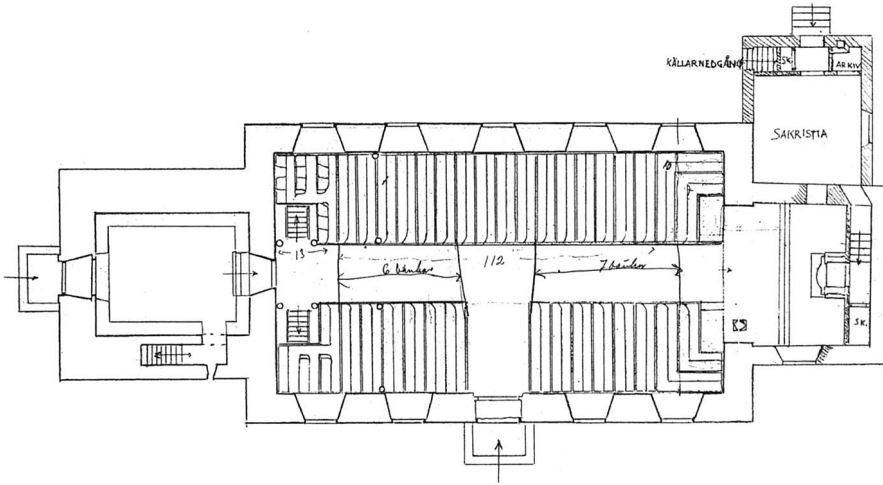

Fig 73. En av ritningarna till J Fred Olsons fjärde förslag, kallat "Alt. I", december 1927. Östfasad, sektion mot öster genom koret med bibehållen altarpredikstol, sakristian och värmekammaren samt plan i nivå med läktaren. Färglagd vitkopia. PÅ. Foto KLM/R Lind 1994.

J F Olson's fourth proposal from 1927. Plan, east front and section through the chancel.

altarpredikstolen men placera den i det nya koret samt sätta igen sydportalen sparades utrymme för flera sittplatser. De skulle uppgå till 284, men om man behöll södra ingången, skulle kyrkan ändå rymma 256 platser.

På detta och alla följande från Byggnadsstyrelsen utgående skisser domineras korväggen av altarpredikstolen med en trappa dold bakom en tunn vägg (fig 71, 72, 74).

Kyrkorådets och kyrkobyggnadskommitténs reaktion lät inte vänta på sig. De "kritiserade skarpt" Byggnadsstyrelsens förslag och vidhöll hos denna genom två protokollsutdrag 21/4 resp 25/4 1926 med utförliga motiveringar beslutet från 9/8 1925 att stå fast vid absidsalsförslaget (fig 67–70). Koret i Byggnadsstyrelsens förslag (fig 71) ansågs vara för lågt för altarpredikstolen. Vidare hade församlingen tänkt sig att genom det omfattande byggnadsarbetet kunna lindra den arbetsbrist som väntades till följd av den inställda betodlingen.⁸⁴ Dessutom skulle ombyggnaden göra större arbeten onödiga under 40 eller 50 år, "... man har förmenat, att kyrkans stil skulle vinna därpå, då skeppet nu i förhållande till tornet verkar något för kort ... En del mindre jämkningar och modifikationer... ville stämman inte motsätta sig." Slutligen framfördes en önskan om att någon representant från Byggnadsstyrelsen ville komma till Mörbylånga.

Professor Martin Olsson,⁸⁵ arkitekt vid Byggnadsstyrelsen, besökte kyrkan den 9/6 1926 för att yttra sig om dess tillbyggnad och restaurering. Han demonstrerade kyrkans byggnadshistoria alltifrån äldre romansk tid med hjälp av gamla teckningar och fotografier, gjorde sig "väl underrättad om de lokala förhållandena i övrigt" samt inhämtade genom kyrkorådet och kyrkobyggnadskommittén "församlingens synpunkter och önskemål, vilka han lovade framföra i byggnadsstyrelsen, då ärendet slutgiltigt prövas" (Tidn Kalmar 10/6 1926).

Resultatet av besöket redovisade Martin Olsson i ett Tjänstememorial 18/6 1926 (det första av fyra). Han drog slutsatsen, att östgaveln innehöll medeltida murverk, kanske också sakristian, något som emellertid inte kunde avgöras utan putsavknackning (och som senare skulle visa sig vara felaktigt, se Gamla kyrkan). Predikstolen över altaret borde om möjligt bibehållas oförändrad och det mycket tilltalande kyrkorummet ansåg Martin Olsson ha goda och originella proportioner som borde bevaras. Att göra om sakristian till kor gillade varken församlingen eller Martin Olsson. Därför avstyrkte han fastställelse av församlingens förslag (fig 67–70) ur både historisk och arkitektonisk synpunkt och framlade ett restaureringsprogram, som bl.a. skulle medföra fler sittplatser, om de befintliga utrymmena användes bättre. Vidare hade Martin Olsson fått den uppfattningen, att kyrkorådet "På grund av förändrade, ekonomiska förhållanden inom församlingen" var "något tvek-

samt, om väsentligt nytt utrymme i kyrkan för närvarande vore behövt ... Däremot framhölls starkt att man ville ha en altartavla såsom i andra kyrkor."

Sedan Byggnadsstyrelsen inhämtat riksantikvarie Sigurd Curmans och Martin Olssons synpunkter, uppmanades pastorsämbetet 3/9 1926 att taga restaureringen under förnyad prövning samt låta upprätta ett nytt förslag efter Martin Olssons riktlinjer.

Den 3/10 1926 avslög emellertid kyrkorådet Martin Olssons förslag, emedan det "ej givit anvisning om ökat utrymme" samt beslöt, "att vidbli" vid sitt förslag (fig 67–70). Samtliga talare framhöll "nödvändigheten af ökad utrymme i kyrkan" med hänsyn till den varje år växande folkmängden i församlingen, vid den aktuella tiden 1.500 personer. Utdraget ur protokollet 14/10 inkom 22/10 till Byggnadsstyrelsen, som ännu en gång remitterade ärendet till Martin Olsson. I ett nytt memorial (nr 2) 28/12 1926 bemötte han med harm församlingens avslag och brist på tillmötesgående, upprepade ungefär vad han skrivit i sitt första memorial, utom i frågan om sakristian. Denna gång medgav han, att den användes som kor, med altarpredikstolen i fonden, i enlighet med Byggnadsstyrelsens skisser (fig 71–72).

I Byggnadsstyrelsens svar till pastorsämbetet 5/1 1927 anslöt man sig till Martin Olssons synpunkter, men gjorde ett mycket viktigt medgivande: "Skulle emellertid församlingen anse ett ännu större antal nya platser erforderliga, än vad som på detta sätt erhållas, vill byggnadsstyrelsen icke motsätta sig en utvidgning av kyrkan" samt översände 18/1 två skisser. De visade en salkyrka utan absid, men var i övrigt ganska lik förslaget i fig 67–70, men ännu längre. Curmans åsikt hade emellertid inte inhämtats, han hade hållits helt utanför förslaget.

I Mörbylånga beslöt man äntligen att acceptera Byggnadsstyrelsens utkast, utom i frågan om altarpredikstolen, som man fortfarande ville ersätta med en separat predikstol och en altartavla, och J Fred Olson fick åter i uppdrag att utarbeta nya ritningar och kostnadsberäkningar.

Innan J Fred Olson färdigställde dem, reste han upp till Stockholm och diskuterade den problematiska altarpredikstolen med Curman (Brev från Olson till Söderbäck 7/2 1928). Denne hade inte ställt sig helt avvisande till förslaget om särskild altartavla och predikstol, under förutsättning att den gamla anordningen överlämnades till Statens historiska museum. Skulle den å andra sidan behållas i kyrkan, borde dess omfattning kompletteras och en glasmålning placeras över densamma.

Olsons nya ritningar, som granskades av kyrkobyggnadskommittén 19/2 1928, består av tre förslag, betecknade "Alt. I" to m "Alt. III". Om man räknar in Olsons tidigare förslag, var de nu sex till antalet. "Alt. I" är daterat i

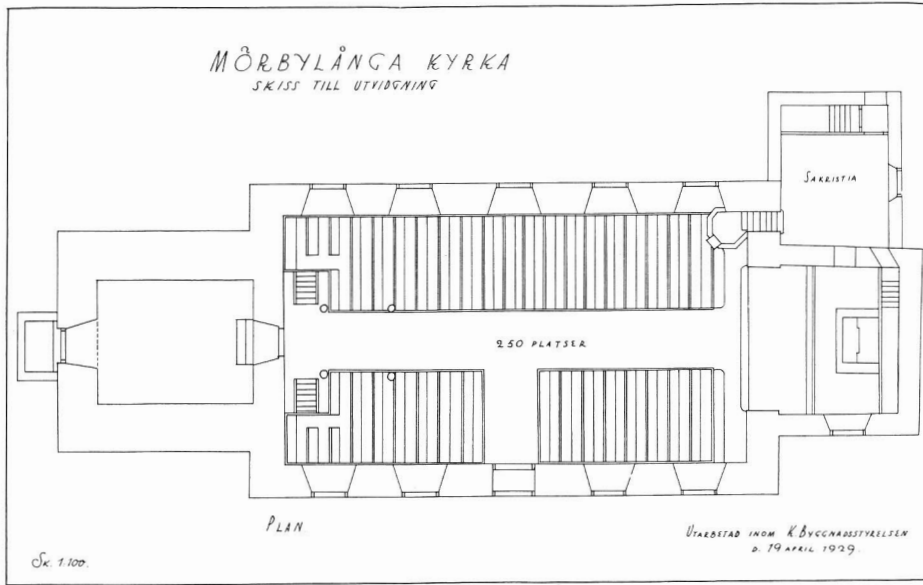

Fig 74. Byggnadsstyrelsens förslag till utbyggnad av kyrkan, plan, expedierat 19/4 1929. Tusch på väv. Skala 1:300. ATA.

The National Board of Public Building's proposal for the enlargement of the church from 1929. Plan.

december 1927 och utarbetat med utgångspunkt från Byggnadsstyrelsens ovan beskrivna skisser från 18/1 1927. Det visar hela kyrkorummet, förlängt åt öster med två fönsteraxlar till en yttre längd av 27,3 m och innehållande 300 platser (fig 73). "Alt. II" och "Alt. III" gäller endast kyrkans östra del. De är daterade 11/2 1928 och tydligen utförda efter samtalet med Curman. Enligt "Alt. I" och "Alt. II" skulle altarpredikstolen bevaras. Korväggen med de symmetriskt placerade dörrarna och nummertavlorna på ömse sidor om altarpredikstolen liknade det aktuella tillståndet (fig 61). På "Alt. I" framhövdes altarpredikstolen med en stor baldakin, buren av kolonner (fig 73), medan "Alt. II" visar en stor glasmålning ovanför altarpredikstolen, allt enligt Curmans förslag. På "Alt. III" däremot står ett "normalt" altare i öster, prytt med en triptyk och ovanför denna ett krucifix. I nordöst en "normal" predikstol.

De olika instanserna i Mörbylånga beslöt att antaga "Alt. III" (underförstått "Alt. I" i frågan om rummet i övrigt), utom att man ville ha en större altartavla, men inget krucifix. En ny kyrkobyggnadskommitté utsågs, emedan den första ansåg sig ha slutfört sitt uppdrag. Den fick en delvis annan sammansättning. Söderbäck omvaldes som ordförande, omval även av kyrkvärden Ernst Jonsson, lantbrukare Johan Andersson i Risinge och trafikchef Svensson (not 82). Nya ledamöter blev ingenjör Jeansson i Mörbylånga och byggmästaren John Karlson.⁸⁶

Kyrkobyggnadskommittén anhöll 4/4 1928 hos Byggnadsstyrelsen om godkännande av "Alt. III" och i viss mån "Alt. I" (fig 73), om införande av elektrisk belysning samt eventuellt även om kyrkans uppvärmning, och framhöll

önskvärdenheten av att arbetena måtte kunna slutföras under innevarande år.

Byggnadsstyrelsen remitterade ärendet till riksantikvarien, som i sin tur inhämtade Martin Olssons synpunkter. Denne upprepade 4/5 1928 ungefär vad han hade skrivit 18/6 och 28/12 1926. Liksom 18/8 1926 anslöt sig Curman även denna gång till M Olssons yttrande och avstyrkte utbyggnad i sitt svar till Byggnadsstyrelsen 18/7 1928, med ett mycket viktigt medgivande: "Därest ett verkligt behov av väsentligt ökat utrymme för församlingen förefinnes, måste givetvis den största hänsyn härtill tagas", men vid jämförelse med det av Byggnadsstyrelsen 19/3 1926 lämnade utkastet (fig 71–72) och det nu aktuella (fig 73) vinner man endast 30 platser. Församlingen skulle uppmanas att omsorgsfullt närmare utreda platsbehovet. Under år 1927 hade nämligen medeltalet kyrkobesökare i Mörbylånga endast varit 59 personer per gudstjänst. Med denna överraskande besöksstatistik föll frågan om en utbyggnad av kyrkan. Den var alltså tillräckligt stor för det vanliga gudstjänstbruket. Beträffande de stora högtiderna är trängseln densamma i alla kyrkor. Curman fann därför ingen bärande motivering för att nu frångå sin tidigare (18/8 1926) intagna ståndpunkt i frågan om Mörbylånga kyrkas restaurering.

Även domkapitlet i Växjö avstyrkte fastställelse av byggnadsprogrammet (se Altarpredikstolen i kap Inredning och inventarier), varefter Byggnadsstyrelsen sammanträdde med riksantikvarie Curman den 26/9 1928. Samma dag expedierades Byggnadsstyrelsens svar till pastorsämbetet med avslag från domkapitlet, Byggnadsstyrelsen och riksantikvarien på det av församlingen 18/3 1928

Fig 75–76. J Fred Olsons åttonde förslag, "Alt. V", augusti 1929. Sektioner mot norr och öster, öst- och nordfasader. Fastställt av K Majt 21/3 1930. Tuschkopia på väv. RA.

J F Olson's eighth proposal from 1929. Sections looking north and east and east and north fronts. Approved by the Crown in 1930.

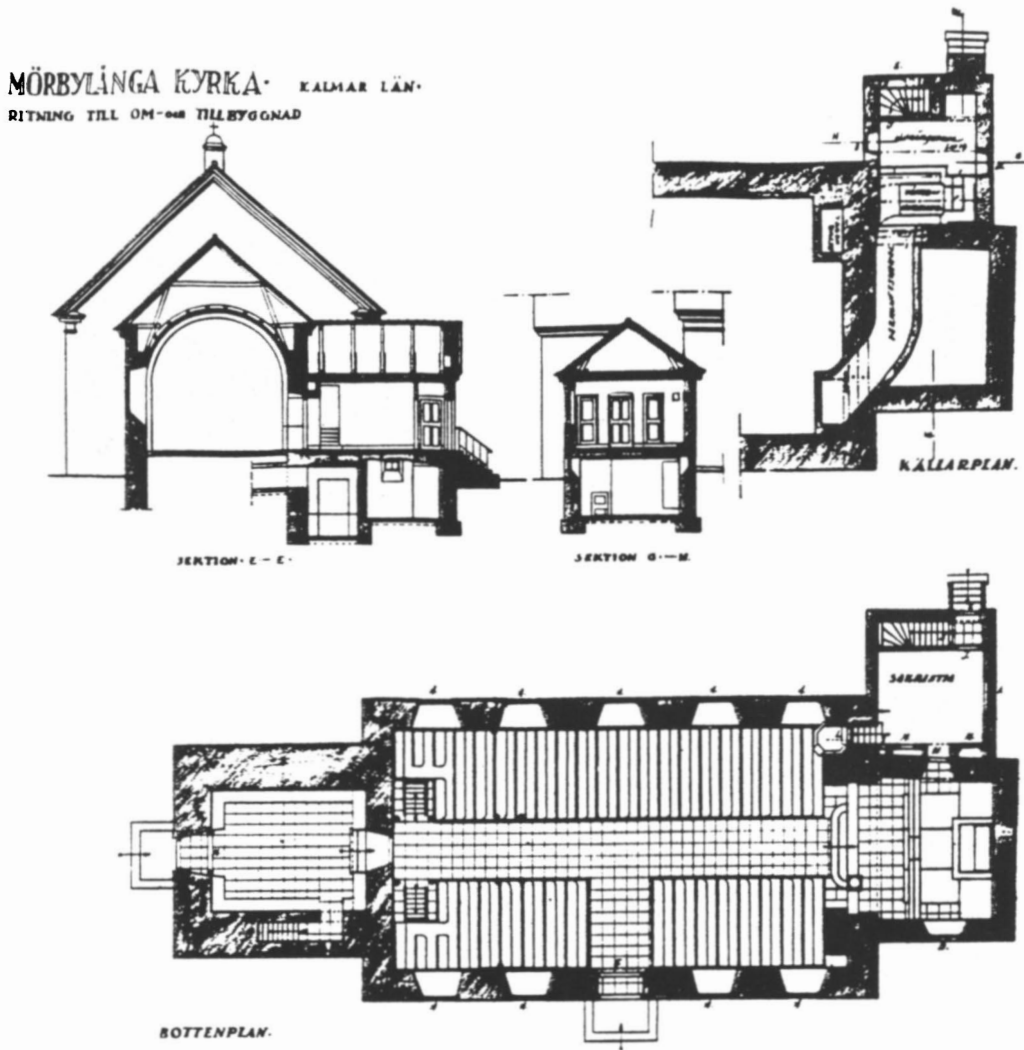

Fig 77. J Fred Olsons åttonde förslag. Tillägg, sektion genom koret mot väster, genom sakristian och pannrummet mot söder, plan av kyrkorummets samt källarplan av kyrkans östligaste del, fastställt av K Majt 24/4 1931. Tuschkopia på väv. RA.

Additions to J F Olson's eighth proposal. Plan and sections. Approved by the Crown in 1931.

antagna förslaget, jämte en uppmaning att utreda platsbehovet. Den föreslagna utbyggnaden innebar alltför stora ingrepp för en så blygsam ökning av antalet sittplatser.

Vid kyrkostämman 9/12 lästes Byggnadsstyrelsens skrivelse 26/9 och Curmans yttrande 18/7 upp för de församlade och på Söderbäcks uppmaning utredde kyrkobyggnadskommittén platsbehovet 13/1 1929: "Med 7 personer på varje bänk – sju fullstora karlar på en bänk få sitta trångt – kan kyrkans skepp f.n. lämna sittplatser åt 230 personer." Kyrkobyggnadskommittén sökte därför åter förmå Byggnadsstyrelsen att godtaga "Alt. I" och "Alt. III".

Byggnadsstyrelsen svarade pastorsämbetet 19/4 1929 och översände en ny skiss som underlag för restaureringen (fig 74). Enligt denna skulle kyrkan rymma 250 platser. Den var nästan en upprepning av Byggnadsstyrelsens tre år tidigare lämnade förslag (fig 71–72). En predikstol var placerad i långhusets nordöstra hörn, medan altarpredikstolen nu enbart skulle göra tjänst som altare.

Den 23/11 1929 översände J Fred Olson ritningar till "Alt. IV" och "Alt. V", daterade redan i augusti samma år, arbetsbeskrivningar samt ett brev till Söderbäck (se nedan, kap Inredning och inventarier, Altarpredikstolen). Han an-

Fig 78. Exteriör från sydöst. Foto R Hintze 1981.

The exterior seen from the south-east.

såg frågan om altarpredikstolen svårlöst, varför han hade gjort två alternativförslag. Ritningarna till "Alt. IV" har ej kunnat återfinnas, men enligt arbetsbeskrivningen skulle den gamla färgen på altarpredikstolen tagas fram, vilket visar att denna skulle bevaras så som Byggnadsstyrelsens utkast visade (fig 74). – "Alt. V" (fig 75–76) motsvarar i stort sett Olsons första förslag (fig 63), fem år tidigare, utom i frågan om sakristian, som placerades vid det nya korets, inte långhusets, nordsida i enlighet med Byggnadsstyrelsens bägge förslag (fig 72, 74). Till skillnad från dem hade Olson nu slopat altarpredikstolen. Detta var Olsons åttonde och sista förslag.

På kyrkobyggnadskommitténs förslag 8/12 1929 frångick kyrkostämman äntligen beslutet 9/8 1925 och antog "Alt. V" (fig 75–76). Helt överraskande beslöt man, att predikstolen skulle skiljas från altaret och placeras i kyrkans nordöstra hörn, medan altarbordet skulle magasineras.

"Alt. V" fastställdes vid en extra kyrkostämma, varpå kyrkobyggnadskommittén 7/1 1930 hos Byggnadsstyrelsen hemställde om godkännande av "Alt. V", utom i frågan om värmeledning, som skulle utredas närmare. Säkert var det med avsikt, som altaranordningen inte nämndes i följebrevet.

Ärendet remitterades till Curman (se nedan kap Inredning och inventarier, Altarpredikstolen) samt till Martin Olsson, som ju under de gångna åren försökt värna om den gamla kyrkobyggnaden och dess fina proportioner. Han fann 24/2 1930 "Alt. V" mer tilltalande än de tidigare förslagen, men ansåg att altarpredikstolen skulle behållas, enbart som altare, med en ny predikstol vid norra väggen (jfr fig 74). Hans slutomdöme lyder: "Jag kan icke undertrycka den reflektionen att jag är övertygad om att det föreliggande restaureringsförslaget kommer att konservera den gamla byggnadens kropp men icke rädda något av dess själ."

Förslaget fastställdes emellertid av K Majt 21/3 1930 i en skrivelse till pastorsämbetet, med några smärre förändringar (valvets behandling och panelmålningen). På pastorsämbetets exemplar av sektionssritningen mot norr, bredvid korets kryssvalv, har en av riksantikvariens handläggare, Sven Brandel ("SBrd"), skrivit med blyerts: "S Curman anser att tunnvalv vore bättre här." På en sektion mot väster, fastställd 24/4 1931 (fig 77) är i följd därav ett trätunnvalv ritat över koret och ett sådant kom också till utförande 1931.

Under resten av år 1930 och 1931 fattades flera beslut rörande viktiga detaljfrågor, vilka också utfördes. Olson ritade en omfattning till sydportalen (ej underställd Byggnadsstyrelsen), vilken utfördes av Sandviks Sten- och Bildhuggeri på Öland (fig 79), vidare täcktes lanterninen och tornet med kopparplåt, en dörröppning togs upp mellan läktaren och tornets första våning ("stannplan"), elektrisk belysning och uppvärmning med varmluft inrättades m m (se även närmare nedan i kap Inredning och inventarier).

Efter annonsering rörande anbud på kyrkoarbetena antogs den 6/12 1930 det lägsta anbudet från Bröderna Olsson i Färjestaden.⁸⁷ Den ordinarie kyrkostämman godkände 21/12 kyrkobyggnadskommitténs förslag till alla delar, utom i frågan om valet av entreprenör. Av lokala skäl beslöt man nämligen att ge byggmästaren John Karlson (not 86) såsom boende i församlingen uppdraget att restaurera kyrkan, trots att hans anbud på 40.500 kr låg något över Bröderna Olssons 37.810 kr, "emedan härigenom arbete och inkomster skulle tillföras ortens folk och arbetslöshetsproblemet inom församlingen underlättas" (jfr not 84). Kontraktet med Karlson skrevs 25/2 1931, han lämnade uppdraget som ledamot i kyrkobyggnadskommittén och ersattes med den nytillträdde kyrkoherde Danielsson.⁸⁸ Under restaureringsarbetet skulle gudstjänsterna hållas i kommunalsalen i skolan vid kyrkan, enligt av domkapitlet 14/1 1931 meddelat tillstånd.

Ombyggnaden kunde sätta igång på vårvintern 1931. Kyrkan tömdes på inredning och alla golv i kyrkorummet togs bort. Det blivande korets östliga hörn förstärktes, dess murar och yttertak höjdes, i den tidigare altaväggen gjordes en vid triumfbåge, vid nordsidan uppfördes en ny sakristia av tegel under tegeltak och med en värmekammare under golvet. I samband med grävning för värmesystemet påträffades absidkorets grundmurar (fig 24, 25) och delar av det medeltida långhusets sidomurar. Murverket bakom orgeln visade, att västtornets östra mur vilade på det medeltida långhusets västgavel (fig 25). För den byggnadshistoriska undersökningen stod Manne Hofrén (not 34; se ovan).

Returluftskanalen för värmesystemet fick en något annorlunda sträckning än planerat, för absidkormurens skull. Sedan hela golvet färdigställt och gjutits med be-

tong, belades det med slipade kalkstensplattor. I koret, vars golv förlades 47 cm högre än långhusgolvet, placerades gamla gravstenar. Några hållar kramlades också fast vid korets sidoväggar, andra på vapenhusets väggar (senare flyttade) och i golvet.

Korvalvet fick rabitzputs på träkonstruktion, uppgången till koret från långhuset utgjordes av en monumental stentrappa av hela triumfbågens bredd, fönstren med dess diagonalrutor byttes ut helt och hållet, det östra korfönstret och det halvmånformiga i långhusets östgavel (fig 61) murades igen, det södra korfönstret förstörades och på det norras plats gjordes en dörr till den nya sakristian. Innanför syd- och västingångarna insattes vindfång. Ovanför det södra placerades 1933 en trekantgavel med en strålände stjärna, skulpterad av Theodor Karlsson.⁸⁹ Den skymtar på Alfred Edles⁹⁰ interiörbild (fig 82), men avlägsnades 1966. Alla murar putsades, i exteriören med spritputs, i interiören med slätputs. Kyrkorummet målades i ljusgrått i flera nyanser ("ungefär gråkalk") med förgyllda detaljer. I koret målades en marmorerad bröstpanel. Även tunnvalvets skugglist marmoreras. Övriga åtgärder beskrivs nedan, kap Inredning och inventarier.

I vindfånget, innanför sakristians ingång, uppsattes en minnestavla av röd kalksten med följande inskrift i kursiv: "Kyrkan / reoverad / år 1931". Kyrkan återinvigdes 28/2 1932 av biskop Edgar Reuterskiöld.

*

Samarbetet med stadsarkitekt Olson var inte helt friktionsfritt på slutet. Ursprungligen hade han begärt ett arvode om 4.000 kronor för alla för bygget erforderliga arkitektarbeten, enligt en skriftlig överenskommelse 22/10 1925. Den 10/6 1931 begärde han och fick ytterligare 500 kronor, "enär han på grund av de många meningsskiljaktigheterna mellan församlingen och Byggnadsstyrelsen fått uppgöra flera förslag och utredningar, än beräknat varit" (jfr ovan). Det hade mellan 1924 och 1931 blivit åtta förslag, fördelade på ett fyrtiotal ritningar, flera arbetsbeskrivningar, minst en gipsmodell, flera resor mellan Kalmar och Mörbylånga, men även till och från Stockholm, innan församlingen, kyrkobyggnadskommittén, Byggnadsstyrelsen, riksantikvarien och domkapitlet i Växjö kunde ena sig om en slutgiltig lösning, av arkitekten betecknad "Alt. V" (fig 75–76), daterad i augusti 1929, fastställd 21/3 1930 – och ganska lik den första (fig 63).

När Olson i januari 1932 begärde ytterligare 1.000 kronor i samband med slutbesiktningen, gav kyrkobyggnadskommittén (läs: trafikchefen [TC] Carl Svensson, not 82) sitt medgivande endast på villkor att Olson för denna summa även skulle åtaga sig att dels utföra resterande uppdrag,

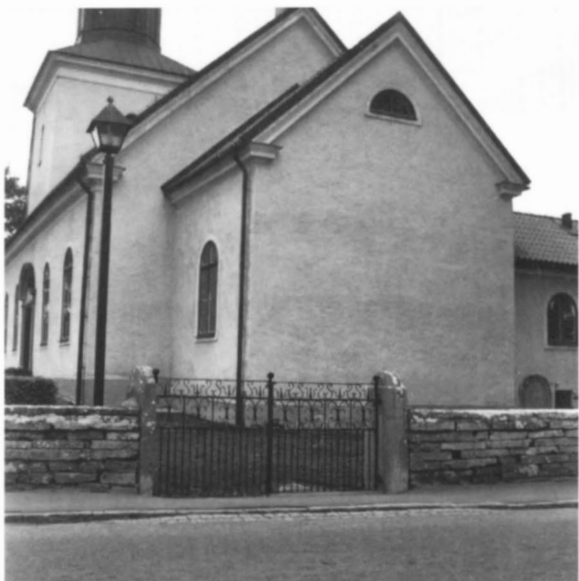

Fig 79. Långhusets sydportal. Omfattningen av röd kalksten tillkommen 1931. Dörrarna och inskriftstavlan från 1811. Foto R Hintze 1983.

The south doorway of the nave. The surrounds from 1931 are of red limestone. The doors and the memorial tablet are from 1811.

Fig 80. Kyrkan från sydöst samt sydöstra grinden. Foto R Boström 1989.

The church and the south-east gate seen from the south-east.

dels närvara vid den kommande slutbesiktningen 1934. Detta blev för mycket för Olson. I ett brev 5/2 1932 uttryckte han sin vrede och besvikelse över "att i stället för tacksamhetskrivelse erhålla sådant protokollsutdrag". I den fortsatta diskussionen, delgiven Olson i ett nytt protokollsutdrag, skrev kyrkobyggnadskommittén, att när kontraktet med Olson skrevs 1925, var restaureringen beräknad till 77.000 kronor, medan de åtgärder kyrkostämman beslöt 5/4 1930 endast skulle uppgå till 46.000 kronor. Kyrkobyggnadskommittén föreställde sig alltså, att Olsons arvode skulle beräknas efter byggkostnadernas storlek, något som emellertid inte hade berörts i den ursprungliga överenskommelsen mellan Mörbylånga församling och J Fred Olson. Olson hotade i sitt brev med rättsliga åtgärder och fick så småningom sina pengar. I ett personligt brev till rektor Söderbäck 31/5 1932 förklarade han, varför han tagit så illa vid sig. Det var framför allt "TC:s småsnålhet" som hade retat honom. Han förklarade också, "att en sådan struntsak som att jag utan ersättning skall närvara vid efterbesiktning av Mörbylånga kyrka ej bör stå emellan oss".

Som vi har sett, hade kyrkobyggnadskommittén hela tiden tagit sitt uppdrag på stort allvar, hela tiden med församlingens bästa för ögonen, även om kommitténs ambitioner gick för långt. Man insåg inte, hur omfattande och krävande stadsarkitekten Olsons arbetsuppgifter hade blivit under årens lopp.

I samband med slutbesiktningen 1935 begärde och anhöll kyrkobyggnadskommittén befrielse från sitt ansvarstyngda uppdrag och lämnade en utförlig redogörelse för verksamheten.

Restaureringen 1966 samt reparationer 1978 och 1984

Inte förrän efter 30 år blev en ny restaurering aktuell. Den beslutades 1962 och ritningarna utfördes 1963 av byggnadsrådet David Dahl. Arbetet utfördes under 1966 och arkitekten hade vid sin sida byggnadsingenjören B A Bengtsson och konstnären Sven-Bertil Svensson. Den senare svarade för interiörens färgsättning och en del konserveringsarbeten. I exteriören rengjordes och omputsades murarna, nya yttertrappor samt fasadbelysning på tornet tillkom. I det inre lades ny panel på långhusvalvet utanpå den gamla, solbänkar av kalksten, underbyggnad under läktaren bakom trögaller, i söder brud- och dopkammare, i norr stolförråd m m; predikstolens ljudtak ändrades, toaletter i sakristian för kyrkans tjänare och för allmänheten i källaren, källartrappan vändes och fick egen ingång i sakristians västvåg, oljeeldning, ommålning av interiören, borttagning av några bänkar, omhängning av ljuskronor, nya ljusredskap, restaurering av vissa inventarier, ändring

Fig 81. Kyrkan från nordöst. Foto KLM/R Lind 1994.

The church seen from the north-east.

Fig 82. Interiör mot öster efter restaureringen 1931. Triumfkrucifix av Arvid Källström 1932. Foto A Edle 1935.

The interior looking east after the restoration work in 1931. The rood from 1932 is the work of Arvid Källström.

av läktarens golv, ny orgelfasad och orgel, införande av elektrisk klockringning, förnyelse av den automatiska lucköppningen i tornet, där en ny trappa mellan första och andra (ursprungligen tredje) våningen insattes (jfr sektionssritningarna fig 28 och 30). Källströms krucifix (not 95, fig 82) restaurerades och fick ett nytt kors (fig 84). Bakom orgeln placerades en järnstege, som leder upp till långhusvinden genom en lucka i valvet. En inskriftplass av röd kalksten uppsattes i vindfånget vid sakristians utgång under minnesplattan från 1931, med inskrift i antikversaler: KYRKAN RENOVERAD / ÅR 1966.

1978 utfördes en renovering av exteriören under ledning av Leif Göthberg, Jerk Altons arkitektkontor, Kumla. Fasaderna renoverades, helt nytt tegeltak med tvåkupigt tegel lades, alla plåtdetaljer lagades, dörrar, portar och fönster målades och vinden tilläggsisolerades.

1984 lades ny kopparplåt på tornet och lanterninen, tornluckornas mekanism byttes ut än en gång och tornets kors förgylldes.

Fig 83. Interiör mot väster efter restaureringen 1931. Foto R Boström 1940.

The interior looking west after the restoration work in 1931.

Inredning och inventarier

Altaren

1. Det altare, som gjordes 1811 för altarpredikstolen, beskrivs nedan under denna. – 2. Av trä från 1931. – 3. Av trä, målat som röd kalksten från 1966. På södra sidan en piscina av röd kalksten.

Altarring, skrank

Altarringen är gråblå, har svagt rundad front och består av fyrsidiga speglar mellan refflade pilastrar med förgyllda kannelyrer. Sannolikt från 1811, men däri ingår möjligen delar från en ännu äldre altarring. Armledaren är blå och knäfalllets stoppning klädd med grått tyg.

Utmed korgolvets västra kant är sedan 1966 placerat ett gallerskrank av smidesjärn, med öppning mitt fram för korttrappan.

Altarpredikstol, predikstol

Planer på att sätta upp en altarpredikstol 1811⁹¹ i den ny-

byggda kyrkan finns inte dokumenterade i ord, men på Almfelts första förslag från 1807 (fig 46) är en "normal" predikstol vid norra väggen överkorsad och ett predikstolsaltare ritat vid kyrkorummets östra sida. Sannolikt hade murmästare Petersson sin del i det hela, han byggde nämligen fyra altarpredikstolar på Öland (not 33).

Korgen till altarpredikstolen är densamma som Anders Dahlström dä (not 61) hade gjort till Gamla kyrkan 1747 (fig 86–88). Den rikt skulpterade korgen är fyrsidig och uppbyggd av tre speglar, symmetriskt ornerade med en solfjäderformad palmett i mitten, omgiven av akantus och slingrande band. Den mellersta spegeln är bredare än de andra och har konvex yta. Brytningspunkterna markeras av kraftiga voluter. Ursprungligen var korgen marmorerad med blågrön färg, imiterande kolmårdsmarmor, med ljusblå speglar och förgyllda ornament.

Dahlströms korg placerades 1811 på en predella och ett nytt altarbord av trä med två svarvade urnor på sidorna (fig 61, 86), medan både ljudtak och botten gick förlorade. Allt

Fig 84. Interiör mot öster efter restaureringen 1966. Arvid Källströms Kristusbild placerad på nytt kors. Jfr fig 82. Foto R Hintze 1982.

The interior looking east after the restoration work in 1966. The figure of Christ has been transferred to a new cross. See also Fig. 82.

målades i pärlgrått med förgyllda detaljer. På de nygjorda delarna utfördes ett illusoriskt måleri, som skickligt upprepar predikstolens skulpterade ornament endast med hjälp av mörknat guld och rödbrun färg. Ovanför dörren placerades Orms (not 57) altartavla (fig 47), på ömse sidor och över dörren placerades Buschbergs (not 55) pilastrar och arkitrav. För allt detta svarade Anders Högström.⁹² Predellans inskriftstavla har förgyllt text i antikversaler, som avtecknar sig mot svart fond: "KRISTUS JESUS HAR / KOMMIT I VERLDEN FÖR ATT / FRÄLSA SYNDARE / I TIM: 1:15". Bakom denna text, som troligen är från 1890-talet, skymtar en annan, som Högström målade 1811. Altardelen står nu i bårhuset.

På ömse sidor om altarpredikstolen var två identiskt lika, bevingade segergudinnor av gips uppställda (fig 61, 86), skänkta av lantbrukaren Nils Olof Andersson i Beteby, san-

nolikt i samband med kyrkans renovering på 1890-talet. De förvaras numera i en kista i tormuseet. Höjd 55 cm. Upptagna av Håkansson som nr 632.

I de många turerna i samband med förberedelserna till kyrkans restaurering 1931 (se ovan) innehade altarpredikstolen en viktig roll. Från församlingens sida var avsikten mellan 1924–1927 att flytta predikstolens korg till norra sidan. Altardelen skulle stå kvar till att börja med, men mycket snart önskade församlingen enträget "en vacker och stämningsfull altartavla" ... "såsom i andra kyrkor".

Byggnadsstyrelsens förslag 9/3 1926 att placera altarpredikstolen i det nya koret (fig 71–72) ansågs "knappast lyckligt" på grund av höjden till taket. "Genom att välva detta, ökas höjden något, men en reslig präst på den till överkant 3 m höga predikstolen, belägen inne i ett 5 1/2 m djupt kor, torde med sitt huvud komma föga mer än 1/2 m

från taket”, vilket försämrade akustiken (kyrkobyggnadskommittén 25/4 1926). I detta enda avseende gav Curman kyrkobyggnadskommittén rätt.

Efter J Fred Olsons sammanträffande med riksantikvarie Curman strax före 7/2 1928 ändrades planerna till att altarpredikstolen skulle deponeras i Statens historiska museum (SHM) och ersättas med en helt ny predikstol och en ny altaranordning ("Alt. III" 11/2 1928). Riksantikvarien och Martin Olsson hävdade emellertid i det längsta, att det var "synnerligen önskvärt", att altarpredikstolen med dess stora, kulturhistoriska värde skulle stå kvar i koret, i sista hand enbart som altare.

En remissinstans gav emellertid församlingen sitt stöd, nämligen domkapitlet, som 28/8 1928 av liturgiska och akustiska skäl "livligt rekommenderade" en predikstol på den av församlingen önskade platsen, om restaureringen

trots allt kom till stånd. Eventuellt skulle den gamla anordningen bevaras i koret av estetiska skäl.

Det var bl a på grund härav, som Byggnadsstyrelsen utarbetade en ny skiss (fig 74), med altarpredikstolen i koret enbart som altare och en predikstol i nordöst.

Kyrkobyggnadskommittén beslöt 18/8 1929 att överlämna Byggnadsstyrelsens skiss (fig 74) till stadsarkitekt Olson för en kostnadskalkyl samt upprepade än en gång sitt beslut att altarpredikstolen skulle avlägsnas och koret förses med en altartavla.

Mycket snart förelåg Olsons "Alt. IV" och "Alt. V" (se ovan kap Byggnadshistoria), men inte förrän 23/11 1929 översände han dem till Söderbäck, jämte arbetsbeskrivningar och ett konfidentiellt brev, i vilket han uttryckte sitt mycket stora bekymmer: altarpredikstolen passar inte i koret! Det var därför han hade ritat två alternativ. "Alt. IV"

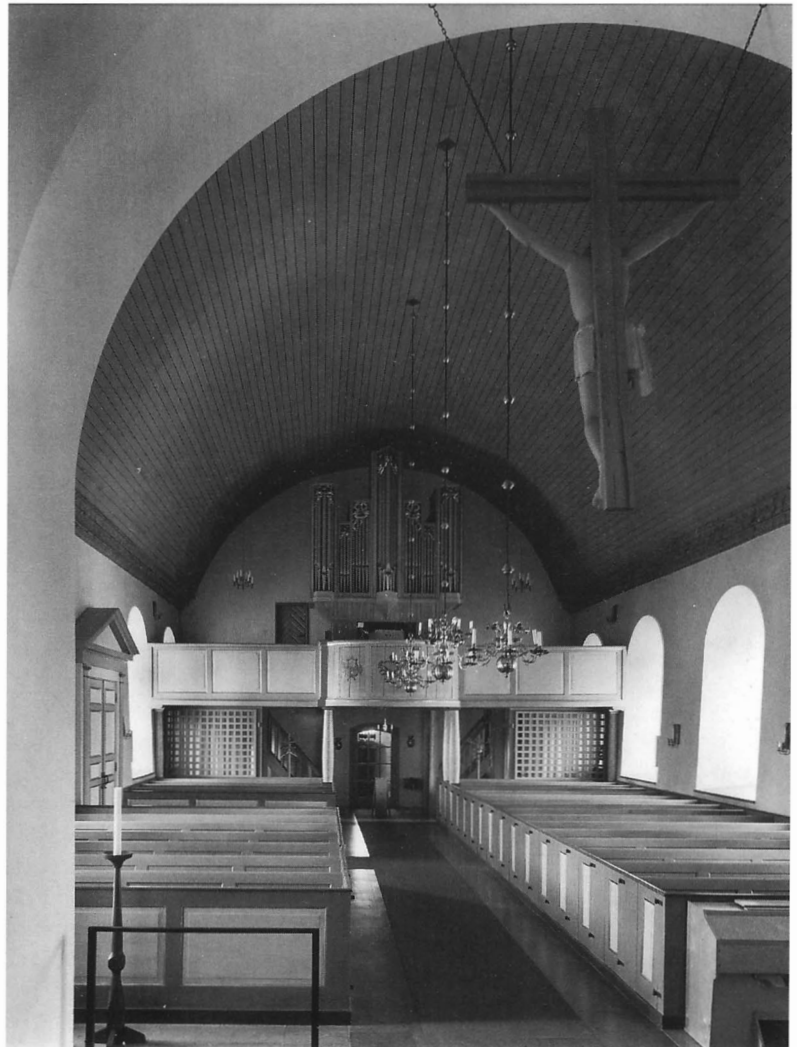

Fig 85. Interiör mot väster efter restaureringen 1966. Foto R Hintze 1982.

The interior looking west after the restoration work in 1966.

Fig 86. Korets altarparti före 1900-talets restaureringar. Altarpredikstolen från 1811 är sammansatt av en predikstolskorg av Anders Dahlström dä 1747 och en altaruppsats från början av 1730-talet, skulpterad av Peter Buschberg, med målning av Edvard Orm (jfr fig 47) samt i ram av Anders Högström 1811. Se även fig 61. Foto A Roland 1917 eller A Billow 1912.

The chancel prior to the restorations of the 20th century. The combined altar and pulpit from 1811 consists of a pulpit carved by Anders Dahlström the Elder from 1747, an altar from the early 1730s carved by Peter Buschberg, and a painting from 1733 by Edvard Orm (see also Fig. 47) with a frame from 1811 carved by Anders Högström. See also Fig. 61.

följde Byggnadsstyrelsens skiss (fig 74) vad beträffar altarpredikstolen. På denna skulle påmålningen avlägsnas, så att den ursprungliga färgen framträdde. "Alt. V" (fig 75) däremot avser en helt ny predikstol och ny altaruppställning, medan altarpredikstolen skulle deponeras i SHM eller Kalmar fornminnesförening, så som Curman föreslagit Olson vid deras sammanträffande strax före 7/2 1928 och som församlingen i följd därav hade beslutat strax därefter. I brevet till Söderbäck uttryckte Olson också en förmodan,

att myndigheterna i Stockholm hade bundit sig för mycket i frågan om altaranordningen, men kanske kunde ge vika under arbetets gång, förhoppningsvis med stöd från domkapittlet.

När de nya förslagen diskuterades av kyrkobyggnadskommittén 8/12 1929, var av allt att döma Olson närvarande, ty helt överraskande beslöt man att den gamla predikstolens korg skulle återanvändas och altarpartiet magasineras, trots tidigare beslut (jfr nedan, Söderbäcks skrivelse 7/7 1931 till Curman). I övrigt accepterades "Alt. V" av kyrkobyggnadskommittén samt därefter av kyrkostämman, varefter ritningarna skickades till Byggnadsstyrelsen 7/1 1930, diplomatiskt nog utan att predikstolen etc nämndes i följbrevet.

Även detta ärende remitterades till Curman och Martin Olsson. Den förre upprepade 5/3 1930 det synnerligen önskvärda i att altarpredikstolen fortfarande kunde komma till användning, men "det ståtliga intryck man nu får av denna anordning beror emellertid i hög grad på den lyckliga samverkan, som för närvarande finnes mellan densamma och korväggens stora yta [jfr fig 61 och 86]. Uppställd i det nu föreslagna, relativt trånga koret skulle anordningens verkan helt visst bliva väsentligt mindre imponerande." "Med stor tvekan" ville riksantikvarien "icke motsätta sig godkännande i princip" av "Alt. V", men efterlyste nya ritningar till de omdebatterade inredningsföremålen. – Liksom tidigare, ansåg Martin Olsson att altarpredikstolen skulle behållas. – "Alt. V" fastställdes trots dessa invändningar av K Majt 21/3 1930.

Riksantikvarien var ej nöjd med K Majts beslut, utan vände sig direkt till pastorsämbetet 12/5 1930 med en allvarlig uppmaning att ej splittra altarpredikstolen. Detta tyder på att kyrkobyggnadskommitténs beslut 8/12 1929 i denna fråga hade blivit känt i Stockholm.

Under den följande tiden arbetade Olson bl a på predikstolen. Den 1 april 1931 är en ritning daterad, enligt vilken den gamla predikstolen är rekonstruerad med nytt golv, ny baldakin och trappa från sakristian. När ritningen godkändes av kyrkobyggnadskommittén 20/5 samma år, var sannolikt Olson närvarande, ty man beslöt, att det skulle framhållas för Byggnadsstyrelsen, att Olson tänkt sig att återanvända den gamla predikstolens korg samt att överblivna delar skulle magasineras och införas i kyrkans inventariebok.

Ritningen sändes 23/5 1931 till Byggnadsstyrelsen för godkännande. Ärendet remitterades till riksantikvarien, som genom O Frödin skrev ett upprört brev till pastorsämbetet 10/6 1931 och påminde om tidigare beslut att godkänna ritningar till nytt altare och dito predikstol, under förutsättning att altarpredikstolen deponerades i lämpligt museum. Han begärde därför klarhet i frågan.

Brevet besvarades av Söderbäck 7/7, som vältaligt be-

Fig 87. Nuvarande predikstol. Korgen skulpterad 1747 av Anders Dahlström d ä, ljudtaket från 1966 med skulpturer från 1931 av G Th Karlsson. Foto KLM/R Lind 1994.

The pulpit. The pulpit box was carved by Anders Dahlström the Elder in 1747. The canopy from 1966 is decorated with sculptures from 1931 by G Th Karlsson.

skrev besvikelsen över Olsons förslag: Varken kyrkobyggnadskommittén eller kyrkostämman ville återanvända den gamla predikstolen, helst hade man velat ha en helt ny, men man hade accepterat den gamla, emedan man trodde, "att det skulle gå lätt att få godkänt till användning vad som förut använts ... I förlitande därpå var redan uppgång till och fäste för predikstolen murat." Han vädjar till myndigheterna i Stockholm att snabbt behandla ärendet. Det råder ändå svårigheter att få arbetet färdigt i tid.

Curman fann det emellertid "synnerligen anmärknings-

Fig 88. Predikstolskorgens norra sida av Anders Dahlström d ä 1747. Spegeln upp och nedvänd. Foto KLM/R Lind 1994.

The north side of the pulpit box carved by Anders Dahlström the Elder in 1747. The panel is turned upside down.

Fig 89. Ljudtakets skulpturgrupp. Jfr fig 87. Foto KLM/R Lind 1994.

The sculpture group on the canopy of the pulpit. See also Fig. 87.

Fig 90. Altaruppsats 1931 med målning av Nils Asplund, "Heliga tre konungars tillbedjan". Foto A Edle 1935.

The altar arrangement from 1931 with the painting "The Adoration" by Nils Asplund.

värt" att såväl altaranordning som predikstol var avsedda att åter användas, trots tidigare överenskommelser, skrev han till Byggnadsstyrelsen 15/7 1931 som svar på dess remiss, men han ansåg sig inte böra motsätta sig ett godkännande, eftersom vissa bindande förarbeten var gjorda (se brevet från Söderbäck 7/7 1931).

Slutligen anhöll pastorsämbetet hos Byggnadsstyrelsen 19/7 1931 om tillstånd att få återanvända den gamla predikstolen och K Majt fastställde ritningen 24/7 1931 samt föreskrev, att överblivna delar magasinerades och infördes i kyrkans inventariebok. – Ritningen saknas i pastorsämbetets arkiv.

Hur fick Olson idén att den gamla predikstolen skulle tagas till heders igen? Som redan är omtalat, var det från början församlingens avsikt att upplösa altarpredikstolen och placera predikstolen på norra sidan, men så småningom försökte församlingen på alla sätt att helt bli av med den ålderdomliga anordningen, placera den i lämpligt museum och låta tillverka ett nytt altare och dito predikstol. Församlingens envisa kamp kröntes så småningom med framgång, när man fick "Alt. V" godkänt. När förslaget behandlades av kyrkobyggnadskommittén 8/12 1929 tog saken en helt ny vändning. Av allt att döma var det Olson, som föreslog, att den gamla predikstolen skulle restaureras, men vad som var anledningen till hans omsvängning finns inte dokumenterat. En orsak kan ha varit den tidsnöd, som hade drabbat restaureringen genom det omständliga remissförfarandet. Kanske hade Olson diskuterat problemet med Ragnar Hjorth – per telefon, i så fall – Byggnadsstyrelsen hade ju inte visat samma omsorg om altarpredikstolen som Curman och Martin Olsson.

Vid restaureringen upplöstes altarpredikstolen och predikstolskorgen placerades på väggen norr om den nya triumfbågen med uppgång genom muren från sakristian. Den kompletterades med nya och återanvända delar. Vid kyrkobyggnadskommitténs sammanträde 21/8 1931, där Olson var närvarande, beslöt man bl a att reparera den flyttade predikstolen på lämpligt sätt och förse den med nytt golv, utsmyckning på undersidan och "skulpturverk" på norra gaveln. Vad som hade hänt med denna sida, har inte gått att få reda på. Kanske hade den gått sönder, när altarpredikstolen monterades ned?

Skulptören Theodor Karlsson (not 89) fick uppdraget och under december månad 1931 levererade han det nyskurna sidostycket, bottenpartiet med dess ornament, ljudtaket och ängeln. När han skickade räkning till kyrkorådet framhöll han, att arbetet var ovanligt billigt: "Arbete har jag gjort mycket omsorgsfullare än vad jag hade behövt, män jag arbetade med inträse som skulle det varit mitt eget." – Karlsson svarade alltså för korgens botten och dess ornament samt för ljudtaket (ritat av Olson) med dess förgyllda ängel, som bär en kalk och en palmkvist (fig 87, 89). På ömse sidor om dörröppningen placerades pilastrarna från Buschbergs altaruppsats (fig 87, se Gamla kyrkan) och marmorades i blågrönt med förgyllda korintiska kapitäl. Den norra sidans spegel (fig 88) som är från 1747, placerades av okänd anledning upp och ned, medan den södra motsvarigheten från 1931 är rättvänd.

1966 försökte prostén Danielsson få myndigheternas tillstånd att återställa altarpredikstolen från 1811, men RAÅ avstyrkte framställningen, med motiveringen att den gamla predikstolen från 1747 i princip hade återfått sitt ursprungliga utseende vid restaureringen 1931. – För färg-

sättningen 1966 svarade konstnären Sven-Bertil Svensson. Blågrå marmorering dominerar, med inslag av tegelrött i armledere och lister. Spegelnas botten är starkt blå.

Altarpupsats

Altarpupsatsen (fig 90) är ritad av J Fred Olson och utförd 1931. Den består dels av rödbrun ölandsmarmor, dels av trä, målat i stenens färg, med rikt förgyllda ornament. För stenarbetena svarade Sandvikens Sten- och Bildhuggeri, medan Theodor Karlsson (not 89) utförde träskulpturena. En bruten segmentgavel vilar på en vågrät arkitrav med en akantusranka och i gavelfältet avtecknar sig mot blå botten ett brunt, allseende öga inom strålkran. Det hela bärs upp av ett par kolonner med kannelerade skaft, skulpterade kapitäl och attiska baser och står på ett odekorerat postament.

Under 1931 diskuterade kyrkobyggnadskommittén valet av konstnär för själva altartavlan. Erik Jerken⁹³ föreslog Bergspredikan som ämne, men fick i stället beställning av kyrkobyggnadskommittén på en skiss med Uppståndelsen. Den andre konstnären på förslag var Nils Asplund.⁹⁴ Kyrkobyggnadskommittén studerade på ort och ställe hans altartavla i Ljungby från 1924 i en altarpupsats, ritad av J Fred Olson och med skulpturer av Th Karlsson (not 89). Efter besöket i Ljungby bestämde sig kyrkobyggnadskommittén för Asplund, som fick i uppdrag att göra en skiss med motivet "De vise männen hylla Jesusbarnet", och sedan den fått kyrkobyggnadskommittén och Byggnadsstyrelsens godkännande, fick Asplund uppdraget på sommaren 1931. Hans tavla i Mörbylånga står ganska nära den i Ljungby både vad kompositionen och den ljusa färgskalan beträffar.

Till kyrkans invigning 1932 placerades ett par lagerträd på ömse sidor om altaret (fig 82). I deras ställe stod från 1942 och några år framåt två sjuarmade ljusstakar på kalkstenspostament. Se nedan Ljusredskap.

Krucifix

1. Ett triumfkrucifix från omkring år 1200 (fig 48) hänger på norra långhusväggen. Se Gamla kyrkan. – 2. Det nuvarande triumfkrucifixet (fig 82, 84, 85) av skulpterat och målat trä utfördes av Arvid Källström⁹⁵ 1932 och skänktes samma år till minnet av en av ledamöterna i kyrkobyggnadskommittén, kyrkvärden Ernst Jonsson, av hans hustru Berta. Kristusbilden är målad med naturalistiska färger. Håkansson nr 638. Det ursprungliga korset (fig 82) var ritat av J Fred Olson, snidat av Källström, men byttes ut 1966 mot det nuvarande (fig 84, 85).

3. Altarkrucifix. Kristusbilden och titulus av koppar,

korset på hög, profilerad sockel av svart, något maskstungt trä. På baksidan en inskriftsplatta av silver, enligt vilken krucifixet är skänkt 1892 till minnet av Amalia Johansson, Risinge, d 10/2 1892. Höjd 81 cm. Stod före 1966 på altaret, nu i sakristian – 4. Altar- och processionskrucifix av trä med en brinnande, röd lampa. Kristusbilden är skulpterad, Maria och Johannes m m är endast målade i klara färger och guld, allt av Sven-Bertil Svensson 1966 och skänkt av kyrkliga ungdomskretsen. Höjd 70 cm. – 5. Altarkrucifix. Kristusbilden och titulus av gjuten mässing, korset av trä. Höjd 25 cm. Gåva 1950 av Mia Mårtensson. Över prästaltaret i sakristian.

Bänkar

I den slutna bänkinredningen ingår delar från 1811, men sannolikt även från 1700-talet. Dörrarna har rektangulära fyllningar. Bänkarna stod ursprungligen tätare, sittbräderna var smalare och ryggbräderna utan lutning. Inredningen gjordes bekvämare 1931 efter J Fred Olsons ritningar, men fasader och bänkdörrar bevarades i möjligaste mån. På södra väggen, den ursprungliga manssidan, var hatthängare, s k knaggar, fästade (fig 62), men är inte bevarade. Jfr Vick-leby (SvK vol 193, s 77).

Läktare, orglar⁹⁶

Läktaren härrör från kyrkans ombyggnad 1811. Den hade ursprungligen svängda trappor med firsidig plan (fig 56, 57), vilka 1872 eller på 1890-talet ersattes med nuvarande raka trapplopp (fig 28–32, 62). Det utbuktande mittpartiet utvidgades 1931. Det sluttande golvet rätades upp 1966, då de flesta bänkarna togs bort. I bröstningen ingår äldre delar,⁹⁷ sannolikt från den läktare, som reparerades på 1700-talet (se Gamla kyrkan). – Läktarens blå färg prisades efter 1811 av Ahlqvist (2:2, s 210). Den har senare ommålats vid flera tillfällen. De målade dekorationerna med musikinstrument härrör sannolikt från den ommålning som utfördes 1854 av målarmästaren H Engdahl i Kalmar.

1. Kyrkans äldsta orgel var tillverkad av klockaren Jonas P Wallander⁹⁸ 1832. Ingenting är känt om dess disposition, men orgeln försakade församlingen stora bekymmer. När den byggdes "ådagalade klockaren därmed sin konst och skicklighet" och klockaren ville inte ha någon annan ersättning för verket än den att själv få spela på det. Församlingen yttrade likväl att han ej skulle bli obelönad (st prot 4/6 1832).

I december samma år framgår det emellertid av st prot att Wallander hade framställt en önskan om att få ersättning för sina stora utlägg för orgeln, något som församlingen erbjudit sig vilja gå med på, dock först sedan verket hade

Fig 91. Förslag till orgelfasad av Ludvig Hedén 1853. ÖIÄ, RA. Foto RA/K Eriksson 1994.

Proposal for organ front by Ludvig Hedén in 1853.

blivit granskat och godkänt. Men när domkyrkoorganisten Anders Holmberg i Kalmar något senare besiktigade verket, fann han det "felaktigt", varför församlingen nekade Wallander slutbetalning. Istället yrkade den på att han skulle taga ned verket och "att göra därav det gagn, det han för godt finner", men de 300 rdr, som han dittills hade fått, skulle han få behålla (st prot 3/1 1834). Ett halvår senare ville församlingen betala Wallander, sedan han sökt förbättra orgelverkets brister. Kyrkoherde Funqvist (not 75) och några församlingsbor ville dock först vända sig till landshövdingen för att få besked om en sådan utbetalning var formellt riktig.

Under några år nämns inte orgelverket i kyrkans arkivalier, men 1846 reparerades det och redan 1849 omtalas "kyrkans numera förstörda Orgelverk" (st prot 7/6 1849). I

samma prot berättas, att organisten Wallander hade avvikit i november 1848 utan tillstånd och utan att skaffa vikarie. Han var nu efterlyst över hela riket såsom skäligen miss-tänkt, att vid sitt avvikande även "hafva plundrat härvarande kyrkas orgelverk". Han hade även tidigare erhållit flera varningar för försummelse i sin tjänsteutövning och nu beslöt man enhälligt, att för alltid befria honom från tjänsten. Efter omröstning beslöt man att åter reparera orgelverket. Direktör Åberg⁹⁹ i Ljungby (Södra Möre) skulle först konsulteras samt göra upp kostnadsförslag.

1850 2/6 var orgelbyggaren S P Petersson¹⁰⁰ från Gotland närvarande vid en extra sockenstämma och erbjöd sig att för 1.200 rdr bygga ett nytt orgelverk med 8 stämmor, dels av material från den gamla orgeln, dels av nytt. Frågan uppsköttes emellertid, emedan kyrkans skolbygge var på gång.

Fig 92. Nummertavla, den ena av ett par, tillverkade 1812 av Anders Högström eller av Petter Segerström. Nu försedda med spegelglas. Foto KLM/R Lind 1994.

Hymnboard, one of a pair, made in 1812 by Anders Högström or Petter Segerström. Now used as a mirror.

Ett halvår senare beslöt församlingen, att Petersson, som sades befinna sig i Glömminge, skulle eftersändas, för att reparera det förstörda orgelverket nästa sommar, d v s 1851 (ek st prot 3/11 1850). Men 30/6 1851 beslöt man i stället att acceptera ett anbud från kantor N Carlberg i Torsås och skolläraren G Elmén i Voxtorp, daterat 17/7 1849, att sätta den gamla orgeln i brukbart skick. Kontrakt skulle upprättas med dem att snarast utföra arbetet (st prot 30/6 1851). Några månader senare erbjöd sig Wallander att göra orgelverket i ordning mot en ersättning av 400 rdr, ett anbud som dock refuserades (ek st prot 7/9 1851).

Den segdragna frågan om orgelreparationen ventilerades åter 21/6 1852, då man efter en lång överläggning beslöt att det förfallna orgelverket skulle sättas i stånd 1854 för en kostnad av 2.000 rdr av kyrkans medel och resten genom insamling i församlingen (st prot 21/6 1852).

2. Några månader senare, 26/9 1852, åtog sig S P Peters-

sons son Nils (not 100) efter faderns död 29/1 samma år att bygga ett nytt orgelverk om 8 stämmor. Dispositionen (se nedan) var godkänd av direktör A Holmberg i Kalmar. Det gamla orgelverket skulle överlåtas till orgelbyggaren. Kostnaderna, 2.500 rdr, skulle fördelas på tre år. Församlingen skulle bestå ett arbetsrum och arbetet skulle påbörjas före jul, så att verket skulle kunna provspelas i mitten av nästa sommar (ek st prot 26/9 1852).

En ritning till orgelfasad (fig 91), utarbetad av Ludvig Hedin¹⁰¹ vid ÖIÄ, uppvisades och godkändes till alla delar vid ek st 27/3 1853, och fasaden byggdes i stort sett enligt ritningen (fig 62, 83). Ett par månader senare åtog sig Nils Petersson att göra ett brädtak över den nya orgelverksbyggnaden (st prot 13/6 1853).

Den symmetriskt uppbyggda orgelfasaden, som idag står i bårhuset, har blindpipor uppdelade i tre fält. Fasaden i nyrenässans dekorerar av musselskal, festonger och rundbågsfriser och kröns av en eldurna mellan akantusrankor. Den är målad i pärlgrått med förgyllda detaljer. Fasadens och läktarens förgyllning bekostades av invånarna i Mörbylånga köping (ek st prot 14/8 1853, 28/6 1854). 1854 beslöt man att kyrkan skulle målas invändigt till sommaren, "för att få det öfriga att till utseende svara emot Orgelns och Läktarens decorationer, som nu äro ganska [= mycket] prydliga" (st prot 28/6 1854). Nils Petersson fick betalning vid tre avbetalningar 1852–1855.

Orgeln besiktigades av Holmberg 7/8 1854 (ek st prot 20/8 1854). Efter en del kompletteringar och förnyad besiktning godkändes verket 1/11 samma år (ek st prot 12/11 1854). Det hade 8 stämmor.¹⁰² 1892 renoverades orgeln av orgelbyggaren J Karlsson från Virestad. – 3. 1911 insattes ett nytt orgelverk bakom den gamla fasaden, med 18 stämmor,¹⁰³ byggt av A Magnusson.

4. Nuvarande orgel är byggd 1966 av orgelfirman Olof Hammarberg, Göteborg, och har 19 stämmor, fördelade på två manualer och pedal.¹⁰⁴ Fasaden (fig 85) är ritad av Nils Hammarberg. Den gamla fasaden står sedan dess i bårhuset.

Nummertavlor

1. En gammal nummertavla är nämnd i Inv 1830. Ej bevarad.

2–3. Rektangulära tavlor med skulpterade, profilerade, kredderade och förgyllda ramar (fig 92). Krönpartiets rundbågiga topp förenas med ramen genom två inåtsvängda partier. Utmed dess kant en skulpterad rosengirland och mot dess ljusblå fond avtecknar sig ett hjärta, ur vilket en blomma växer upp. Tavlor avslutas nedtill med en bandrossett i genombrutet arbete. Sengustavianska. Höjd 108 cm, bredd 48,5 cm. Första gången upptagna i Inv 1830.

Spejlglas insattes i båda ramarna 1966 och senare. Den ena hänger i brudkammaren, den andra i vapenhuset.

Tavlornas utsmyckning leder tankarna till spejelfabriken Anders Högström (not 92), som bl a omkring år 1800 utfört arbeten i grannkyrkorna Vickleby och Resmo samt här i Mörbylånga 1811, men 1812 beslöt man, att en snickare, Petter Segerström, skulle få betalt "för taflorna som han aflämnadt till Mörbylånga kyrka" (st prot). Han är inte känd tidigare. Kanske var han Högströms ombud, men det är också tänkbart, att Segerström själv hade gjort tavlorna.

4–5. Rektangulära tavlor med profilerade och rikt skulpterade ramar och överstycke, allt krederat och förgyllt, synliga i fig 61 och 86. Krönpartiets mittkartusch omges av akantusblad i genombrutet arbete. Höjd 122 cm, bredd 55 cm. Påminner om arbeten av N J Jonsson¹⁰⁵ och kan tänkas ha tillkommit i samband med tornets ombyggnad 1872. I bårhuset. – 6. Rektangulär, nu vit tavla med slät, grå ram, som har markerade hörn med droppar (synlig i fig 82, 84). Krönet pryds med en skulpterad lyra och två korslagda palmkvistar. Höjd 162 cm, bredd 79,5 cm. Snidad 1932 av Th Karlsson (not 89). Tavlan anskaffades i stället för att en av de gamla, synliga i fig 61 och 86, skulle förlängas nedtill.

Dopredskap

Dopfuntar: 1. Av ek (fig 93), skulpterad med änglahuvuden, ekblad m m. På noden med frakturstil: "Till Mörbylånga församling / Af Syföreningen 1904. / Math. 10:14." Höjd 94,5 cm. Tillverkad av Anton Wahledov.¹⁰⁶ I tornmu-seet.

Till funt nr 1 hör ett dopfat av nysilver, stämplat J. G. Hentzell K.N.S (Kalmar). Enligt graverad inskrift med kursivstil "Skänkt af Mörbylånga syförening 1905". Kanten smyckad med en smal repstav. Inskrift med frakturstil: "Utan att en warder född af watten och ande kan han icke ingå i Guds rike." Diameter 37 cm. – 2. Av grå, öländsk kalksten, placerad i långhusets sydöstra hörn. Cuppan är rund, med rak sida och rundad botten. Skaftet är cylindriskt och vilar på en låg, kvadratisk platta. Skråhuggen överallt, utom i skålens fördjupning, som är blankpolerad och har uttömningshål. Höjd 92,5 cm. Inköpt 1966 från Ölands Sandviks AB och skänkt av församlingsbor. – Över funten hänger en duva av silverbronserad plåt, bredd ca 20 cm, utförd av Sven-Bertil Svensson, Mörbylånga, och skänkt av familjen Carl I Nilsson, Mörbylånga.

Dopkanna av silver, svagt konisk. Höjd 30 cm. Enligt stämplarna komponerad av Vera Ferngren och tillverkad 1959 av C G Hallberg. Dekorerad med ett graverat, latinskt kors och inskrift med antikvaversaler: "Den helige Andes delaktighet vare med eder alla." Enligt graverad inskrift

Fig 93. Dopfunt av ek, skulpterad 1904 av Anton Wahledov. Foto R Hintze 1983.

Oak baptismal font designed and carved by Anton Wahledov in 1904.

skänkt till minnet av Selma Danielsson samt invigd påskdagen 1960.

Nattvardskärl

Nattvardskalkar: 1. Fig 94. Av nästan helförgyllt silver. Enligt stämplarna tillverkad 1770 i enlighet med beslut samma år (st prot) av Hans Christian Witte.¹⁰⁷ Den höga foten och den päronformade noden är ornerade med svängda åsar och bårder av olika slag i drivet och ciselerat arbete. Runt fotens kant en akantusbård. Stämplarna sitter på fotens utvikta kant. En liknande kalk tillverkade Witte 1771 för Resmo kyrka (SvK vol 203, fig 100). Skålen är enligt stämplarna omgjord av C G Högstedt¹⁰⁸ och har en graverad inskrift med kursivstil: "Denna Kalk tillhör Mörbylånga Kyrka / omgjord år 1819 / Föranstaltad af Åldermännen / A.L.S; och M.N.S" (= Anders Larsson i Södra Bårby och Måns Nilsson i Beteby). Höjd 25 cm. – Helförgylld paten (fig 94) med slätt bräm, på vilket en inskrift med kursivstil är inpusad

Fig 94. Nattvardskalk och paten av delvis förgyllt silver (patenen helförgylld), tillverkade 1770 av Hans Christian Witte i Kalmar. Cuppan omgjord 1819 av C G Högstedt i Kalmar. Foto R Hintze 1983.

Partly silver-gilt chalice and paten. Made in 1770 by H C Witte, Kalmar. The cup of the chalice was altered in 1819 by C G Högstedt, Kalmar.

Fig 95. Oblatask av silver tillverkad 1822 av C G Högstedt i Kalmar. Foto R Hintze 1983.

Silver communion wafer box made in 1822 by C G Högstedt, Kalmar.

Fig 96. Sockenbudskalk av silver, delvis förgylld. Tillverkad 1732 av Hans Andersson Wiggman i Kalmar. Skålen utbytt 1838 (av C G Högstedt?). Foto R Hintze 1982.

Vaticum chalice, partly silver-gilt. Made in 1732 by Hans Andersson Wiggman, Kalmar. The cup of the chalice was altered in 1838 (by C G Högstedt?).

med mycket små punkter: "Mörbylånga Kyrka Tillhörig Åhr 1770 / Tager och Äter Detta är min Lekamen." Enligt stämplarna tillverkad 1770 av Witte. Diameter 16 cm. – 2. Av silver, delvis förgylld, traditionell form. Höjd 17,5 cm. Enligt stämplarna formgiven av Vera Ferngren och tillverkad 1958 i Stockholm av C G Hallberg. Den graverade inskriften med antikvaversaler förtäljer, att kalken är skänkt till kyrkan 1962 av tacksamma församlingsbor. – Tillhörande paten av samma material, skänkt till minne av Victor Svensson. Diameter 13,8 cm. Stämplad 1958. Samma formgivare och tillverkare som kalkens. – 3. Med traditionell form, av starkt glänsande gul metall, utan vare sig stämplarna eller inskription. Höjd 17 cm. Tillhörande paten i samma material, djupt skålförmad. Diameter 15,7 cm. Anskaffad omkring 1990.

Oblataskar: 1. Före 1822 användes en ännu bevarad oblatask av koppar (fig 51) se Gamla kyrkan. – 2. Av silver,

oval, förgylld inuti, på fyra lejonassor (fig 95). Raka sidor, kupigt lock, krönt av ett lamm, som ovanligt nog inte har haft korsfana. Detta är gjutet, men pälsen och andra detaljer är graverade. Enligt stämplarna tillverkad 1822 av C G Högstedt (not 108). På sidan ingraverat med kursivstil: "Mörbylånga Kyrka Tillhörig." Längd 13 cm, höjd 10,5 cm. – 3. Av silver, cylindrisk, indragen upptill och nedtill samt vilande på en rund platta. Locket krönt av ett kors. Formgiven av Vera Ferngren, tillverkad 1962 av C G Hallberg och skänkt samma år av fröken Elvira Svensson till minnet av brodern, trafikchefen Victor Svensson. Inskription med antikvaversaler på kanten av fotens bottenplatta: "MÖRBYLÅNGA KYRKA 1962 I TACKSAMHET TILL MINNE AV VICTOR SVENSSON". Diameter 11 cm, höjd 9 cm.

Vinkannor: 1. Av nysilver, förgylld inuti, traditionell päronform med graverad och driven ornamentik. Locket prytt med ett lamm, bärande en tretungad fana. Tillverkad av C G Hallberg och enligt kursiv inskrift skänkt till Mörbylånga kyrka 15/12 1912 av K A (= Karolina Andersson) genom E Andersson. Höjd 46,5 cm. – 2. Av silver, cylindrisk, indragen upptill och nedtill samt vilande på en rund platta, lik oblatask nr 3 ovan. Locket krönt av ett kors. Handtag och pip långt utdragna. Formgiven av Vera Ferngren och tillverkad av C G Hallberg 1957. Höjd 32 cm. Enligt inskrift med antikvaversaler skänkt 1962.

Vinkaraff av glas, rund, något avsmalnande uppåt och

Fig 97. Schatull till sockenbudstyget, anskaffat 1838. Foto KLM/R Lind 1994.

Box for the vaticum vessels, acquired in 1838.

Fig 98 A–B. Två brudkronor av förgyllt silver. A. Tillverkad 1770 av Hans Christian Witte i Kalmar. – B. Tillverkad 1942 av K G Markströms Guldsmeds AB i Uppsala. Foto KLM/R Lind 1994.

Two silver-gilt bridal crowns. A. Made in 1770 by Hans Christian Witte, Kalmar. – B. Made in 1942 by K G Markströms Guldsmeds AB, Uppsala.

indelad i sex vertikala, insvängda fält, vartannat med mattslipad yta. Profilerad hals. Den inslipade proppen krönt av ett högt strålkors. Tillverkad omkring 1899. Höjd 51 cm. Skänkt av komminister Peter Ringqvist.¹⁰⁹

En sockenbudskalk med paten av silver, kalken förgylld inuti; anskaffades i enlighet med beslut 1731 (st prot) och betalades året därpå (fig 96). Den är enligt den otydliga stämpeln tillverkad av Hans Andersson Wiggman.¹¹⁰ Kalken har tillplattad nod och profilerad fot, mycket lik den av samme guldsmed tillverkade sockenbudskalken i Resmo (SvK vol 203, fig 103). Skålen utbytt mot en större 1838, sannolikt tillverkad av C G Högstedt (not 108). Höjd 10,5 cm. Enligt en notis i vis prot 1838 ”upplystes att gamla sockenbudskalken blifvit bortbytt mot en betydligt större omkring 8 lods vikt” (= 104,6 g), men detta måste bero på ett missförstånd. Vad som hade skett 1838 var, att kalken hade fått en ny, större skål.

Den ursprungliga patenen försvann efter 1830. 1967 skänktes en ny paten av silver av Alma Larsson, Beteby, men även denna saknas sedan 1971.

Till kalken hör en vinflaska av glas med på framsidan etsad dekor av två duvor, svävande över en stiliserad skål. Korkens handtag har formen av ett likarmat kors av silver. Enligt stämplat är proppen tillverkad av Wiven Nilsson, Lund, 1946. Höjd 22 cm.

Till sockenbudstyget hörde ett ”foder”, omtalat 1753 (inv). Det nuvarande träskrinet med bärrem (fig 97) tillkom 1838 i enlighet med ett beslut 1837 (st prot), när kalken fick

en större cuppa. Mått: 19×25,7×11,5 cm. Lockets insida är fodrad med vackert marmorerat papper. Nyckelskylt av elfenben.

Brudkronor

1. Av förgyllt silver (fig 98 A), med gjutna ornamentspetsar, dels fastnitade, dels fästade med skruvar. Slipade stenar av rött, blått, grönt och ofärgat glas, infattade i silver. Änglabarn och blommor i gjutet silver. Ur pannringen växer sju gjutna spiror med rocailler upp. De bär upp en lös kronring med sju mindre, gjutna spiror och mellan dem nedhängande löv, rocailler och röda hängande stenar (tre saknas). På kronringen keruber och flygande änglabarn av silver. Enligt stämplat på kronringens utsida tillverkad 1770 av Hans Christian Witte (not 107). Övre diameter 18 cm, nedre diameter 13 cm, höjd 11,5 cm. – Tillhörande fodral av laggad ek med lock av furu, grönmålat med röda (koppar?)band (fig 99). På locket, som har vågig kant, ett handtag med en skjutregel på ena sidan. Diameter 22,5 cm, höjd 20,5 cm. – 2. Liten, modern brudkrona (fig 98 B) av förgyllt silver, enligt stämplat tillverkad 1942 av K G Markströms Guldsmedsaktiebolag, Uppsala. ”Prinsesskrona” med nio spetsar, som avslutas med kulor. Skänkt till kyrkan av fru Kerstin Jonasson, f Svensson, Mörbylånga, i samband med hennes vigsel 15/5 1943. Övre diameter 8,5 cm. I läderklätt fodral.

Fig 99. Kronbytta av laggad ek, troligen samtidig med brudkronan i fig 98 A. Foto KLM/R Lind 1994.

Oak box for a bridal crown. Probably for the crown in Fig. 98 A.

Ljusredskap

Ljuskronor av mässing: 1. För tolv ljus i två kransar (fig 100). S-formiga, greniga ljusarmar samt greniga prydnadsarmar med dels kupiga, dels flata reflexblommor. Urnformade ljuspipor och runda, något kupiga droppskålar. Den profilerade mittstammen avslutas upptill av en dubbelörn och nedtill av en profilerad knopp. Inskrift på den stora kulan med graverade versaler: GUD . TIL . ÆHRA . MOERBYLÅNGA . KYRKA . TIL . / PRYDNADH . HAFWER . CRONO . BEFALLNINGS = MANNEN . / HERR . OLUF . PEHRSSON [not 62] OCH : DES . KLÆRE . / HVSTRU . ANNA : OLOFSDOTER . BREMER . FOER-/EHRAT . DENNA . LIUS . KRONA . ANNO . 1702. Höjd 100 cm. – Håkansson nr 630. Hänger i mittgången, närmast läktaren.

2. För sex ljus i en krans (fig 101). S-formiga, greniga ljusarmar, hakade vid en vågrät, rund skiva på den i övrigt profilerade mittstammen. Denna avslutas upptill med en bygel, nedtill med en knopp. Urnformade ljuspipor, runda, kupiga droppskålar. Uppåtriktade prydnadsarmar med blomklockor. Höjd 50 cm. Hänger i mittgången närmast koret. Beställd till julhelgen 1764 hos en ej namngiven gördelmakare i Kalmar som ersättning för en träkrona.

3. För tolv ljus i två kransar, S-formiga, greniga armar, vridna ljuspipor med musselformade droppskålar. Den övre kretsen av prydnadsarmar bär flata reflexblommor, medan den nedres blommor är öppna klockor. Höjd 80 cm. En-

ligt st prot 1784 anskaffad vid "nästa midsommars marknad". I mittgången, mitt för sydportalen (synlig i fig 82, 84).

Moderna ljuskronor av mässing, fyra mindre och två större, bestående av fyra ljusarmar, som bildar ett kryss, utgående från en lodrät mittstam. Cylindriska ljushållare, som upptill håller levande ljus, nedåt glödlampor. Komponerade av Sven-Bertil Svensson, inköpta 1966 och skänkta av församlingsbor. – En av de mindre i sakristian har endast uppåtriktade ljusimitationer samt tappar nedåt, medan ännu en av de mindre (under läktaren) endast har nedåtriktade glödlampor.

Enkel ljuskrona av järn för tre glödlampor, inköpt 1966, hänger i tornets första våning.

I vapenhuset en ljuskrona för fyra levande ljus samt fyra nedhängande glödlampor (synlig i fig 38, 39). På en låg cylinder, uppburen av kedjor, är på överkanten placerade fyra ljushållare med runda droppskålar, medan fyra glödlampor hänger från nederkanten. Mellan dem treflikiga blad i korta kedjor. I mitten hänger ett kors på en kedja. Inköpt 1967.

1–8. Vägglåtar av mässing i drivet och punsat arbete,

Fig 100. Ljuskrona (nr 1), av gjuten mässing, skänkt 1702 av kronobefallningsman Olov Persson och hans hustru Anna Olofsdotter Bremer. Foto KLM/R Lind 1994.

Brass chandelier (No 1), donated in 1702.

Fig 101. Ljuskrona (nr 2), av gjuten mäs-
sing, beställd till julhelgen 1764 hos en ej
namngiven gördelmakare i Kalmar. Foto
KLM/R Lind 1994.

*Brass chandelier (No 2), ordered for Christ-
mas 1764. Made in Kalmar.*

med smal repstav i kanten, sinsemellan något olika, 1700-
talet (fig 102). Sammansatta av tre delar: a) omvänd ägg-
formad ryggplåt med en stor, oval reflektor i mitten, omgi-
ven av blommor, frukter och blad, b) solfjäderformad
reflektor fastnitad vid föregående, med stor rundel i mitten,
omgiven av en tvådelad krans av barr eller smala löv, samt
mellan dem en pärlrand, c) ljushållare, bestående av ett
smalt band, böjt i S-form, med rak ljuspipa, svagt kupig
droppskål samt fasthakad i en bygel i ryggplåtens under-
kant. Höjd exklusive ljusarmen 29–31 cm. Några väggplå-
tar är märkta på bygeln: nr 2 med bokstaven "M", nr 3 med
fem lodräta streck, nr 5 med bokstaven "I" samt nr 6 med
bokstäverna "ld". Nr 7–8 i något enklare utförande är troligen
desamma som inköptes 1819–1820 (räk). Nr 1 (fig
102) är omärkt. Nr 5–8 stulna på 1980-talet.

10 st moderna väggplåtar av mässing, rektangulära med
rundade hörn, för två ljus (synliga i fig 84). Drivet och cise-

lerat arbete. Runt kanten en repstav, mitt på reflektorn en
åttauddig stjärna. Droppskålarna formade som blommor.
Höjd inklusive ljusarmar 45 cm. Beställda från Böhlmarks
i Stockholm och inköpta 1931.

Ett par trearmade kandelabrar av nysilver. Om ljusar-
marna lyfts av, blir stakarna enpipiga. Urnformade ljushål-
lare, S-formade, rikt ornerade sidoarmar, kannelerad mitt-
stam, rund fot på kvadratisk fotplatta med kulfötter i hör-
nen. Enligt stämplat tillverkade av C G Hallberg, Stock-
holm, och enligt inskrifter graverade med kursivstil:
"Skänkt af Wendla Jönsson Risinge" på den ena, på den
andra: "Till Mörbylånga kyrka 19 20/12 00." Höjd 49 cm.

Ljusstakar av silver, enligt stämplat tillverkade av K G
Markströms Guldsmedsaktiebolag, Uppsala: 1–2. Runda
ljushållare, cylindrisk fot, höjd 8 cm. Enligt stämplat till-
verkade 1965. – 3–4. Runda ljushållare, kubisk fot. Höjd
10,5 cm. Enligt stämplat tillverkade 1966. – 5–6. Urnfor-

Fig 102. Vägglåt av mässing, en av ursprungligen åtta vägglåtar, 1700-talet. Foto R Hintze 1983.

Brass sconce, originally one of eight sconces. 18th century.

made ljushållare, balusterformat skaft med åttkantig genomskärning, rund fotplatta. Höjd 15 cm. Enligt stämpel tillverkade 1968. På fotens översida graverat med antikvaversaler: "MÖRBYLÅNGA FÖRSAMLING".

Sjuarmade kandelabrar av mässing i drivet arbete: 1. Ljusarmarna, som är prydda med skaftringar, utgår från en svagt konisk mittstam med ett ringkors i drivet arbete. Mellan den halvsfäriska foten och mittstammen en stor kula. Ljushållarna är cylindriska, droppskålarna kupiga. Enligt stämpel tillverkad av C G Hallberg. Höjd 60 cm. Enligt graverad inskrift med antikvaversaler skänkt 1932 av hemmansägaren Johan Andersson, Risinge, och hans hustru till minnet av deras dotter Ellen. Graverad inskrift: "1910 ELLENS MINNE 1926". – 2. Lik nr 1. Tillverkad av Lind-

Fig 103. Ljusstake av mässing, 1700-talet. Foto R Hintze 1983.

Brass candlestick. 18th century.

stedt¹¹¹ i Kalmar. Höjd 59 cm. Skänkt 1942 av Claes Larsson och hans hustru, Kalmar.

Ljustakar av mässing: 1. Mässingsplåt i drivet och punsat arbete (fig 103). Högt, vridet skaft och rund, hög, profilerad fot. Runda droppskålar, en upptill och en mellan skaft och fot. Dekorera med blommor och frukter. På fotens undersida inrstat: "NISS". 1700-talet. Höjd 23 cm. Troligen identisk med "En ensam d" i Inv 1830. – 2–3. Mässingsplåt i drivet och punsat arbete, rak ljushållare med stor, skålformad droppskål, balusterformat skaft, rund, hög fot. Kula mellan ljushållare och skaft. 1800-talet. Höjd 38,5 cm. – 4–5. Gjuten mässing, urnformad ljushållare med utvikt, profilerad kant, smalt skaft med två skaftringar, rund fot, nedsänkt närmast skaftet. Omärkta, 1800-talet. Höjd 15,5 cm. – 6–9. Mässingsplåt i drivet och punsat arbete. Ljuspipan och skaftet i ett stycke, med en skaftring emellan. Grund fot med repstav i kanten och stjärnor inpunsade på fotens övre del. Två droppskålar med krusade kanter. 1800-talet. Höjd 15,5 cm. – 10–11. Gjuten mässing, liten, urnformad ljushållare, balusterformat skaft, hög, kupig fot. Enligt stämpel tillverkade vid Skultuna bruk ca 1840–1860 och märkta "N° 23" resp. "N° 62". Höjd 22 cm. – 12–13. Gjuten mässing, urnformad ljushållare, högt skaft med tre skaftringar, lös ljusmanschett. Enligt stämpel tillverkade

vid Skultuna bruk ca 1840–1860 och märkta "N° 102". Höjd 24 cm. – 14–15. Gjuten mässing, urnformad ljushållare, kannelerat, nedåt avsmalnande skaft, hög, kvadratisk, profilerad fot. Höjd 24,5 cm. Kanske de som var skänkta av änkan Karin Andersson i Beteby (ämb ber 1909). Den ena ljusstaken är isärtagen.

Dopljusstake av trä, förfärdigad och skänkt av fabrikör Evert Genzell 1966 (synlig i fig 85). Höjd 131 cm. – Golv-ljusstakar, 6 st, av svartmålat järnsmide (synliga i fig 84). Höjd 145 cm. Skänkta av fröken Anna Larsson, Beteby.

Textilier

Altarduk: "En Gammal Altarduk af sidentyg", som omnämns i Inv 1830, var sannolikt identisk med den som var nyinköpt 1760 (inv; se Gamla kyrkan). Samtidigt beslöt man, att köpa linne till en duk att lägga ovanpå, "så att det intet förderfvas af det som man lägger eller sätter der ofvanpå". Den senare var kanske också bevarad 1830: en altarduk av "Cambridge", d v s kambrik (not 68). Dessa båda dukar finns inte kvar.

Antependier: 1. Rött kläde med applikationer och broderier, bl a stiliserade rosor, i olika gula toner samt guldband (synligt i fig 86). Nedtill röd silkesfrans, foder av röd bomullssatäng. Tillverkat 1892 av Ersta Paramentavdelning.¹¹² – 2. Rödviolett sidendamast (synligt i fig 90) med broderier i mångfärgat silke och applicerade metallband. Stort ringkors med Kristusmonogram i mitten, omgivet av stjärnor. Vid korsets fot druvklasar och ax. Foder av naturfärgat linne. Tillverkat av Licium och skänkt 1932 av Amanda Olovson. – 3. Vitt linne med broderier i mångfärgat silke. I mitten ett skepp, omgivet av texten "FRÅN TIDEVARV TILL TIDEVARV DITT RIKE GUD SKALL BESTÅ". Foder av vitt, mönstervävt linne. Tillverkat vid Södra Sveriges Kyrkliga Textil, Sigrid Birgitta Synnergren¹¹³ 1943. – 4. Svart kläde. De applicerade banden liknar dem på mässhake nr 6. Naturfärgat linnefoder. Gåva 1946 av fru Mia Mårtensson. – 5. Blågrönt, mönstervävt linne med viggmönster med broderier i olika tekniker i ljusbrunt, brunt, gulvitt, guld och silver: hjortar, träd och vågor samt texten "SÅSOM HJORTEN / TRÄNGTAR TILL / VATTENBÄCKAR / SÅ TRÄNGTAR / MIN SJÄL / EFTER DIG O GUD". Naturfärgat linnefoder. Tillverkat 1947 av Greta Olde-Holmberg-Mörk,¹¹⁴ Licium. Samma givare som nr 4. – 6. Svart kläde, ripsband, gulvitt kors med rosor på korsändarna. Naturfärgat linnefoder. Gåva 1951 av fru Ida Danielsson. – 7. Cikoriablått ylle, randigt ton i ton, dekorerat med tre breda, invävda, vertikala band i olika blå, violetta och röda toner (jfr kalkduk nr 7 och mässhake nr 6). Naturfärgat linnefoder. Komponerat 1986 av Edna Martin och färgsatt av Sven-Bertil Svensson.

Fig 104. Vas av vit glasfluss samt bokpall med korsstygnsbroderi från 1863. Foto R Boström 1983.

Flower vase, white glass, and book-rest with embroidery. The book-rest made and donated by two candidates for confirmation in 1863.

Fig 105. Bokpall, överdragen med rött kläde, samtidig med antependiet i fig 86. Troligen utfört av Ersta 1892. Foto KLM/R Lind 1994.

Book-rest, covered with red cloth. Acquired at the same time as the antependium in Fig. 86. Probably made by Ersta in 1892.

Kalkdukar: 1. "Kalktäckte af siden", omtalat i Inv 1830, var sannolikt identiskt med det kalkkläde av "hvit Siden sarge", som var skänkt av fröken Berghman (not 70), och som finns upptaget 1799 (inv). Se Gamla kyrkan. Ej bevarat. – 2. Naturfärgat, grovt siden eller glansigt linne med guldbroderier. I mitten kors, omgivet av en krans av blommor i naturliga färger, broderade med silke och guld. I hörnen små guldtofsar. Rosafärgat crêpe-de-chinefoder. 44,5×44 cm. Gåva 1942 av fru Maria Mårtensson. – 3. Rubinröd sidendamast med stort akantus- och granatäppelmönster. Guldbroderier: i mitten en stor druvklase, i hörnen små kors. Utmed kanten en guldsnodd. Naturfärgat crêpe-

de-chinefoder. 49×49 cm. Inköpt 1943. – 5. Violet, blom-mönstrad sidendamast. I mitten IHS med sammanflätade bokstäver. Smal kant av guldsnodd. I hörnen kors av dito. Ljusbrunt natursidenfoder. 46,5×47 cm. Inköpt 1943. – 6. Grön sidendamast, vattrat mönster. Broderier i guld, silver och vitt. I mitten IHS. Mitt på varje sida ett likarmat kors. Utmed kanterna en smal guldbård. Grönt sidenfoder. Tillverkad av Elin Pettersson,¹¹⁵ Licium, 1947. 48,5×49,5 cm. – 7. Cikoriablått ylle med en lodrät, bred mittrand. Samma ursprung och utförande som antependium nr 7, mässhake nr 6 och predikstolskläde nr 7. Uptill ett litet invävt guldkors. Blått linnefoder. 1986. 55×55,5 cm. – 8–10. Vitt, grönt samt rött (konst?)siden, tillverkade i England och levererade av Firma Ebeneser, Gnosjö, 1990.

Moderna bursor, dels av siden, dels av linne, i vitt, rött, grönt och violett.

Mässhakar: 1. Röd silkessammet med breda guldgaloner kring kanter och halsringning. Stort kors med törnekrona på ryggen, stor Jehova-sol fram. Små knappar och tofsar av guld på axlarna. Mörkrött foder av bomullssatäng. Gåva 1932 av Amalia Johansson i Risinge. – 2. Naturfärgat, grovt, glansigt linne (samma som i kalkduk nr 2) med broderier och applikationer i guld och mångfärgat silke. På framsidan liten triangel med kors, kring vars stam en vinranka slingrar sig. På ömse sidor konturen av två änglar samt små kors. Ljusblått foder av crêpe-de-chine med "SBS/ 1943/SSKT" broderat med grönt (Sigrid Birgitta Synnergren, Södra Sveriges Kyrkliga Textil, not 113) och skänkt samma år av kyrkliga ungdomskretsen. – 3. Mörkviolett silkesammet med broderier och applikationer i guld, silver, vitt och svart. Runt hals och kanter ett smalt guldband. På ryggen stort applicerat kors med Kristusmonogram, omgivet av små kors. På framsidan liten Jehovasol. Grått crêpe-de-chinefoder. Skänkt av kyrkliga ungdomskretsen. – 4. Grön, vattrad sidendamast (samma som i kalkduk nr 6). Broderier i guld, silver och vitt. Kristusmonogram fram, på ryggen ett stort kors i applikation: ljusgrå, mönstrad guldbrokad med en kärve mitt på korset. Komponerad av Elin Pettersson (not 115) och utförd av Licium 1947: "E. P. LICIAM 1947" broderat med grått på det gröna linnefodret. – 5. Svart, mönstrad sidendamast med symmetriska växtmotiv. Applicerade, vita linneband i form av ett stort kors på ryggen. På framsidan IHS av smala band. Runt halsringningen två rader band. Svart crêpe-de-chinefoder med "E.P. LICIAM 1951" (= Elin Pettersson, not 115).

6. Cikoriablått ylle med lodrät, invävd, bred mittrand i olika blå och röda toner. Blått helsidenfoder med knutigt yta. Samma ursprung och utförande som antependium nr 7, kalkduk nr 7 och predikstolskläde nr 7. På ryggen är broderat ett litet likarmat guldkors. 1986.

7–9. Tre skrudar i vitt, rött och grönt (konst?) silke, tillverkade i England och levererade av Firma Ebeneser, Gnosjö, 1990.

Moderna stolor i de liturgiska färgerna.

Moderna predikstolskläden: 1. Svart kläde, broderat med vit lintråd: IHS inom strålkran, därunder ett kors, nedtill vit bård. Svart crêpe-de-chinefoder. 50×55 cm – 2. Vinröd sidendamast med litet blommönster. Broderi i guld, ljusgrönt, rödbrunt och vitt: i mitten Kristusmonogram, inskrivet i ett likarmat kors, på insidorna stiliserade vinrankor, nedtill guldfrans. Naturfärgat, mönstervävt linnefoder. 50×56 cm. – 3. Klarröd silkessammet med broderier i guld och mångfärgat silke: överst "FRID PÅ JORDEN", i mitten duva omgiven av lågor, nedtill ett smalt ripsband i gulgrönt, rött, vitt och ljusbrunt. Ljusrött linnefoder. 50×56 cm. Anonym gåva 1941. – 4. Naturfärgat, mönstervävt linne med broderier i guld och silke i många gröna nyanser samt rödbrunt. I mitten Kristusmonogram, omgivet av druvklasar, ett kors och två femuddiga stjärnor, nedtill bred bård. Naturfärgat, mönstervävt linnefoder. 50×56 cm. Skänkt 1943 av fru Anna-Lisa Månsson. – 5. Grönt, grovt linne med broderier: ros, kors, hjärta samt "GUD TREFALDIG / STATT OSS BI". Guldfrans. Naturfärgat linnefoder. Elin Pettersson 1947 (not 115). 46×56 cm. Skänkt av kyrkliga ungdomsföreningen. – 6. Violet sidendamast med blommönster med broderier i guld och rött: Kristusmonogram och druvor. Vitt mönstervävt linnefoder. 50×56 cm. – 7. Cikoriablått ylle. Samma ursprung och utförande 1986 som antependium nr 7, kalkduk nr 7 samt mässhake nr 6, men utan broderier. Ljusbrunt linnefoder. 50×56 cm.

Bokpallar av trä med textil framsida: 1. Fig 104. Av furu med kontursågad underdel och förgylld, profilerad ram. Korsstyngsbroderi med brokig ylletråd och vita porslinspärlor, mycket sliten. I mitten jungfru Maria med Jesusbarnet stående i knäet och Johannes Döparen som barn th. Över dem svävar Helige Andes duva, omgiven av strålar. "Tavlan" med ram 28×39 cm. På baksidan med bläck: "Detta bokställ är gifvet som minne / till Mörbylånga Kyrka den 19 Juli 1863, / af Constantina Mariana Fogelberg och Nanny / Euphrosyne Widberg, då dessa bland församlingens öfriga ungdom Confirmerades till / sin första nattvardsgång." 1995 var broderiet avlägsnat och framsidan övermålad med orange färg, ramen och själva stället guldbronserade.

2. Fig 105. Av furu. Framsidan överklädd med rött kläde med broderier i samma färger som antependium nr 1 (fig 86). Röda yllefransar runt om. "Tavlans" mått 35×45,5 cm. Troligen Ersta 1892.

Överdrag till bokdyna av röd sidendamast, broderat med guldråd: ett likarmat kors med bokstäverna I, N, R, I i var sin vinkel. På sidorna guldbårder och guldsnodd utmed

kanterna. Öppen i höger kortsida, som kan stängas igen med tryckknappar. 33,5×43,5 cm.

Kormatta i olivgrönt och tegelrött, Södra Sveriges Kyrkliga Textil, Sigrid Birgitta Synnergren (not 113). Gäva 1952.

1821–1822 fick kyrkan låna en brudpäll från Högby kyrka. Den är fortfarande bevarad, av ljusblått siden med broderier, anskaffad 1809 (SvK vol 119, s 229 f, nr 4).

Gravminnen

Minnestavlor, 4 stycken, vid Billows besök 1912 defekta och söndriga gravtavlor, svarta, 2 med konstgjorda miniatyrkransar.¹¹⁶ 1800-talets förra hälft. Ej bevarade. En av minnestavlorna bestod av ett papper med namn och årtal för två barn, döda 1825 resp 1826, omgivna av en konstgjord blomsterkrans, allt inom ram bakom glas, fästad i ramens yttre kant. Ramen röd och svart samt belagd med gul metallfolie. 37×42 cm. I tornet 1918 (Billow).

Gravstenar; alla linjer i gravstenarna har olyckligtvis nyligen blivit upphuggna: 1. Av rödspräcklig "ölandsmarmor", starkt sliten, över Peter Folkesson¹¹⁷ (Rossviksätten; fig 19, 106). Stenen är rektangulär, 216×117 cm. Ett litet stycke av övre vänstra hörnet är numera avslaget. Inskrift med majuskler: [PE]TRVS : FOL/KASVN. Observera, att bokstaven S är liggande. Utmed två av stenens kanter (de med text) en ram, omgiven av ristade linjer. I övre högra hörnet en markering i form av en blomma, inskriven i en kvadrat. Det bortslagna, övre vänstra hörnet har också ornerats på samma sätt, visar en teckning av Frigelius. På mittfältet en snett placerad, ristad, symmetrisk sköld med rak överkant och trubbspetsig nederdel, i vilken ett sköldemärke i form av en båt med hög för och akter ursprungligen har varit inristad. Detta är sedan länge bortnött. Samma vapen var målat på södra korväggen i den medeltida kyrkan (fig 19).

"Petrus Folkasun" har av flera forskare¹¹⁸ identifierats med den man, som på 1340-talet var gift med Hafrid Glysingsdotter (Glysing), DS nr 3576, 4191. I så fall kan stenen dateras till 1300-talets mitt. Intressant i sammanhanget är en gravsten i Åby kyrka (Sm) över "Karolus Båat", som också är huggen av röd, öländsk kalksten.¹¹⁹

När stenen avbildades av Rhezelius 1634 (fig 19) och av Frigelius 1748, var den hel, medan en skiss från 1874 av Adam Sidén¹²⁰ i privat ägo visar den med avslaget hörn. Skadan inträffade sannolikt, när stenen 1811 togs ur korgolvet i Gamla kyrkan och placerades i innersmygen till det nya långhusets sydportal (fig 29). Stenen har flyttats 1931 och 1966 och ligger nu nära södra väggen i vapenhuset (fig 31:2, 38 t h). Gardell 1 nr 201; 2 nr 156; Håkansson nr 623.

2. Av grå, öländsk kalksten. Runt kanten ett band med två ristade konturer, djupt ristade linjer, ovanligt långsmal

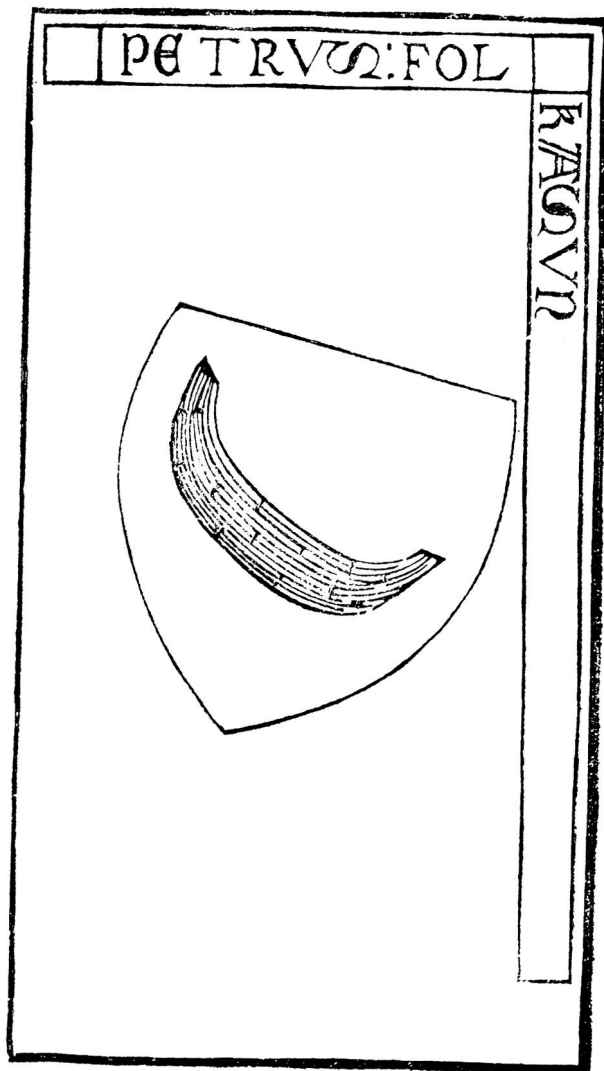

Fig 106. Gravhäll av rödspräcklig "ölandsmarmor" över Peter Folkesson (Rossviksätten). 1300-talet. (Jfr fig 3, 19, 31:2.) Träsnitt efter uppmätning av P Törnwall 1673, skala 1:20. KB.

Grave slab of red, speckled limestone ("Öland marble") in memory of Peter Folkesson. 14th century. See also Figs. 3, 19, 31:2. Woodcut after a measured drawing by P Törnwall from 1673.

form, 210×86 cm (fig 107). Inskrift med antikvaversaler, mellan varje ord små romber. Runt kanten: ANNO 1610 AF-SOM=/NADE OLVF NILSON I MØRBYLÅNGA GVDH HANN'S / SIAL NÅDELIGH / BEVARE OCH GIFVE HONOM EN SALIG VPSTÅNDELSE, därefter ornamentslinga. Innanför ramen, överst IHS inom cirkel. Därunder en sköld med inskrivet bomärke (Håkansson s 338, nr 92), initialerna ONS och BPD samt mel-

Fig 107. Gravhäll över Olof Nilsson, d 1610 och hans hustru Brita Pärsson, d 1597. Grå, öländsk kalksten (fig 31:6). Foto KLM/R Lind 1994.

Grave slab in memory of Olof Nilsson, died in 1610, and his wife Brita Pärsson, died in 1597. Grey limestone from Öland.

Fig 108. Gravhäll 1602, möjligen över komministern Nicolaus Petri. Grå, öländsk kalksten (fig 31:9). Foto KLM/R Lind 1994.

Grave slab from 1602, possibly in memory of assistant vicar Nicolaus Petri. Grey limestone from Öland.

Fig 109. Gravhäll över Lars Jönsson och Brita Persdotter 1637. Mörkröd "Ölandsmarmor" (fig 31:7). Foto KLM/R Lind 1994.

Grave slab in memory of Lars Jönsson and Brita Persdotter from 1637. Dark red "Öland marble".

Fig 110. Gravhäll 1698 över kronobefallningsman Olov Persson och hans hustru Annika (Anna) Olofsdotter Bremer. Grå, öländsk kalksten (fig 31:10). Foto KLM/R Lind 1994.

Grave slab from 1698, in memory of Olov Persson and his wife Annika (Anna) Olofsdotter Bremer. Grey limestone from Öland.

lan dem ett kors. Därunder: ANNO 1597 / AFSOMNADE / BRITA PÅRSDOTER / GVD HENES SIÄL / NÅDELIG BEVARE / OCH GIFVE HENNE / EN SALIG VPST=/ÅNDELSE PÅ THEN / YTERSTA DAGEN, därefter ornamentslinga. Därunder inom ristad rektangel: THENA STEN / HAFVER SVEN / OLVFSON BE=/KOSTAD VPÅ / SINA FORÄLDRA. – Håkansson nr 624. Stenen låg efter 1811 och ännu 1918 i vapenhusets golv (fig 29) men är sedan 1931 uppställd mot södra korväggen (fig 31:6).

3. Av grå, öländsk kalksten (fig 108). Utmed kanten ett band av två parallella, ristade linjer med latinsk inskrift med antikvaversaler: MAXIMA NOSCE MORI VITÆ EST SAPIENTIA VIVIT QVI / MORITVR SI VIS / VIVERE DISCE MORI MEMENTO MORI (= "Vet, att den största visdomen i livet är att dö. Den lever, som dör. Om du vill leva, lär dig att dö.") I de inåtvända vinklarna är ristade liljor.¹²¹ I mittfältet, överst:

IHS / N P : I N / J 16002 (felskrivning för årtalet 1602; siffran 2 formad som Z). Nederst ett bomärke (Håkansson s 339, nr 171). 220×123 cm. – Samma latinska inskrift finns på flera öländska gravstenar, nämligen Vickleby (SvK vol 193, fig 15 och s 20 f), Hulterstad och Stenåsa (Håkansson nr 226 och 860). Ahlqvist anger, att stenen är lagd över komministern Nicolaus Petri (2:2, s 212), något som Bror Olsson utan närmare motivering ställer sig tvekande inför (Herdam 4, s 372). Inskriften börjar enligt Ahlqvist (2:2, s 211) med "C c l" (sättningsfel?). Stenen låg enligt Frigelius på kyrkogården "på södra sidan utmed Kyrkioväggen"; 1918 utanför den nuvarande sydingången (fig 29), men nu i korgolvets norra del (fig 31:9). Håkansson nr 625.

4. Mörkröd öländsmarmor (fig 109). I korgolvets, längst i söder (fig 31:7). I mitten cirkel med ristad inskrift: LARS

Fig 111. Gravhäll 1765 över Per Eriksson och hans hustru Margareta Andersdotter, Södra Bärby. Grå, öländsk kalksten (fig 31:8). Foto KLM/R Lind 1994.

Grave slab from 1765, in memory of Per Eriksson and his wife Margareta Andersdotter from Södra Bärby. Grey limestone from Öland.

IÖN SON BRITA PERSDOTTER. Runt stenen band med dubbla konturer, utan inskrift. Innanför bandet, upptill IHS inom cirkel, flankerat av ANNO och året 1637. I cirkelns mitt ett bomärke (Håkansson, s 339, nr 197) inom en ram av tre koncentriska cirklar, den yttersta med fyra korsställda knoppar. Trapetsformad, övre bredd 142 cm, nedre bredd 124 cm, längd 228 cm. – Håkansson nr 627.

5. Rödspräcklig, mycket skrovlig ölandsmarmor. Inskriften är retuscherad i sen tid (1966?). Överst IHR (sic). Ungefär mitt på stenen ett bomärke (Håkansson s 338, nr 54), flankerat av initialerna OAS och MPD/1681, svagt inhugget: "1918". Längd 216 cm, bredd 140 cm. 1931–1966 placerad mot vapenhusets västra vägg. Nu inlagd i vapenhusets golv, nordöstra hörnet (fig 31:3). Nedre vänstra hörnet dolt av trappan mot långhuset. Håkansson nr 622 uppger, att ett stavkors är ristat på stenen, men det syntes inte 1994. 1918 (fig 29) låg den under kaminen.

6. Gravsten, rikt skulpterad, men mycket nött, av grå kalksten (fig 110). Fastkramlad mot norra korväggen (fig 31:10), men tidigare liggande innanför västra ingången (fig 29). Runt kanten en bladfestong, i hörnen ekblad, i mitten en cirkelrund krans med en kerub. Under denna ett fält med nästan utplånad inskrift i antikvaversaler, bl a E...N...A... På ömse sidor om kransen slingrande band med tofsar som möts. Upptill och nedtill två stora, långsmala kartuscher med avrundade hörn och omgivna av kraftig broskornamentik. Bakgrunden har varit lågerhuggen. Även utanför kantens bladstav är bakgrunden tvärefflad. 202×148 cm. Inskriften återges här med kompletteringar efter Frigelius och Ahlqvist (2:2, s 211) samt Sidén: BEF:N OLVF PERSON [not 62] ANNIKA OLS DOT / TER: ANNO 1698 (sannolikt inom kransen). I övre kartuschen: PHILIP I CAP XXI V / CHRISTVS ÄR MIT LIF OC / DÖDEN ÄR MIN WINNING, i nedre kartuschen: WAR NV ÅTER TIL FRIDS ...LANDE./ PS 116. v. 7, 8, 9. – Håkansson nr

628. Stenens ornamentik liknar mycket en gravsten i Runstens kyrka (SvK vol 188, fig 62) samt flera hållar på Gamla kyrkogården i Kalmar (SvK vol 162, fig 269, nr 233, fig 274, nr 190 samt fig 283, nr 129) och kan därför tänkas vara tillverkade i samma verkstad som de.

7. Av grå, öländsk kalksten, svagt trapetsformad, över Per Ericksson och hans hustru Margareta Andersdotter, Södra Bårby 1765 (fig 111). Utmed kanterna ett inskriftsband mellan två ristade konturer. I hörnen välformade hörncirklar, i de övre rosetter, i de nedre stjärnor. Två rektangulära inskriftsfält med inskurna hörn. Valhanta bokstäver (antikversaler). Det övre med de dödas namn omges av en stor blomma med radiellt ordnade, nedsänkta, mandelformade blad. Inom fältet: "I:H:S", därunder en bladkrans med: THENE STEN HÖ/RER PER ERICK SON / OCH DÄS HVSTRV MARG / ANDRS DÅTTER TIL. / I SÖDRA BÅR.BY / 1765 samt bomärke (Håkansson s 339, nr 147, men utan punkter). I nedre kartuschen: TU STOFT OCH LEER. / SOM. HÅR. PÅ. SEER. / TIL IORD TU MÅSTE BLIFWA / TY LEF NU SÅ AT HERREN MÅ. / ET EWIGT LIF TIG GIFWA. Kantskrift: JESUS ÅR MITT LIF [upptill], DÖDEN ÅR MIN WINNING/ [nedtill]. / MÅNGE (MÅNGE?) THE SOM UNDER JORDENE SOFWA SKOLA UPWAKNA [höger långsida], SOMLIGE TIL EWIGT LIF SOMLIGE TIL EWIG FÖRSMÅDELSE OCH BLYGD (vänster långsida). Till höger, utanför de båda kartuscherorna, året 1891. Längd 197 cm, övre bredd 113 cm, nedre 104 cm. I korgolvets mitt (fig 31:8). Håkansson nr 634.

8. Av grå kalksten. I ristning på stenens mitt i en stor cirkel inskriften CHRISTVS / ÅR MITT LIF / DÖDEN / ÅR MIN VINNING. Under ringen: O A B S (= Olof Abrahamsson i Bårby) samt KTD / AO 1791. Mellan AO och året ett bomärke (Håkansson s 339, nr 218), som tillhörde ålderman Olof Abrahamsson i Bårby (st prot 5/6 1786). Läsningen återgiven efter Håkansson nr 636. Stenen låg 1918 enligt Billow i sakristians nordvästra hörn (fig 29) men ställdes 1931 upp mot en vägg i vapenhuset. Ej återfunnen 1994. Sannolikt flyttad 1966.

Votivskepp

Ett votivskepp, kopia av den tvåmastade galeasen Dagmar av Mörbylånga. Svart skrov, guldbronserat under vattenlinjen. Tillverkat av Karl Karlsson, Ålem, och skänkt till kyrkan 1992 av köpman Evert Andersson, Mörbylånga. Förebilden var byggd i Danmark 1865, ägdes 1917–1918 av donators fader, skepparen Fritz Andersson, och gick med ved- och spannmålsfrakter mellan Öland och fastlandet (Öbl 24/12 1992). – Längd ca 115 cm.

Tavlor

Försvunnen är en tavla med Karl XIII:s tal, omtalad ännu i Inv 1830. Två originalritningar, tusch och blyerts på pap-

per, inom glas och ekram, den ena en uppmätning av kyrkan 1870, troligen utförd av byggmästaren A Cronvall (fig 57; not 76), den andra, en av K Majt fastställd ritning till ombyggnad av tornet, signerad J E Söderlund (fig 58; not 77), hänger i tornets första våning. Dagermått: 50×48 resp 47×51 cm.

Kollektredskap

1. "En pung af blommerat sidentyg med Mässingz klåcka" (inv 1706, se Gamla kyrkan) fanns troligen kvar 1830 (Inv), men är sedan dess försvunnen.

2–3. Ett par av mycket sliten, röd silkessammet. Utmed kanten knypplad guldfrens, nedtill en guldtofs. Sidorna indelade i fyra smala fält genom en rand av svartnad silvertråd. Mitt i varje fält ett latinskt kors, omgivet av en krans, brodyr i silver med guldkant. Mässingsholk med spår av förgyllning. Svarvat, svart träskaft. Total längd 189 cm. Inköpta 1932 och skänkta av Mörbylånga syförening.

4–5. Ett par moderna, ofodrade håvar av mörkbrunt mockaskinn. Mässingsholk (förgylld?), rödbrunt skaft. Total längd 191,5 cm.

1843 föreslog inspektör Rossander, "att det hittills brukliga sätt, att på stora Högtidsdagar, söndagar och vid nattvardsgångar, under sjelfva predikan för kyrkans räkning omkringbära Häfven, skulle såsom andaktsstörande afskaffas" (st prot). Så beslutades också. Ännu i slutet av 1800-talet insamlades kollekten i bäcken vid kyrkans utgångar.

Böcker

Johannes Gezelius den yngstes bibelverk i två volymer, Stockholm 1728 (not 73), inbundna i bruna skinnband, skänktes till kyrkan 1830 av översten vid fortifikationen Gustaf Sjöbom av två orsaker. Dels hade överstens morfar Hans Törnberg "vådligen omkommit" mellan Kalmar och Öland, dels var överstens systerdotter G M Middendorf (f 1794, d 1855) gift med komministern i församlingen, Pehr Engström (f 1790, d 1868, Herdam 3, s 233 f).

Möbler m m

I kyrkans ursprungliga sakristia stod från början det möblemang, som sannolikt var tillverkat omkring 1740 av Christian Pilltz (fig 53; not 16), se ovan Gamla kyrkan. Bordet och ena fätöljen förvaras nu i bårhuset, medan den andra fätöljen står i församlingshemmet. – Inredningen i den nuvarande sakristian är modern.

Lock av furu till en oval låsask, med påskriften: "Fattig

Fig 112. Storklockan, gjuten av Joh A Beckman & Co 1883. Foto KLM/R Lind 1994.

The great bell, cast by Joh A Beckman & Co in 1883.

Cassan” och ett inbränt rutnmönster. Längd 24 cm. Sjalva asken, som sannolikt varit av svept spån, saknas. 1800-talet?

Rund svepask av furu, utan lock. På botten utsida är bokstaven N, spegelvänd, inskuren. Diameter 13 cm, höjd 6 cm. 1800-talet?

Väggur,¹²² ”amerikaur” eller droppur, med fodral av mahogny (synligt i fig 61, 86). Fodralet är åttkantigt upptill, femkantigt nedtill. Den cirkelrunda urtavlan har romerska siffror. På den runda luckan nedtill, framför pendeln, är målad en idyllisk bild av en herde med får och hund i ett grönt landskap. På insidan av fodralets ryggstycke är klistrad en tryckt pappersetikett med tillverkarens namn: ”Waterbury Clock Company Waterbury – New York – Chicago” samt en bruksanvisning. Även på ryggstyckets utsida är en etikett, också med tryckt text, klistrad: ”LIGHT-DAY STRIK 12 Inch Drop Octagon R.C.” samt en gummistämpel: ”STRIKES HALF HOUR”. Höjd 60 cm. 1870- eller 1880-talet.

Vaser av silver: 1. Cylindrisk, med utvikt kant, enligt stämplarna tillverkad i Stockholm 1966 av Rey Urban och en-

ligt graverad inskrift skänkt till kyrkan samma år av syföreningen. Höjd 7 cm. – 2–3. Fyrsidiga med avrundade hörn 24 cm. Enligt stämplarna tillverkade 1966 av K G Markströms Guldsmeds AB i Uppsala. Gåva av syföreningen. – 4. Cylindrisk, med något utvikt kant. Höjd 12,2 cm. Komponerad av G Svensson och tillverkad av Markström i Uppsala 1966 samt skänkt samma år till minnet av Ingeborg och Ruben Nyqvist. – 5. Balusterformad, rund fot med liten pärland, enligt stämplarna komponerad av Löfman och tillverkad av Markström 1987. Höjd 17 cm.

Ett par vaser av mässing med utsvängt bräm. Mellan skålen och den kupiga foten en kula. Höjd 32 cm. Inköpta 1932.

Vas av vitt flussglas, utvikt kant och en kula mellan skålen och foten (fig 104). Höjd 28 cm. Ca 1900.

Straffredskap

1819 fick åldermännen en påminnelse att utan dröjsmål anskaffa en så kallad straffstock, som enligt kyrkolagen bör

vara att tillgå, ”när vanarter och odygder utöfvas” (st prot). Ej bevarad.

Klockor

1. Den nuvarande lillklockan (fig 54) är gjuten 1680 i Stockholm i Johan Meyers¹²³ verkstad. Beskrivning:¹²⁴ runt halsen ett inskriftsband: SOLI . DEO . GLORIA . ANNO . 1680 (kerub). Över och under bandet yviga akantusbårder. På norra och södra sidorna reliefer, båda föreställande S Mikael och draken (fig 54 B), på de östra och västra sidorna krucifix. På slagringen: HOLMIAE . ME FVNDEBT [sic] . IOHAN . MEYER . [kerub] GLORIA . IN . EXCELSIS . DEO. Mått: diameter 74 cm, höjd med krona 70 cm, utan krona 50 cm. – Ej upptagen hos Håkansson. – Klockan hängde i en holk på tornets södra sida (fig 22, 23). Klocksträngen nådde ända ned till marken. Klockan var kyrkans enda till 1883, trots att man vid flera tillfällen förgäves väckt förslag om anskaffandet av ännu en klocka, dels under 1700-talet (se ovan, Gamla kyrkan), dels 1820, då åldermannen Renström föreslog församlingen, att både för kyrkans egna medel och genom frivillig insamling skaffa en ny lillklocka (st prot).

2. Storklockan (fig 112) är gjuten 1883 i Stockholm av

Joh A Beckman & Co.¹²⁵ Den orneras runt halsen av två breda akantusbårder, den övre uppåtvänd, den nedre nedåtvänd. Stora inskriftsfält, omramade av blomrankor. På norra sidan: PÅ MÖRBYLÅNGA FÖRSAMLINGS BEKOSTNAD, OMBESÖRJD / AF UTSEDDA KOMITERADE HANDLANDEN A. G. ROSELL I KÖPINGEN, SJÖKAPTEN N. P. DANIELSSON I NORRA BÅRBY / OCH HEMMANSEGAREN PETER OLSSON I MÖRBYLÅNGA / UNDER KYRKOHERDEN CARL LUDVIG CARLSSONS¹²⁶ OCH / KOMMINISTER PEHR RINGQVISTS [not 109] TJENSTETID, GJUTEN ÅR 1883 I STOCKHOLM AF FIRMAN JOH. A. BECKMAN & C°.

På södra sidan: TACKER HONOM I HANS PORTAR, LOFVER HONOM I HANS GÅRD; KOMMER HIT FRÅN ALLA ORTER; PRISER DEN OM OSS HAR VÅRD; TY HAN ÄR FAST GOD OCH BLID, HÅLLER TRO I EVIG TID./SV. PS B. 268:3.V.

På slagringen (en rad):

[JAG GLÄDES] I DET MIG SAGT ÄR, ATT VI SKOLA GÅ IN UTI HERRANS HUS OCH VÅRA FÖTTER SKOLA STÅ I DINOM PORTOM, JERUSALEM. DAV. PS 122: 1–2. Över denna en bård av uppåtriktade blad. – Mått: diameter 96,5 cm, höjd med krona 89 cm, utan krona 67 cm.

De båda klockornas tidigare kläppar av järn med läderhängslen förvaras i bårhuset. – En ringmaskin installerades 1931. Samtidigt utfördes komplett omhängning av klockorna. Elektrisk ringning infördes 1966.

Noter

INLEDNING

1. En utförligare redogörelse för socknens fornlämningar finns i *Hella Schulze*, Mörbylånga socken i forntiden, 1983, s 35 ff.
2. Gånggrifterna i Resmo, se även SvK vol 203, s 10 och fig 2.
3. Ahlqvist I:190. – *Abraham Ahlqvist*, f 1794, d 1844, präst och topografisk/kulturhistorisk författare, botaniker. Efter studier i Kalmar blev han student i Uppsala 1813 och prästvigdes 1818. Efter tjänstgöring dels som pastorsadjunkt i Kalmar stift, bl a i Vickleby (1819), dels som lärare i naturhistoria vid Kalmar Gymnasium, blev han 1825 kyrkoherde i Runsten och kontraktsprost i Ölands medelkontrakt från 1831. De perioder han som riksdagsman vistades i Stockholm, 1828–1830 samt 1834–1835, utnyttjade han flitigt för arkivstudier. Medlem av flera lärda samfund, bl a Götska Förbundet från 1825 (under namnet Mysing), från 1829 KVHAA:s korresponderande ledamot och ombud och erhöll dess silvermedalj 1830. Förf till det klassiska verket *Ölands historia och beskrifning*, 3 vol 1822–1827, se Tryckta källor. I detta verk har hans nära vän, N I Löfgren (not 17), en så stor del, att han borde ha stått som medförfattare. Sålunda är planscherna graverade med Löfgrens teckningar som förlagor. Se vidare SvK vol 108, s 45 ff och där angiven litteratur samt S Göransson 1979. G m *Gustafva Bruun* f 1801, d 1866. Herdam 4, s 238–241. – *Israel A*, broder till Pehr nedan, f 1750, kh i Resmo 1792, tilltr 1794, prost över egna förs 1797, d 1799. G m *Brigita (Brita) Maria Salomon*, f 1755, d 1839, dt kh Elias Salomon och h h (not 47). Herdam 4, s 363–364. – *Pehr A*, broder till Israel ovan samt far till Abraham, f 1755, km i Mörbylånga 1789, tilltr 1790, kh 1799, död före tillträdet 1800. G m *Maria Juliana Fornander*, f 1765, d 1835. Herdam 4, s 364–365.
4. *JH Rhezeliuz*, fi början av 1600-talet, d 1666, se SvK vol 108, s 4 ff och där angiven litteratur; Boström 1966b, s 59 ff; densamma i KL 1978 b, s 113 ff; densamma 1997. – R är i allmänhet en in i minsta detalj pålitlig källa. Hans samtliga teckningar av Ölands kyrkor är bl a publicerade i Herdam 4, i Öland, utg av Allhem, Malmö 1963 samt i DMS 4:3.
5. Rannsakningar III:1, utg av KVHAA 1992, s 10. – Rannsakningar presenteras helt kort i SvK vol 108, s 17. Se även Boström 1996–1997.
6. *Anders Hultenius*, f 1719, km i Mörbylånga 1750, d där 1765. G m *Anna Elisabeth Weijdling*, dt t kh G Weijdling och h h (not 18). Herdam 4, s 374.
7. Avsnittet om kyrklig jord bygger, utom på däri specificerat källmaterial, på uppgifter i Smålands handlingar och kronans jordeböcker (RA), Kungl Lantrevisionskommissionens handlingar (Kammarkollegii arkiv i RA, Stockholm, och VaLA), Kalmar domkapitels arkiv (VaLA) samt kartor och akter i Lantmäteriverket (LMV), Gävle, och i Lantmäteriets länskontor i Kalmar (LLK).
8. *Göran O T Dahlberg*, Mörbylånga skola – ett fädrens verk, 1983, s 351 ff.
9. *Hilding Pleijel*, Pingstfesten i Borrum. Ett förbisett kulturminne på Öland, i: Rig 1981:4, s 115 ff. – *John Stenvall* 1983, s 80. – Ortnamnet behandlas av *Nils Torsund* 1983, s 94. Pleijel återger också andra språkforskarens förklaring av namnet

Borrum. – Citatet ur *Linné* är hämtat ur Natur och Kulturs utgåva 1962, s 79. På den bifogade kartan är till och med Borrum markerat, mitt emellan Mörbylånga kyrka och Bårby. – *Ahlqvist* kände också till Borrum, som "kallas så än i dag"... "Här har ungdomen ifrån urminnes tider anställt sina midsommarlekar" (Ahlqvist 1, s 26). Han nämner också en plats i Södra Möckleby socken, den sk Stömmelbacken i Gårdstorps gårde, där man "enligt Traditionen, lekt Borrum" (Ahlqvist 2:2, s 172). Se även Åhstrand 1768, s 194 samt Palm 1983, s 127.

10. Jag tackar doc Sölve Göransson, lektor Holdar, stadsark Gunnar Magnusson och fru Söderlind för värdefulla upplysningar.
11. Lekplatsen har sitt namn av den ägotrakt i södra delen av Södra Bårby gårde nedanför landborgen där den var belägen och som i lantmäteriakterna från storskiftesdelningar, enskifte och laga skifte å byns ägor under perioden 1780–1832 (LLK, LMV) noteras med namn som "Borrum", "Borrumsängen", "Borrumsäkern" etc. Förleden i ängsnamnet *Borrum* är, som Hjalmar Lindroth visat (1916, s 16), ordet *borgh*, åsyftande den välkända fornborgen på klinten rakt därovanför, efter vilken också själva byarna Södra och Norra Bårby namngivits. Pingstlekarna här gav upphov till uttrycket "leka Borrum", och flera platser på södra Öland som uppkallats härav är kända, såsom "Borrumsbacken" eller "Borrumen" nära stranden på Mellby ägor i Segerstads socken, en ännu vid 1800-talets mitt talrikt besökt pingstlekplats (Engström 1903, s 224; ortsnamnsuppteckningar av Lage Nilsson 1931 och Nils Torsund 1952 i Ortnamnsarkivet i Uppsala), och "Borrumsbacken" vid Stora Dalby i Kastlösa socken (uppteckning av Lage Nilsson 1931 i nämnda ortnamnsarkiv; ägonamn i lantmäterihandlingar från 1794–95 och 1825). Om den av Ahlqvist omnämnda lekplatsen på Stömmelbacken i Södra Möckleby socken se not 9 ovan. (Sölve Göransson.)

KYRKOGRÅDEN

12. *Albert Flink* f 1895, d 1980, arkitekt. Medarbetade 1917–1922 i SvK med uppmätning och fotografering av kyrkor i Småland, Uppland, Värmland, Västergötland och Öland. I sistnämnda landskap mätte han upp kyrkor i Algutsrums härad tillsammans med Anders Billow. Senare har han bl a medverkat vid utförande av Sweden Square vid New Yorkutställningen 1939 och haft arkitektverksamhet och rörelse inom stenindustrin. Han levererade och monterade stenarbeten av skilda slag (socklar, omfattning m m) till olika ny- och ombyggnader, bland ett 100-tal byggnadsföretag i Stockholm kan nämnas Kanslihusannexet, Arvfurstens palats och Dramatiska teatern. – *Anders Gustaf Paco Billow*, f 1890, d 1964, konsthistoriker, museiman, redaktör, framstående och stilbildande grafisk formgivare. Medarbetade 1911–1931 i några av SvK Upplandshäften (tr 1912, 1921 och 1952). Deltog även på annat sätt i SvK arbete, utarbetade register, granskade manuskript, fotograferade och gjorde uppmätningar. Uppmättningsarbetet företogs 1918 i samarbete med Albert Flink. Inventerade Ölands kyrkor 1912 för en planerad, men aldrig anordnad utställning av kyrklig konst, som var tänkt att äga

- rum i Kalmar (materialet förvaras dels i KLM, dels i ATA). Denna inventering ligger till grund för den sk Snabbinventeringen (1918) av Öland. Billows manuskript om kyrkorna i Algotsums härad, påbörjade 1918, kom aldrig till tryck i SvK, men i stället kom materialet till användning i andra publikationer. I SvK arkiv förvaras Billows inventeringslappar samt hans och M Gunnes m fl systematiskt ordnade arkivexcerpter. I samband med hans forskning om Ölands kyrkor erhöll han flera uppdrag från RAÄ som antikvarisk kontrollant, bl a 1918 (Vickleby, S Knuts kapell i Algotsums sn) och 1924 (Resmo). Bland Billows arbeten om Öland kan man bl a nämna *Från slott och koja på Öland i STF årsskrift* (1921); *Öland, Resehandbok*, utg av STF (1925); *Ölands kyrkor förr och nu*, utg av Kalmar tryckeriab (1926) samt *Öland. Kyrklig konst*. Nord familjebok, vol 20, nytryck 1946 av 3:e uppl, red 1923–1937.
13. *Jonas Peter Dahlgren*, f 1817, var en öländsk konstsmed, som har svarat för många vackra kyrkogårdsgrindar på Öland och i Södra Möre (Sm). En del är signerade: Halltorp 1848 (Hofrén 1962, s 30), Kastlösa 1856, Söderåkra och Ljungby 1859 (Boström 1981, s 2) samt Hulterstad 1875. Den sistnämnda kan också vara ett arbete av sonen *Johan Peter*. Denne, som var född 1848, emigrerade 1869 till Amerika. Vid återkomsten till Bårby blev han finsmed och sysslade med uppfinningar. Han efterträdde fadern som bysmed i Bårby. Troligen fortsatte Johan Peter att smida grindar efter faderns modell. 1880 ägde han gården nr 5 i Södra Bårby (Almqvist 1983, s 377 ff. – Palm 1983, s 105 ff). M(anne) H(ofrén) uppfattade Dahlgren som en och samma person (KL 1959, s 98). Det dödsår, som han uppger, är 1900, torde gälla den yngre Dahlgren. Besläktade grindar finns bl a i Arby (SvK vol 207, fig 11), Gräsgård, Smedby, Stenåsa och Vickleby (SvK vol 193, fig 13). Hofrén ger oss också namnen på ett par efterföljare i Småland.
 14. *Anders Ivar Roland*, f 1879, d 1927, arkitekt, författare. Stud vid Tekn högsk och Konstak 1901–1908, arkitekt i ÖIÄ från 1910, intendent i BSt från 1/1 1918. Gjorde byggnadsundersökningar och program för restaureringar. Bland hans skrifter kan nämnas: "Mesula"-konstruktioner (Fataburen 1906). – Utgräfn vid Storkyrkan och Stockholms gamla slott hösten 1908 (Tekn Tidskr, Afd f ark 1909:1). – Äldre taktegel ... Helsingborg 1912 (Sveriges tegelindustriför:s pop yrkesböcker No 6). – Formtegel från Ystads kloster ... (Hist tidskr f Skåne-land 1914). – En ålderdomlig hvalvslagningsmetod (Arkitektur 1917). – SvK Vg I:1–4, Kållands härad (tills m E Fischer, 1913–1922). – Spånklädda stenväggar å romanska kyrkor (Fv 1918). – De äldre kyrkornas stenhuggarteknik (Byggn-världens specialh N 10 A, 1922). – Värnanäs (Byggm 1923). – Schloss Hallwil. Der Baubestand im Bilde, bd 5, 1924 (tills m N Lithberg).
 15. *Petrus Frigelius*, f 1708, d 1791, lektor i matematik i Kalmar 1742–1755, kontraktsprost i Södra Möre 1764. – Under sommarferierna 1746–1755 ritade han av, helt för sitt nöjes skull, kyrkor och kyrkliga föremål inom det dåvarande Kalmar stift. På Öland gällde det öns mellersta och södra del. Han är den förste som även avbildade kyrkorna från norr. Teckningarna är valhant gjorda, men pålitliga i sin detaljtrohet. Hans samlingar om kyrkorna och deras minnesmärken, de sk Analecta Frigeliana eller de Frigelianska samlingarna, förvaras i KSB, Kalmar. Dessa samlingar har utnyttjats av bl a N I Löfgren och Abraham Ahlqvist. I ATA förvaras utdrag ur Frigelius' saml, utförda 1900 av lektor Fabian Bæhrendtz (not 35). I Herdam 3 finns ett antal av Frigelius' teckningar av småländska kyrkor reproducerade. Se vidare SvK vol 108, s 28 ff och där anförd litteratur.
 16. Snickaren *Christian Pilltz* i Mysinge, Resmo sn, som samarbetade med murmästaren Johan Mejbom (not 45) och smeden Hiulberg (not 45), var en mångsidig hantverkare, verksam i mitten av 1700-talet. Han hade även andra uppdrag, deltog i sakristiebyggen i Kastlösa, Mörbylånga och Resmo (SvK vol 203, s 79 f, 129) samt tillverkade sakristiemöbler för flera kyrkor, bl a Mörbylånga (fig 53, se nedan).
 17. *Nils Isak Löfgren*, f 1797, d 1881, präst o fornforskare. G m *Sophia Ulrika Klinth*, f 1803, d 1882. Som gymnast i Kalmar 1815–1819 tillbringade han ferierna i Vickleby, där han tjänade sitt uppehälle som informator. Efter studier i Lund avlade han 1821 dimissionsexamen och anställdes s å som predikobiträde i Vickleby. 1822–1825 nådårspredikant i Gårdby-Sandby pastorat. Från sistnämnda år verksam i Småland, bl a i Ryssby, Högsby och Kråksmåla. 1845 prost i egna församlingar, 1858 kh i Högsby och Långemåla, samma år kontraktsprost över Handbörds kontrakt. – 1844 utsågs han till korresponderande ledamot av KVHAA efter Ahlqvist (not 3), som avlidit samma år. Beträffande hans insatser i Ölands historia och beskrifning, se not 3. Hans dokumentation i ord och bild är värd det högsta beröm. I övrigt, se Herdam 2, s 347 ff, SvK vol 108, s 35 ff och där angiven litteratur samt Boström 1983 b. – *Åhstrand-Löfgren* = interfolierat exemplar i ATA av Åhstrand 1768 med teckningar och anteckningar av N I Löfgren 1815–1817.
 18. *Georg Weijdling*, f 1705, kh i Resmo 1743, tilltr 1744, d 1761. G m *Anna Maria Rosin*, f ca 1705, d 1777. Herdam 4, s 362. Weijdling hade bl a planterat vackra träd omkring Resmo prästgård (SvK vol 203, s 14).
 19. *Sven B F Jansson*, Runstensfyndet på Mörbylånga kyrkogård, KL 1982, s 54 ff. – Janssons rapport 8/6 1960 i ATA med diariernr 4064/60. – För den språkliga tolkningen av runinskrifterna tackar jag Helmer Gustavson vid Runverket.
 20. Andra exempel på runstenar, vilka under tidig medeltid återanvänts som gravstenar, ehuru omhuggna, finns bl a i Runsten (SvK vol 188, fig 11, s 16), i KLM från Resmo kyrka (SvK vol 203, fig 11, s 16 f), Köping, nu i Ölands Forngård, Borgholm (SvK vol 170, s 19) samt Smedby (Boström 1966 b, fig 2). Ett mycket intressant exempel kan också nämnas från Visby, där en bildsten fått sekundär användning, först som kristen runristad gravhäll vid "Allhelgonakyrkan", en stenkyrka från 1000-talet, sedan som mursten och slutligen som sidohäll i en gravkista från 1200-talet (Swanström i GA 1982, s 80 ff; Gustavson i GA 1982, s 85 ff; Gustavson m fl i Fv 1983:3–4, s 224 ff; Swanström i Hikuin 12, 1986, fig 11, s 144).
 21. Rapport i ATA av R S Wibeck 8/12 1960, dnr 1255/61.
 22. Eskilstunakistor är beteckningen på monumentala gravmonument från 1000-talets andra hälft, namngivna efter en ståtlig gravkista i SHM. Den påträffades 1912 i Eskilstuna och publicerades 1915 av Sune Lindqvist i hans doktorsavhandling, *Den helige Eskils biskopsdöme*, i: *Antikvarisk tidskrift för Sverige*, del 22:1. Kistorna var uppbyggda av runristade och målade hällar, oftast av kalksten. På sidohällarna vilade en lockhäll och kortsidorna utgjordes av höga, ofta spetsbågiga gavelstenar. Enbart på Öland är minst ett tiotal fragmentariskt

- bevarade eller kända, bl a i Mörbylånga, Resmo (SvK vol 203, fig 11–13, s 16 ff), Hulterstad samt i Sandby (Lindqvist 1915, fig 33).
23. Tecknarens namn är inte känt. Riksantikvarien Johan Hadorph avled 1693 och klichén blev lågornas rov vid Stockholms slotts brand 1697. Denna och andra avbildningar av öländska runstenar, signerade IH (Johan Hadorph) och PT (Petrus Törnnewall) trycktes inte förrän 1750 i Johan Göranssons *Bautil* (se Boström i KL 1996–1997, s 49).
 24. Erik *Adolf Söderbäck* (f 1878, d 1955), från 1917 rektor för Högre folkskolan i Mörbylånga och energisk ordförande i kyrkobyggnadskommittén 1924–1935. Hans skrivelse till ra i ärendet 18/8 1931 har dnr 3155 i ATA.
 25. William Anderson, En av Ölands runmästare identifierad. SvD 20/8 1931. – Bror *William Oscar Anderson* f 1879, d 1939, konsthistoriker. Efter skolgång i Karlskrona och ett par års anställning vid Överums bruk försörjde han sig bl a som stationsföreståndare vid Öjkrokens station på Öland 1906–1909. Vid sidan av tjänstgöringen vid Ölands järnväg ägnade han sig åt en mångsidig vetenskaplig produktion, främst behandlade han den tidiga svenska medeltidskonsten. Han sammanträffade med Johnny Roosval 1908, då denne besökte ön för att beskriva dess kyrkor för det topografiska verket Sverige (tr 1917, se Tryckta källor och litteratur). Per cykel färdades de tillsammans och besåg öns kyrkor. Denna händelse innebar en vändpunkt i William Andersons liv. Han flyttade till Lund och tog först en fil kand 1923, två år senare avlade han fil lic examen. Med knapp marginal försörjde han sig dels som tidningsman, dels som medarbetare i verket *Sveriges Kyrkor*, till vars stab han hört alltsedan starten 1912. Blekinge kyrkor är till största delen författade av honom (vol 22, 36, 51, 59, 65, 86). Vid hans död förelåg manuskript dels till kyrkor i några Skånehäradar, dels till Öland, vilkas publicering uppskjutits av ekonomiska skäl. De sistnämnda, som utarbetats 1929–1935, överläts 1940 till Ragnhild Strömbom (-Boström) och utgör stommen i de tryckta Ölandsvolymer. Kyrkornas mer eller mindre omfattande restaureringar krävde en omarbetning av manuskripten. Sveriges Kyrkors under några år förbättrade ekonomi möjliggjorde ingående arkivstudier, bättre och mer omfattande bildmaterial samt en utförligare publicering. – Under sin livstid var William Anderson mer känd i USA och Tyskland än i Sverige. Nya generationer av svenska konsthistoriker har emellertid, glädjande nog "upptäckt" denne begåvade och mångsidige forskare. – Welin 1908, s 107. – Roosval 1939, s 50 ff. – En utförlig bibliografi har sammanställts av E C Tempelman 1942 i *Konsth Tidsskr*, s 123–126.
 26. K G Petersson, rapporter 9/2 1961 (dnr 1408/61) samt 29/1 1965 (dnr 1075/65) i ATA.
 27. Vid gravöppning 12/9 1994 konstaterade kyrkvaktmästaren S-I Fredriksson, att gravens huvudände ligger strax norr och söder om H Petterssons (1922–1970) gravsten och sträcker sig 180 cm åt öster.
 28. Undersökningen gjordes av osteologen H Sellstedt, rapport 26/5 1966 (dnr 7085/64) i ATA.
 29. *L Redin* 1976, Lagmanshejdan, fig 6:I, "tidig medeltid" (s 35). – *J Kiefer-Olsen* instämmer i Redins tidiga datering, i: Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark, Aarhus 1993. Jag tackar Lars Redin för denna hänvisning. – Samma armställning visade några gravar i Skänninge 1939. B Wallenberg 1984, Grav under runhällar i Skänninge.
 30. Flera utredningar har gjorts om vilka principer nordborna kan tänkas ha följt vid uttagningen av nordstreckets samt därav följande öst-väst-axeln för kyrkornas vidkommande. Richard Enblom undersökte olika forna specialisters nordiska orientering i Fv 1938, medan Teddy Brunius i UNT 17/12 1987 gav en översikt av det då aktuella forskningsläget, för de svenska kyrkornas vidkommande, men efterlyste en sammanfattande studie. Någon sådan föreligger inte för Sverige, men 1986 publicerade Ole Egil Eide en fullständig inventering av de norska medeltidskyrkornas orientering och kom fram till, att vid kyrkornas placering inte endast kompassen, utan även topografiska förhållanden synes ha spelat en avgörande roll, exempelvis platsens tillgänglighet eller önskan att ge kyrkan största möjliga monumentalitet, när den tex placerades på en åsrygg.
 31. Dateringen enligt *Robert Bennett* muntligen.

MÖRBYLÅNGA GAMLA KYRKA

32. *Petrus Törnnewall*, f omkr 1650, d 1706. – Efter skolgång i Linköping studerade T i Uppsala från 1668. Ritare vid Antikvitetskollegium i Uppsala från 1669, medföljde i denna egenskap på riksantikvarien Johan Hadorphs (1630–1693) resor. Efterträdde Elias Brenner som ritare 1670. Tog avsked 1678 och studerade därefter teologi, prästvigdes 1680 och tjänstgjorde från samma år i Gladhammars sn (Sm), där han 1682 blev kyrkoherde. – Törnnewalls avbildningar av kyrkor är inte lika tillförlitliga som hans teckningar av gravstenar. – Boström 1959, s 80 ff; SvK vol 108, s 17 ff och där anförda källor; Boström 1996–1997, s 45 ff.
33. *Johan Petersson*, fca 1756, d 1833, murmästare. Lärfyrvärkare vid artilleriet to m 1779, i lära hos murmästaren Anders Törnberg i Kalmar, 1797 mästarebrev vid skräet i Kalmar, 1797–1811 (1816) bisittare vid samma skrä. – På Öland svarade han bl a för följande kyrkobyggen: Högby gamla kyrka 1799 (SvK vol 119, s 207, 210 ff), Böda 1801–1803 (se not 50), Köping 1805–1808 (Boström 1953, Öbl 24/12; SvK vol 170, s 68; Boström 1986, s 213. Se även not 52), Mörbylånga 1811, Ventlinge 1812 (Boström 1976 a, s 61), Kastlösa 1816, Egby 1818 (SvK vol 163, s 334 ff, 361–365). Se även SvK vol 216, s 403 (Böda o Egby), s 404 (Köping, Mörbylånga, Ventlinge och Ås) samt s 408 (Kastlösa). – Boström om Petersson i Öbl 4/2 1992. – Av de sju lanterniner, som han byggde på Öland, har en åttkantig plan (Köping, SvK vol 170, fig 81, 83, 91) och sex kvadratisk plan, med huvar som har antingen rak eller svängd profil. De följer inte ÖIÄ ritningar. I fyra öländska kyrkor har han byggt altarpredikstolar, förutom i Mörbylånga även i Köping, Ås och Ventlinge. Boström 1992 b, s 141 ff.

BYGGNADSBESKRIVNING

34. M Hofrén, rapport 27/4 1931 (dnr 1573/1931) i ATA. – Sigurd Emanuel (*Manne*) *Hofrén*, f 1895, d 1975, blev 1924 den förste landsantikvarien i Kalmar län. G Hanning & K G Petersson 1975, s 6 ff.
35. *Fabian Julius Bæhrendtz*, f 1849, d 1920, fil dr, eo professor i statskunskap o historia. Mångsidig, högt uppskattad lärare i historia och geografi vid Kalmar h a lärov från 1880. Anslag

- från KVHAA för arkeologiska undersökningar i Kalmar län 1885–1905, sekreterare i Kalmar läns forminnesförening och föreståndare för de arkeologiska saml, som numera ingår i KLM, 1885–1905. Mångsidig skriftställare, bl a Kalmar domkyrkas gravvar och epitafier i KLMedd 2 (1900) och Anteckningar om Kalmar domkyrka, 1. Byggnadshistoria; 2. Inredning och lösa inventarier; 3. Tjänstemän i KLMedd 6 (1912), 8 (1914) samt 10 (1918). – Lindqvist 1920, s 548–551.
36. Jfr Resmo bindbjälkar, som är ca 2 cm tjockare på mitten (SvK vol 203, s 33). Med förtjockning av bindarnas mitt har timmermannen velat motarbeta deras nedböjning på mitten (jfr Sjömar 1988, s 174 och 304f, not 123). Av här framlagda beskrivning drar Sjömar den slutsatsen, att takstolen i Mörbylånga från början har varit öppen, på samma sätt som exempelvis i kyrkorna i Övraby och Vitaby (Sk) samt i Kinnevedum och Forshem (Vg). Enligt hans erfarenhet inlades takpaneler under 1200-talets andra hälft. Jag tackar Peter Sjömar för dessa upplysningar.
37. *Rydbeck*, Skånes stenmästare intill 1200. Lund 1936, fig 190 samt s 200 ff. – Vacker bild i: *Evald Gustafsson & Erik Cinthio*, Skånsk lantkyrka från medeltiden, Sydsv Dagbl årsbok 1969, s 64.
38. *P Reuterswärd*, The forgotten symbols of God II och III, *Konsthistorisk Tidskrift* 1982:3, s 103–125 samt 1985:2, s 47–63, 99–121. Som andra öländska exempel nämner Reuterswärd bl a kalkmålningar i Gärdslösa (SvK vol 177, fig 94–95).
39. *Sturk* eller *stolk* kallades den träskoning, som sitter i hålet för en klocklina i ett stenvälv. Till formen liknar den ett hjulnav, genom vilket ett hål för linan är borrar. För att sturken skall sitta fast i valvet, är den ofta försedd med radiellt utstående, ekerliknande pinnar, som är intappade i ”navets” mittparti. Gamla sturkar har mycket tydliga nötningsmärken.
40. Se även Frölén I, 1911, fig 46 och 47 samt s 64.
41. Segerstad stprot 1626, p 34–35, ur Segerstads kyrkobok år 1596 (1621–1701, KI:1), VaLA.
- byggde de 1746 en sakristia vid Kastlösa kyrka (Kastlösa räk 1746, VaLA). Smeden *Hiulberg* samarbetade med *Pilltz* (SvK vol 203, s 69, 79, 129) och *Mejbom*.
46. *Claes Hindrik Fries* (1778–1849), brukspatron på Storebro. Hans dagbok från resan 1792 tillhör KVHAA. Den utgavs, jämte kommentarer, av Ann-Sofi Lindsten i: KL 1951, s 51–68.
47. *Elias Salomon*, f 1718, kh i Resmo 1764, kontr prost i Ölands V kontrakt 1767, d 1792. Herdam 4, s 363. – Hans dotter *Brigita (Brita) Maria* g 1786 m kh *Israel Ahlqvist* (not 3). – *Jonas Stierngranat*, f 1754, kronofogde i Ölands S mot 1783, avsked 1791, d 1801 på Bengtstorp, Mörbylånga sn. G där 1790 m *Helena Olofsdotter* i hennes 1 gifte (g 2 1802 på Sättra, Gärdslösa sn m *Carl Gustaf Meurling*, f 1749, löjtnant vid Upplands regemente, kapten i armén, d 1824 på Ulriksdal, Elgenstierna VII, s 651). – Stierngranat arrenderade under åren 1789–1801 norra delen av Bengtstorp, som då var i släkten Wellins ägo (Palm 1983, s 134).
48. *Isak Pihlqvist*, f 1744, d 1824. Kh i Resmo 1802, kontr prost över Ölands V kontrakt 1810. Hans andra hustru, *Maria Sophia Wellin* f 1750, d 1829, var dt t kh J Wellin och h h (not 43). Herdam 4, s 365. – Om den landsflyktige franske kung Ludvig XVIII:s och hans följes besök i Resmo prästgård, se SvK vol 203, s 138, not 78.
49. *Parm* eller *palm*, ett rydmått med varierande innehåll, beroende på om det gällde hö, sten m m. När det var frågan om uppstaplad kalksten på Öland, motsvarade 1 parm 5,65 m³. – SAOB 19, P 311, 312; Hj Lindroth 1926 b, s 303 ff; S O Jansson 1950 samt i dessa arbeten nämnd litteratur. För dessa upplysningar tackar jag docenten *Sölve Göransson*.
50. SvK vol 116, fig 39, 71, 74. I Böda hängde klockorna ursprungligen i lanterninen, på det öländska manéret, men flyttades 1850 ned i stentornet (s 136). Jfr SvK vol 216, s 411.
51. *Lorentz Axel Fredrik Almfelt*, f 1781, d 1844, konduktör vid ÖIA, kapten i telegrafkåren i egenskap av konstruktör 1808. Skicklig figur- och arkitekturtecknare. Mest känd som politisk karikatyrtecknare och gravör. – För Öland har han bl a ritat tornhuvu till Högby kyrka (SvK vol 119, fig 134, s 214) samt den nya kyrkan i Mörbylånga (fig 1, 46). Han har även ritat ett antal förslag för skånska och smäländska kyrkor (SvK vol 210, passim, samt SvK vol 216, passim). Han har också ritat altarpredikstolar, förutom för Mörbylånga kyrka (fig 1, 46) även för Gullabo (f d Torsås kapell) 1803 (SvK vol 216, s 183) och Karlslunda (tidigare Arby kapell) 1816 (SvK vol 216, s 221). – Om altarpredikstolar, se nedan Inredning samt not 91.
52. SvK vol 170, s 68; SvK vol 216, s 408; Boström 1953, Öbl 24/12; densamma 1971, s 9; densamma 1992 a, Öbl 4/2.
53. *Jonas Funqvist*, f 1757, d 1845, km i Mörbylånga 1800, tilltr 1802, kh i Resmo från 1825. G m *Ulrica Magdalena Pihlqvist* f 1779, d 1829, dt t företrädaren (not 48). Herdam 4, s 366 f, 374.

BYGGNADSHISTORIA

42. *Ihrfors*, s IV – *Erik Ferdinand Ihrfors*, f 1846, d 1929, privatlörd, från 1900 eo amanuens vid det nyinrättade landsarkivet i Vadstena. Under vandringar genom stora delar av Mellansverige och Öland samlade han material om den äldre kyrkliga konsten. Sammanlagt 16 volymer förvaras i ATA, varav en handlar om Öland. Se vidare SvK vol 108, s 62, samt Boström 1971–1973, s 770f och där angivna källor och litteratur. – *Ellen Raphael* refererar utförligt om danskarnas härjningar på Öland i *Fataburen* 1913, s 17–42.
43. *Johan Wellin*, f 1686, km i Söderåkra från 1710, kh i Resmo 1727, kontr prost över Ölands V kontrakt 1741, kh i Torsås 1743 (tilltr 1744), d i Torsås 1760. Herdam 3, s 189–192. Varken han eller hans andra hustru, *Maria Braun*, f 1667, d 1731, blev begravda under gravsten nr 6 i Resmo (SvK vol 203, s 126).
44. *Anders Hane*, murmästare, Gyngge, Resmo sn. Bland hans arbeten vid öländska kyrkor kan nämnas Sandby 1731, Kastlösa 1737, Mörbylånga 1738, Resmo 1743 samt Hulterstad och Smedby på 1740-talet.
45. Murmästaren *Johan Mejbom* och snickaren *Christian Pilltz* (not 16) var verksamma på Öland i mitten av 1700-talet. Bl a

INREDNING OCH INVENTARIER

54. *Jacob Moring*, kronobefallningsman efter CG Berckman (not 71). Moring innehade sannolikt under någon tid Mörbylånga nr 13 och dog här, endast 34-årig, år 1750 (Palm 1983, s 115). – *Anna Elisabeth von Schröer* (nr 558, †); f 1683 på Bankeberg i Fliseryds sn, d 1759 på Himmelsberga i Långlöts sn. Hon var gift 1:o med löjtnant Per Moberg, d 1721, samt 2:o med löjt-

- nant Hans Ernst von Haerten (1688?–1736). – Elgenstierna VII, s 59.
55. *Peter Buschberg*, bildsnidare i Kalmar. Efter läroår i Karlskrona avlade han mästarprov 1715. Samarbetade med målarna Edvard Orm (not 57) och Caspar Henrik Helmuth. M Hofrén 1938, s 7. – Sex altarpussatser av Buschbergs hand på Öland är kända, men ingen är helt bevarad. En god uppfattning av deras komposition framgår emellertid tydligt av N I Löfgrens små, men detaljtrogna interiörbilder i ATA av Gräsgårds, Norra Möckleby och Södra Möckleby kyrkor. (I sistnämnda kyrka var det till och med möjligt på 1980-talet att rekonstruera altarpussatsen från 1749 med ledning av Löfgrens teckning.) Ramverket bestod i samtliga kända exempel av en bruten gavel, buren av pilastrar eller kolonner. Utanför dessa förekom stundom vingar av rokokokaraktär, på sidorna och upptill allegoriska figurer, i mitten ett krucifix (Norra Möckleby, troligen också Hulterstad) eller en målning av Edvard Orm (not 57; Mörbylånga, fig 47, Gräsgård, Segerstad) eller av någon annan målare (Södra Möckleby) och högst upp en strålände sol. – I den nuvarande altarpussatsen från 1880-talet i Norra Möckleby ingår Guds lamm och Tron, sannolikt också kolonnerna från Buschbergs uppsats 1746. Vidare är änglabarnen på predikstolens tak och ett stort krucifix på södra väggen utförda av samma bildsnidare, medan återstående delar förvaras på tornvinden. – Av Gräsgårds altarpussats förvaras Orms målning i kyrkan, medan Buschbergs skulpturer är magasinerade i KLM. – Ett par kolonner är det enda som återstår av Segerstads uppsats från 1733, medan Hulterstads från 1746 är helt försvunnen. – Ahlqvist 2:2, s 89; Boström 1978 c, s 150; densamma 1978 d, s 66; densamma 1984, s 43; densamma 1993, fig 6, s 181.
56. SvK vol 209, fig 117 samt s 169. – Betr korsnedtagningen i Kalmar domkyrka, tillskriven David von Krafft 1714, och dess förlagor, se W Nisser 1957, s 387.
57. *Edvard (Evert) Orm*, porträtt- och kyrkomålare, f ca 1670, d 1735. Möjligen elev till Ehrenstrahl eller David von Krafft och kanske verksam i Stockholm på 1690-talet. Förde en ambulerande tillvaro i Småland, Västergötland, Gotland och Öland, men var sedan 1726 bosatt på Öland i Hässleby, Algutsrums sn. Till hans mest kända verk hör målningar i Hakarps kyrka (Sm, 1729). På Öland samarbetade han med Buschberg (not 55). Han har bl a målat en predikstol och porträtt i Runstens kyrka (1699 o 1725), predikstol i Gårdby (1702), porträtt i Algutsrums och Glömminge kyrkor (1726), altartavla i Gräsgård och porträtt i samma kyrka (1730), porträtt i Gärdslösa (1733) samt altartavla i Mörbylånga (fig 47, uppsatt 1737). – M Hofrén 1928, s 39–48; densamma 1961, s 335 och där angiven litteratur; G & K Svahnström 1989, s 161; Palm 1993, s 355–357; Boström 1984, s 43; densamma 1993, fig 6, 9, s 181; SvK vol 188, fig 42 f, 112 ff, s 58, 125 f; Boström 1985, fig s 156 f; densamma 1976 b, fig 7; densamma 1990 b, s 147, 153; SvK vol 177, fig 151 f, s 145.
58. *Sakramentsnicher*, ”ciborier”, observerades av Löfgren i norra korväggen i följande kyrkor: Persnäs, Förå, Högsrum, Torslunda, Gårdby, Resmo, Kastlösa och Ås. – I Egby är ännu en dylik bevarad i norra absidväggen och ytterligare en har funnits i samma kyrka (SvK vol 163, s 370 ff samt fig 376). I Källa gamla kyrka finns dylika nischer (SvK vol 128, s 361, fig 225), liksom i Resmo (SvK vol 203, fig 91, s 103). Flera nischer murades igen i enlighet med föreskrifter fastställda vid Uppsala möte 1593, för att förhindra tillbedjan av sakramentet. – Svenska riksdagsakter III:1, 88, s 39 och 144. – Den nisch där altarkärnen tillreddes innan de användes på altaret kallades *credentia*. Se E Moltke 1964, sp 250, samt E Gustafsson 1968, s 11.
59. *Johan Erik Rungren*, f 1797, v pastor vid domkyrkan i Kalmar 1828 och samtidigt amanuens vid domkap. Andre adj vid domkyrkan 1829–1833, pedagog här 1840. Död og i Kalmar. Herdam 2, s 240.
60. *Sven Hugo Wahlgren*, f 1906, d 1977. Konservator med omfattande och mångsidig verksamhet. Utbildning hos målaren och dekoratören Sundbaum, Konstfack och Otte Skölds målarskola. Praktiserade vid flera konserveringsateljéer. Bland hans många uppdrag kan nämnas arbeten i domkyrkorna i Kalmar och Västerås, Kalmar slottskyrka, Arvfurstens palats i Stockholm, kyrkor (Solna, Gärdslösa, Långlöt, Hossmo, Kläckeberga m fl), kyrkliga inventarier, bl a högaltarskåpet i Lunds domkyrka. Birgittaskåpet i Algutsrums kyrka på Öland, samt Fredriksbergs herrgård utanför Oskarshamn. För dessa upplysningar tackar jag fru Elna Maria Wahlgren.
61. *Anders Dahlström dä*, målare och skulptör, ”en i östsmålands kyrkokonst mycket känd person”, verksam i Döderhultsvik, Sm, f 1702, d 1786, gesäll hos den tyskfödde bildhuggaren Anders Vaupell i Stockholm. Sonen Anders blev också skulptör. – Dahlström har bl a utfört naivt berättande altarpussatser i Frödinge (Sm, 1775, Hofrén 1951, s 87 ff) samt i de öländska kyrkorna Runsten 1749 (SvK vol 188, fig 30 ff, s 44 ff) och Ås (1749; Boström 1975 a, s 126 f), Långlöt (1751; SvK vol 151, s 149 ff), Smedby (1755) och Kastlösa (1748, delar i kyrkan och i KLM). Han har även lämnat talrika andra prov på sin konst i det forna Kalmarstiftet: Ålems predikstol (bevarad i fragment) och Mörbylånga predikstol 1747 (fig 87 ff). 1779 skänkte han till sin hemförsamling en predikstol, efterbildande den som på 1760-talet ritades av C J Cronstedt för Maria Magdalena kyrka i Stockholm (SvK vol 41, Sthlm VII, fig 79). – Öland 2, s 223 f. – B Olsson 1953 a, b, s 27. – B Lind u å, s 8.
62. *Olof Persson*, skattebonde, häradsskrivare, sedermera befallningsman, g m *Anna (Annika) Olofsdotter Bremer*, dt t borgaren Olof Persson Bremer i Kalmar. I slutet av 1600-talet ägde de och bebodde det gamla frälsehemmanet Mörbylånga nr 13 (sedermera Hedvigsborg). Olof Persson brukade även ett kronohemman i Mörbylånga by, ägde också 1 skatte och 1 kronoutjord i Södra Bårby (Palm 1983, s 109, 115, 125) samt Lilla Frö i Resmo sn. – De skänkte till Mörbylånga kyrka ett timglas, en ljuskrona (fig 100) och en håv. Deras gravsten (fig 110) är numera fastkramlad vid norra korväggen (fig 31:10).
63. När timglaslet provades 1994, blev det tomt först efter en timme.
64. J Roosval föreslår i stället (ms i SvK arkiv) följande översättning: ”huvuden av mäterlig skapelse”, dvs med samma komposition som bl a på funtarna i Bredsättra, Runsten, Smedby och Löt (SvK vol 183, fig 63–72; och vol 188, fig 93–98; samt SvK vol 163, fig 233, 312–315).
65. *Benedicta Schough*, f 1681, d 1760 i Sandby, g 1 m km *Petrus Johannis Ring*, som drunknade under en resa från Kalmar till Öland, begravd 1721; g 2 m makens efterträdare *Lars Linneerus*, f ca 1690, km i Mörbylånga 1723, d 1750. Herdam 4, s 373 f.
66. Källström s 224; Smålands handl 1560:19, KA.

67. Enligt Abraham Ahlqvists avskrift ur KA, Smålands handl 1566 (UUB, Saml I, sign S. 84, s 35).
68. Textilbeskrivningarna är granskade av *Margareta Nockert*. *Altarkläde* = vanligen antependium, kan också beteckna den duk av tex sammet el kläde, som lades över altarduken under veckorna. – *Kambrik* = fin, tuskafatad linnevävnad (urspr tillverkad i Cambrai, stad i norra Frankrike). – *Röcklin, röklin* = plagg av vitt linne med vida ärmar, som vanligen bars över den prästerliga vardagsdräkten. – *Siden sarge* = sars, ett lätt, kyprat el diagonaltvävt sidentyg.
69. *Euphrosyne Schotte*, kammarfru hos drottning Kristina, ägde 1682 Norrgårdarna i Beteby (Palm 1983, s 117).
70. Förmodligen *Magdalena Regina Berghman*, f 1752, d 1819, som 1803 ingick äktenskap med prosten *Christoffer Lambrecht* i Vickleby (SvK vol 193, not 11; SvK vol 203, not 25; Elgenstierna I, s 346, sp 1 samt Herdam 4, s 362 ff).
71. *Carl Gustaf Berckman*, kronobefallningsman över södra Öland, d 1742 i Mörbylånga, 46 år gammal. Hustrun *Maria Moring* hade dött redan 1731, 25-årig. Berckman ägde 1 mantal skatte nr 3 i Mörbylånga kyrkby, innehade dessutom 3/4 mantal krono i samma by och var alltså en välbeställd man (Palm 1983, s 110).
72. *Ambrosius Hedengran*, f 1660 i Hedemora, d 1741 i Sthlm; kanslist i K Majts Kansli. Tecknare och kopparstickare. Tecknade ett stort antal minnestavlor, vilka graverades av honom själv, Erik Geringius och Claude Haton. Dessa tavlor utfördes till äminnelse av 100-årsminnet 1693 av Uppsala möte, Karl XI:s begravning 1697, segern vid Narva 1700, återställandet av religionsfriheten i Schlesien 1707, 200-årsminnet 1717 av reformationen samt 1721 och 1730 av den rena evangeliska lärans predikande i Norden. Det karakteristiska för H:s graverade ramverk kring texten på dessa minnestavlor består däri, att hela ornamentiken är ritad med en enda, sammanhängande linje. Minnesbladen spreds till så gott som alla svenska kyrkor.
73. För det *Gezeliuska bibelverket* svarade tre generationer Gezelius, som alla bl a var finländska biskopar: *Johannes d ä* (f 1615, d 1690) började 1664 det stora bibelverket, som fullbordades av hans son *Johannes d y* (f 1647, d 1718) med Nya testamentet 1711–1713 samt av dennes son *Johannes den yngste* (f 1686, d 1733) med Gamla testamentet 1724–1728.
74. Möblemanget i Algutsrums kyrka, se Boström 1985, s 149 och 158.
75. *Dinnies Droyse*, klockgjutare i Greifswald, verksam 1582–1620. Hans enda kända klocka på Öland, den i Mörbylånga 1620, togs av danskarna 1677. Droyse's äldsta bevarade klocka, från 1582, finns i Lösen, Bl, medan "alla hans i Pommern bevarade klockor är från 1600-talet". W Anderson 1926, SvK vol 22, s 134 och där anförd litteratur.
- (SvK vol 216, s 171, 226 och 296).
78. En utförligare skildring samt en tidtabell av restaureringen 1931 med referenser, också sammanställd av R Boström, förvaras i Sveriges Kyrkans arkiv, ATA, jämte övrigt primärmaterial för denna volym.
79. *J Fredrik (Fred) Olson*, f 1870, d 1947, arkitekt, stadsarkitekt i Kalmar 1904–1937. Han har svarat för flera kyrkorestaureringar i Småland, bl a 1924 i Ljungby (Södra Møre, Boström 1981, s 8, 10), 1930 Kristvalla (SvK vol 216, s 230), 1931 Torsås (SvK vol 216, s 312), 1932 Åby (SvK vol 216, s 343) samt 1939 Mönsterås (SvK vol 216, s 265. Se även Anita Larsson 1984, s 38–47).
80. *Gottfrid Bjerström*, f 1886, d 1958, kemist vid strösockerbruket i Mörbylånga. Detta anlades 1908, men lades ned 1991. Holmberg 1983, s 327 ff; Darphin 1994. – Bjerström var en av grundarna av Mörbylånga hembygdsförening.
81. *Josef Svensson*, f 1890, d 1950, kantor och folkskollärare. Medarbetade i tidn Barometern, ibland under signaturen "ess moll", ibland under eget namn. Var även verksam som biografpianist.
82. *Carl Svensson*, f 1882, d 1948. Trafikchef vid Södra Ölands järnväg ("T.C."). Var 1906 med om att staka ut järnvägen, som anlades för sockerbettransporternas skull, öppnades 1/2 1910, men lades ned 1/9 1961. – Rosenqvist 1983 a, s 218 ff; Hjalmar Nilsson 1970; Adolfsson, Lantz & Nilsson 1987, s 59 ff. – *Fritz Herman Olsson*, f 1882, d 1951, sockerkokare vid sockerbruket, ordförande både i fattigvårdsstyrelsen och i arbetslöshetskommittén.
83. *Ragnar Hjorth*, f 1887, d 1971, arkitekt, ämbetsman, 1917 arkitekt i BSt, 1923 chef för dess kulturhistoriska byrå och byggnadsråd 1923–1952, slottsarkitekt vid Haga, skicklig tecknare, bl a omslagen till de första volymerna av Sveriges Kyrkor, Uppland, i vilka han även medarbetade med uppmätningar. Bland hans arbeten kan nämnas Nobelstiftelsens hus och Tekniska museet i Stockholm, Halmstads museum, en stadsport i Kalmar samt ett antal enskilda byggnader. Hjorth var den tjänsteman vid BSt som hade många personliga kontakter både med Olson och Söderbäck. Han fotograferade Mörbylånga kyrka 1926 och 1928 och kan tänkas ha varit den som inspirerade Olson att återanvända den gamla predikstolens korg.
84. Betodlingen och verksamheten vid sockerbruket genomgick en allvarlig kris 1926–1932. – Holmberg 1983, s 332 f.
85. Axel Vilhelm *Martin Olsson*, f 1886, d 1981, fil lic i Uppsala 1914, arkitekt 1915, i BSt från 1918, från samma år professor i arkitekturhistoria vid Konstakademien samt lärare i svensk arkitekturhistoria vid KTH. Efterträdde 1926 Ragnar Josephson som sekreterare i Rådet till skydd för Stockholms skönhet samt blev 1946 riksantikvarie efter Sigurd Curman. – Ledare vid flera restaureringar, bl a av Riddarholmskyrkan (1914–22) och de kungliga slotten i Stockholm, Kalmar och Borgholm. Efter hans insatser som antikvarisk kontrollant vid Riddarholmskyrkan ansågs han "vid sidan av Sigurd Curman ... som den främste representanten för en modern restaureringsteknik" (Selling 1982, s 38). – Deltog i flera statliga utredningar, medverkade bl a i skapandet av Stockholms Stadsmuseum 1931, i Nedre Normalms reglering, Gamla Stans bevarande, Slussens klöverbladssystem, Karlslans ordnande (tillsammans med Ragnar Hjorth, not 83). Inventerade äldre bebyggelse i Stockholmstrakten, bl a Djurgården. Efterlämnade en

MÖRBYLÅNGA NYA KYRKA

76. *A Cronvall (Chronwall)*, byggmästare, utförde 1863 en påbyggnad av Åby kyrka. Sm (Boström 1988a, s 35; SvK vol 216, s 343). Han uppförde också Borgholms kyrka 1879.
77. *Johan Erik Söderlund*, f 1826, d 1875, slottsarkitekt. Han har bl a utfört ritningar till en ny kyrka i Göteryd, Sm (SvK vol 216, s 190) och en tillbyggnad av Östra Kärrstorps kyrka, Sk (SvK vol 210, s 217) samt till orgelfasader i Osby, Sk (SvK vol 210, s 184), Flisby, Korsberga och Söderåkra, samtliga i Sm

omfattande vetenskaplig produktion. Deltog bl a i publiceringen av Stockholms slott. 1927 utgav han Erik Palmstedts resedagbok 1778–1780, ett arbete som beredde honom en speciell glädje. – Tillhörde Johnny Roosvals konsthistoriska seminarium i Uppsala och blev därmed en av de första medarbetarna i Sveriges Kyrkor: Kungsholms kyrka (1915), kyrkorna i Häverö och Väddö skeppslag (tillsammans med Karl Asplund, 1918), Riddarholmskyrkan (1928–37) samt kyrkorna i Kalmar slott och i Kalmar gamla stad (1968–76). – Endast ett par veckor före hans död förelåg manuskriptet till Om Kalmars ålder (utg av KVHAA 1983). – R. Boström 1981. – G Selling, Martin Olsson, KVHAA årsbok 1982, s 36–42.

86. *John Manfred Karlson*, f 1883, d 1969, byggmästare i Mörbylånga och den som svarade för ombyggnaden 1931.
87. Byggnadsfirman *Bröderna Olsson i Färjestaden* kan söka sitt ursprung redan på 1700-talet, då snickaren, timmermannen och hemmansägaren *Petter Larsson* ("Timmer-Lasse", d 1793) var verksam i Stockholm på 1760-talet och deltog bl a i uppförandet av den sk Eldkvarn på det nuvarande Stadshusets tomt samt några broar. Verksamheten fortsattes av följande generationer. *Per Albin Olsson* (f 1858, d på 1920-talet) fick ensam ansvar för företaget, när han endast var 14 år. Han deltog bl a i återuppsygnaden av Sundsvall 1889–1894 efter den stora branden 1888. 1920 överlämnade han firman till sina tre söner *John* (1879–1944), *Anders* (1890–1985) och *Axel* (1893–1962), vilka fortsatte verksamheten under firmanamnet *Bröderna Olsson*. *Anders*' son *Per* (1919–1992), som i sin tur tog över ansvaret, tills firman upphörde 1979, är den som har lämnat upplysningar om firman, som har svarat för många kyrkorestaureringar på Öland.
88. *Gillis Danielsson*, f 1904, d 1975, kh i Mörbylånga från 1930, kontr prost i Ölands S kontrakt från 1938. G m *Brita Johanna Sundholm*, f 1905. Herdam 4, s 372; 5, s 59.
89. *G Theodor Karlsson*, skulptör, bosatt i Björnöström 7, Moss-torp. Utförde dekorativa arbeten efter J Fred Olsons anvisningar: 1924 skulpturer och ramverket till altaruppsats i Ljungby kyrka, Södra Möre (Boström 1981, fig 7, s 10–11), 1931 restaurering och komplettering av Mörbylånga predikstol (fig 87, 89), 1931 även ramverket till altaruppsatsen i fig 90 samt 1932 nummertavla i samma kyrka (synlig i fig 82 och 84) och vidare 1932 obelisker i Åby kyrka (Boström 1988 a, fig 27).
90. *Alfred Edle*, f 1893, d 1965, son och andlig arvtagare till den kände byggmästaren Nils Pettersson i Visby. Student i Visby 1914, akademiska studier i Uppsala (naturvetenskap och arkeologi) och Stockholm (konsthistoria). Deltog alltsedan skoltiden i faders undersökningar och restaureringsarbeten på Gotland och förvärvade därvid kunskaper i uppmätningsteknik, utgrävning och fotografering. Som fotograf var han specialist på fasadbilder utan perspektivfel. Efterträdde fadern som riksantikvariens ombud på Gotland och knöts tidigt av Johnny Roosval till Sveriges Kyrkor, framför allt som fotograf (främst Gotlands, Ölands, Smålands och Blekinges kyrkor). Deltog 1939 i evakueringen av gotländska glasmålningar samt senare i skyddsåtgärder vid återuppsättandet. Hans omfattande samlingar av rapporter osv samt fotografiska negativ tillhör ViLA. – Hans hustru *Ingeborg*, teol kand, har utfört arkivforskning angående gotländska kyrkor för Sveriges Kyrkor. – ViLA, A Edles saml. – Å G Sjöberg 1969, s 37 ff.

INREDNING OCH INVENTARIER

91. Boström 1992 b; SvK vol 216, s 413 f.
92. *Anders Högström*, målare och bildhuggare, spegelfabrikör. I lära hos spegelfabrikören Anders Malmqvist i Kalmar 1774–1779, förestod fabriken från 1779, fick mästarbrev 1787. Verksam i Kalmartrakten och på Öland, från 1810 bosatt i Vickleby. Gjorde ramar till kungatal, deltog 1788 i arbetet med orgeln i Kalmar domkyrka (SvK vol 209, s 184), utförde predikstolar i Böda (1803; SvK vol 116, s 145 f), Resmo (1799; SvK vol 203, fig 95, s 109), Hulterstad (1803; SvK vol 216, s 370), Kastlösa (1810); nummertavlor i Vickleby (1794; SvK vol 193, fig 84), Kalmar domkyrka (1799; SvK vol 209, s 196); altare samt ramverk till altaruppsatsen i Resmo (1799; SvK vol 203, fig 92 f, s 105); två förpyllda krukor på portstolpar i Sandby (1807). Målade altarring, bänkar och läktare i Torslunda (1809) samt färdigställda 1811 predikstolen i Mörbylånga (fig 61, 86). Hofrén 1931, s 41 ff och där anförda källor och litteratur; SvK vol 116, 193, 203, 209, 216.
93. *Erik Johan Jerken*, f 1898, d 1947, mångsidig målare, tecknare och grafiker. Som illustratör använde han signaturen Jerke. En rad dekorativa arbeten, bl a altarskåp i Högalids kyrka (SvK vol 109, Sthlm VII, s 503–504), 1929 glasmålningar och läktarbröstning i Räpplinge kyrka, de senare kompletterade av honom 1942 (Boström 1990 a, fig 7, s 82). Se även Lilja 1957, s 271 f.
94. *Nils Asplund*, f 1874, d 1958, målare. Utbildning i Stockholm vid Högre konstindustriella skolan, Konstakademien och hos Julius Kronberg. – Dekorativa arbeten i Hallwylska palatset (1897), Kristianstads teater (1902), Landskrona rådhus (1905) samt Göteborgs Högskola (1907). Goda porträtt, stora figurkompositioner, ett flertal altartavlor, bl a 1924 i Ljungby, Södra Möre (Boström 1981, fig 7, s 10). Se även Wirulf 1952, s 100–101, samt Tepfers 1991, fig 64–65 och s 80–82.
95. *Arvid Källström*, f 1893, d 1967, skulptör, Påskallavik. Studier i Köpenhamn och Paris. "Hans bildverk för kyrkor (krucefifix, altaruppsatser, dopfuntar m m) har en kärvt allvarlig, osmyckad totalform" (Lundmark 1945, s 1126). Även i Ljungby kyrka (Södra Möre) finns ett av Källströms krucefifix (Boström 1981, s 10). Han har bl a svarat för en dopfunt i Gul-labo 1928 (SvK 216, s 184), orgelfasaden i Ålem 1928–29 (SvK 216, s 347), predikstolens duva i Åby 1934 (SvK 216, s 343) samt apostlar i Misterhult, 1930-talet (SvK 216, s 259).
96. Orgelbeskrivningen är granskad av R Axel Unnerbäck.
97. Meddelat muntligen av konstnären Sven-Bertil Svensson som iakttagit detta vid arbeten på läktaren.
98. *Jonas P Wallander* skildes från sin tjänst 1849 och flyttade till Hossmo (Sm), där han var verksam som orgelbyggare. 1864 byggde han om orgeln i Böda (SvK vol 116, s 145, 159, not 79; Stenvall 1983, s 87).
99. *Johan Peter Åberg*, f 1778, d 1850, orgelbyggare. Bondson från Madesjö; 1805 kronofjärdingsman, 1807 nämndeman i Södra Möre härad, 1812 likviditetskommissarie och 1815 kronolänsman i Ljungby, Hossmo och Mortops socknar. Erhöll 1821 privilegium att bygga mindre orglar. Byggede mellan åren 1822 och 1841 ca 15 orglar, ingen bevarad.
100. *Sven Peter Petersson*, f 1799, d 1852, orgelbyggare. Musikant vid Kalmar regemente, elev till Pehr och J F Schiörlin. Efter den senares död egen verksamhet, först i Böda (SvK vol 116, s 145) och Köping (1828, SvK vol 170, s 76), från 1836 på Gotland, dit han flyttade i samband med ett uppdrag att bygga

- om Visby domkyrkas orgel (SvK vol 202, fig 42, s 43). Han har byggt flera orglar på Öland: i Gårdby (1843), Glömminge (1851; Boström 1990 b, s 143), och Egby (1852, SvK vol 163, s 382). Av dessa är såväl verk som fasader bevarade i Gårdby och Egby, av de övriga finns fasaderna kvar. – Sonen Nils, Gotland, var troligen faderns elev, oexaminerad. Synes självständigt huvudsakligen ha utfört reparationer och mindre ombyggnader under 1850- och 1860-talen, men han byggde också en orgel i Mörbylånga kyrka 1852–1854, ej bevarad. – Holmbäck 1955, s 58 f. – Erici 1965, s 39, 285.
101. Abraham *Ludvig Hedin*, f 1826, d 1917, arkitekt, akvarellist och tecknare, konduktör vid ÖÄ 1849, 1863 stadsarkitekt i Stockholm. Han var far till forskningsresanden och författaren Sven Hedin. – Ritade bla orgelfasader för två öländska kyrkor, Hulterstad (SvK vol 216, s 371) och Mörbylånga (fig 91) samt för flera skånska och småländska kyrkor (SvK vol 210, passim, samt SvK vol 216, passim).
102. Dispositionen var enligt besiktningsskottet (uppläst vid ek st 20/8 1854): Principal 8, Gedacht 8, Borduna 16, Fugara 8, Flöjt 8, Oktava 4, Oktava 2, Trumpet 8; tonhöjd i orkester-ton.
103. Dispositionen på A Magnussons orgel enl Carlsson 1973, s 180: Rauschkvint och fjärrverk tillbyggda 1943. Denna orgel hade 18 st, 2 man + fjärrverk och pedal. Mekanisk utom Rauschkvint och fjärrverk (pneum). I SAOK:s orgelinventering uppger kantor Rune Andersson 1951 att orgelns 18 stämmor är fördelade på: Manual I: Principal 8, Oktava 4, Gamba 8, Flöjtharmonik 8, Borduna 16, Rauschkvint 2 ch, Trumpet 8. Manual II: Rörflöjt 8, Salicional 8, Violinprincipal 4, Klarinett 8, Voix céleste 8. Pedal: Subbas 16, Violoncell 8. Fjärrverk: Kvintadera 8, Gemshorn 4, Valdflöjt 2, Sesquialtera 2 ch, Tremolo. Koppel: Unison, I/P, II/P, 4/I, 4/II. Mekanisk traktur och registratur. Orgeln renoverades och omintonerades 1942 av Magnussons orgelfabrik, Göteborg, samt utbyggdes med Rauschkvint 2 ch och fjärrverk. Violinstämman i Man II omkonstruerades och omintonerades till Violinprincipal 4.
104. Dispositionen på Hammarbergs orgel: HV: Principal 8, Rörflöjt 8, Oktava 4, Blockflöjt 4, Oktava 2, Scharfmixtur 3 ch, Skalmeja 8. BV: Gedacht 8, Spetsgedacht 4, Koppelflöjt 2, Principal 1, Sesquialtera 2 ch, Regal 8, Tremulant. Pedal: Subbas 16, Flöjt 8, Gemshorn 4, Rauschkvint 4 ch, Fagott 16. Koppel: BV 4/P. Mekanisk traktur och registratur. – Carlsson 1973, s 179. – Johansson 1988, s 56. – Kontraktet från 1963 mellan Hammarberg och församlingen omfattar även en kororgel med fasad ritad av David Dahl, avsedd att placeras i långhusets sydöstra hörn som pendang till predikstolen. Orgeln, som skulle omfatta tre stämmor (Gedacht 8, Koppelflöjt 4, Principal 2; ingen pedal) kom dock inte till utförande (trots detta medtagen i Carlsson 1973, s 180, dock ej i Johansson 1988). ATA: Kulturhistoriska byråns arkiv, dnr K 642/1963.
105. *Nils Johan Jonsson*, från Glömminge sn, f 1832, d 1894, dekorationsmålare och bildhuggare. "Ölands siste bygdemålare av någon betydelse" (Hofrén). Efter en lärotid hos bildhuggaren och snickaren Dumrath i Stockholm utförde han bla dekorativa målningar i småländska och öländska prästgårdar, bla Smedby 1853, och andra boställen samt porträtt. Han målade även altartavlor, tex i Vickleby 1856 (SvK vol 193, fig 76), Föra 1873 (SvK vol 142, fig 464), Glömminge 1873 (Boström 1990 b, s 140), Torslunda 1880 (Boström 1982 a, s 66) samt Algutrum 1881 (Boström 1985, s 152).
- Han har även målat predikstolarna i Högsrum 1886 (Boström 1979, s 96) och Ventlinge 1870 (Boström 1976 a, s 64). Det finns flera nummertavlor av hans hand, bl a i Gärdslösa (SvK vol 177, fig 91, 131, s 132). Troliga arbeten av hans hand är också nummertavlorna i Glömminge (Boström 1990 b, s 143), Resmo (SvK vol 203, fig 98), Vickleby (SvK vol 193, fig 84) samt Mörbylånga (synliga i fig 61 och 86). I Gärdslösa målade han interiören i början av 1870-talet (även partier av huggsten) och täckte över sydportalen med grå marmorerad färg (SvK vol 177, s 82). – Hofrén 1925, s 14 f; densamme 1937, s 317; densamme 1957, s 429; densamme 1958, s 46; Fürst 1980, s 33 ff; Palm 1990, s 264 ff; Andersson Hobert 1994.
106. *Anton Wahledov*, f 1862, d 1923, skulptör och konsthantverkare i Kalmar. Han har gjort liknande funtar i följande öländska kyrkor: Södra Möckleby 1899, Kastlösa, Gräsgård 1907 och Stenåsa. Boström, 1982 a, s 27, 65; Hofrén 1967, s 547.
107. *Hans Christian Witte*, f 1733, guldsmed, mästare i Kalmar 1764–1782 (1785). – SS s 340. – Redan 1770 är Wittes kalk (fig 94) och brudkronan (fig 98 A) i Mörbylånga tillverkade. Bland hans fåtaliga arbeten på Öland kan vidare nämnas nattvardskalken i Resmo (SvK vol 203, fig 100, s 112) samt ett par silverspännen till en mässhake i Runstens kyrka (SvK vol 188, s 66).
108. *Carl Gustaf Högstedt*, f 1789, mästare i Kalmar 1819–1841 (1850), d 1841. Stämplade arbeten från 1819. Änkan *Emma Högstedt* höll verkstad till 1850. SS s 342. Han har bl a tillverkat en oblatask för Persnäs kyrka 1838 (SvK vol 133, s 498).
109. *Peter Ringquist*, f 1828 i Rinkaby, Hossmo sn (därav namnet), km i Mörbylånga 1877 (tilltr 1879), d 1908. G 1 m *Carolina Charlotta Engström*, f 1836, d 1884. – G 2 m *Anna Wilhelmina (Mina) Ädelberg* (adl ätten nr 1418), f 1832, d 1902. Herdam 4, s 376 ff. Elgenstierna IX, s 201.
110. *Hans Andersson Wiggman*, f 1686, guldsmed, mästare i Kalmar 1712–1761, d 1761. SS s 339. – Han har på Öland efterlämnat en stor produktion.
111. *Lindstedt & Son Gelbgjuteri AB* i Kalmar, numera Färjestaden, med firmanamnet Ulf Lindstedt Gelbgjuteri AB, grundades 1875 av fabriksör Frans Elov L och drivs fortfarande av släktens fjärde generation. Firman har levererat ett stort antal ljusredskap till bl a öländska kyrkor.
112. *Ersta Paramentavdelning* startades 1880 av diakonissan Louise Fryksell. Verksamheten upphörde 1967.
113. *Södra Sveriges Kyrkliga Textil* (SSKT) grundades 1939 i Lund av textilkonstnärinnorna Sigrid Birgitta (1895–1986) och Helga Synnergren samt Maria Wirde (d 1952). Konstnärlig ledare var Sigrid Synnergren. Viktiga arbeten av den mycket produktiva firman bl a i Hulterstad (Öl), Mariakyrkan i Helsingborg, Kalmar domkyrka (SvK vol 209, s 209), S Andreaskyrkan i Malmö och Åbo domkyrka.
114. *Greta Olde-Holmberg-Mörk*, f 1912 i Göteborg, textilkonstnärinna. Komponerade fram till 1940-talet textilier för Licium. Arbeten av henne finns bl a i Kalmar domkyrka (SvK vol 209, s 211), Visby domkyrka (SvK vol 202, s 74, 76), S Petri kyrka i Malmö, Mariakyrkan i Helsingborg och Finska kyrkan i Stockholm. Hon har också komponerat profana textilier och även framträtt som målare och tecknare.
115. *Elin Pettersson*, f 1892, d 1979, textilkonstnärinna. Anställd vid Ateljé Licium sedan 1915. Har komponerat kyrkliga textilier för ett stort antal kyrkor i Sverige.
116. Om minnestavlor, kransar m m, se Hagberg 1928; densamma 1937, s 119 ff.

117. *Peter Folkesson (Rossviksätten)* var gift med Hafrid Gly-singsdotter, dotter till riddaren Henrik Glysing i Kalmar. Hafrids bror Kettil el Puke hade en dotter som var gift med Birger Ulfsson och en annan dotter Katarina, gift med Karl Ulfsson. Dessa var söner till Ulf Gudmarsson och Birgitta Bir-gersdotter.
118. Gillingstam, Ätten Glysing, i: *Äldre svenska frälseläkter 1:1*, 1957, s 54. – *L O Larsson*, *Det medeltida Varend* (1964), s 415 ff. – *I Abramson*, i: *Släkt och Hävd*, 1976, s 27.
119. Gardell I, nr 249. – Boström 1988a, s 44. – ”Karolus Bååt” är möjligen den ”Karl Baatt”, som 5/2 1354 beseglar ett brev i Vetlanda (DS VI 4998; sigillet borta). För denna notis och för granskningen av detta avsnitt tackar jag Herman Schück.
120. *H Adam R Siden*, f 1825, d 1898, se SvK vol 108, s 60 ff och där anf litteratur samt artiklar om honom i KNS 1979 (tr 1980), författade av S Göransson, U E Hagberg och R Bo-ström (1980).
121. Liljorna liknar dem på en gravsten från 1100-talet i S Cle-mens, Visby (SvK vol 169, fig 229) samt på ett gravstensfrag-ment i Glömminge.
122. Beskrivningen är granskad och kompletterad av Gunnar Pip-ping.
123. *Johan Meyer*, f i Stockholm, okänt när, d 1679 i Stockholm. Utbildad hos fadern, Gerdt M, mästare i klockgjutareämbetet 1658, kungl styckgjutare. Verkstadsarbeten: Mörbylånga lill-klocka 1680, Smedby lillklocka 1680, Södra Möckleby mel-lanklocka 1680, Ås lillklocka, alla utom Mörbylånga-klockan utan gjutarnamn. Ingen tvekan råder om att klockorna är gjut-na i det Meyerska gjuteriet. Samtliga är gjutna efter Meyers död, säkerligen av gesäller under ledning av änkan, Maria Kiöpke, senare omgift med klockgjutaren Michel Bader, f i Vilna, Litauen, okänt när, d i Stockholm 1694.
124. Beskrivningen av klockorna av LM Holmbäck 1969. Se även Holmbäck 1951, s 93 samt Aulén & Medelius 1994, s 30, 64.
125. *Joh A Beckman & Co*. Firman grundades 1873, då Johan Alexander Beckman (f 1815, d 1885) ingick kompanjonskap med J A W Lind (f 1837, d 1903). Under oförändrat firma-namn fortsattes rörelsen efter Linds död av dennes son Hugo (f 1864, d 1953) till 1912. (LM Holmbäck 1969.)
126. *Carl Ludvig Carlsson*, f 1826, kh i Resmo 1876, tilltr 1879, d 1888. G m *Hilda Augusta Ahlqvist*, f 1832, d 1896, dt t Abra-ham A (not 3) och h h. Herdam 4, s 369.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: Smålands handl (KA), jordeböcker (KA och KKA); ÖIA: Kyrkl byggn i Sverige F II aaa:9, *Johan Petersson*, osign, uppm 1805 el 1806, densamme, osign, förslag t ny kyrka samt *Axel Almfelt*, osign, förslag 1807 och densamme, sign, 1808, förslag; *L Hedin*, orgelfasad 1853; ÖIÄ: Kyrkl byggn i Sverige F II aab:14, *J E Söderlund* nr 393 ank 11/6 1870, tompåbyggnad; ED Konseljhandl 1870 6/8, *J E Söderlund*, förslag t tompåbyggnad (tuschkopior på väv).

Kulturhistoriska byråns arkiv, se RAÄ, ATA.

RAÄ, ATA: *CH Fries*, Dagbok 1792; *NILöfgren* vol 6 (1816–1861) samt vol 7 (s k Åhstrand–Löfgren, 1815–1817); *Inv* 1830; *Ihrfors*, *Oelandia sacra* 1891–1892, s IV (kriget 1677), s 200 (nuv ext), s 250 (ext 1825), s 261 (ext Frigelius 1748), s 300 (gravsten); *W Anderson*, Ölands kyrkors inv 1911–1912; *Snabbinv* 1912, rev 1918 (A Billow), kompl 1932 (G Danielsson); *A Billow* 17/2 1919 ang masverksfrag-ment; skriftväxling ang ombyggnaden 1931–1932 mellan församl, BSt, ra och Domkap; *M Olsson* PM 4/5 1928 (dnr 1822/28) samt 24/2 1930 (dnr 1039/30); *M Hofrén* byggnadsundersökning 27/4 1931 (dnr 1573/31) samt ändrad ritning 30/4 1931 (dnr 1598/31); *A Söderbäck* ang runsten 18/8 1931 (dnr 3155/31); *S Wahlgren* ang triumfkrucifix 10/1 1937 (dnr 685/37); *Gunnar Håkansson*s samling, Journal 1936–1941, I:129–131, II:145–151, 209; SAOK:s orgelinventering 1951; *S B F Jansson* ang runsten 8/6 1960 (dnr 4064–4065/60); *R S Wibeck* ang runsten 8/12 1960 (dnr 1255/61); *K G Petersson* ang grav och runsten 9/2 1961 (dnr 1408/61), 16/11 1964 (dnr 7085/64) och 29/1 1965 (dnr 1075/65); *H Sellstedt* osteol unders 26/5 1966 (dnr

7085/66); *O Westerudd* ang altartavla 24/1 1983 (dnr 380 K, kopia); foton, uppm. tidningsurklipp m m – *Kulturhistoriska byråns arkiv*: Avfotografering av ÖIÄ ritn; J Fred Olsons uppm 1924 och förslag till ombyggnad 1925–1932 (avfotografering av tuschkopior på väv); skriftväxling ang ombyggnaden 1931–1932 mellan församl, BSt (även skisser), J Fred Olson och ra; M Olssons PM 18/7 och 28/12 1926, 4/5 1928 (avskrift) samt 24/2 1930 (avskrift); förslag till triumfkrucifix av A Källström; D Dahl, restaureringsförslag 1962–1963; förslag t orglar 1962–1963, kontrakt m O Hammarberg, ritn t orgelfasad av N Hammarberg och kororgel (ej utf) av D Dahl (dnr K 642/63); G Danielsson ang predikstolen 28/5 1966 (dnr K 421/66); PM ang predikstolen av R Boström 9/6 1966; RAÄ till BSt avslag ang predikstolen 27/6 1966 (dnr B 3171/66); tidningsurklipp och foton – *Sveriges Kyrkors arkiv*: Anteckningar av J Roosval (1908?) och S Ambrosiani (1911?), anteckn o arkivexcerpter av A Billow och anony 1912–1918; ms till beskrivning av kyrkan av W Anderson 1934, bearb av J Roosval, kompl av R Strömbom (-Boström) 1940–1943; anteckn av R Boström 1963–1995; kronologiska tabeller 1924–1935 av R Boström; arkivexcerpter av R Strömbom (-Boström) 1944 samt fr o m 1988, av E B Lundberg 1981 samt av M-L Sallnäs 1994–1995; foton (delvis med neg) av A Billow, R Boström, A Edle, K Eriksson, H Gustavson, R Hintze, M Hofrén, N Lagergren, R Lind, K G Petersson, A Roland, H Schulze och G Sörensen; uppm A Billow, A Flink, M Hofrén och G Redelius; tidningsurklipp.

KB: *JH Rhezelius* 1634, F.b. 22, s 41 (Peter Folkessons gravsten);

F.c. 5, s 18 (ext S, Peter Folkessons vapenbild o gravsten, dopfunt, vinkelmått, Bårby borg, runsten), s 226–227 (Peter Folkessons gravsten); F.c. 3 b, s 166–167 (Peter Folkessons vapenbild o gravsten, dopfunt, kriget [1611], s 186–187 (Karolus Bååts gravsten i Åby kyrka)–*Rannsakingar* 1667 (avskrift), sign F.I. 9:4, s 251; *P Törnewall* 1673, F.m. 46, fol 40–41 (uppm av gravsten jämte avdrag av trästock).

Borgholm

Privat ägo: H A R Sidéns samling.

Gävle

LMV: Geom jordeboken G 1:67, Mörbylånga kyrka o kyrkogård.

Kalmar

KLM: topografiska arkivet (div handl, uppm o foton).

KSB: stifts- o gymnasiebibliotekets arkiv: Frigeliussaml 1:6, s 133 (2 gravstenar avb) samt I:7, s 153 (kyrkan o kyrkogården från NO och SV 1748).

LLK: kartor och akter.

Mörbylånga

I kyrkan: uppmätning av kyrkan 1870, sannolikt av A Cronvall samt förslag till ny tornspira 1870, *J E Söderlund*, inom glas och ram.

Hos PÄ förvaras yngre arkivalier, bl a *Ämbetsber* 1909; *prot* 1910–1930 (K III a, aa:2); *prot* 1925–1928 (K II a, aa:3); *prot* 1925–1948 (K II a, aa:4); *prot* 1931–1950 (K III a:3); *kyrkobyggnadskommitténs prot mm* 1925–1932 [1935] (K V a:4); *handl* 1886–1968 (O I a:1); *handl* 1920–1935 (O I a:2); *J Fred Olsons ritn* 1924–1925, 1927–1930 (R II:2); *inv-bok* 1967– (N III:4); ”*försäkr-inv*” 1979–1980, 1984 (N III:2) samt *tillägg* 1981 (N III:3); *prot* 1975–30/11 1987 (L I b:11); *dagbok* 12/1 1987 – (L I b:12); *förteckningar över tryckta böcker* 1703–1964; *förteckning över böcker, gemensamma för Mörbylånga o Resmo församlingar* t o m 1968.

Uppsala

UUB: *P Törnewall* 1673, sign S 74, fol 218 (ext från S); *A Ahlqvist*, Saml I, sign S 84, s 35 (avskr ur KA, Smål handl 1566), s 95 (klockköp), III, sign S 86, s 220 (bilder, altartavla, beskrivning av gamla kyrkan), s 221 (beskrivning av tornet, ljuskrona), s 222 (kyrkan avb mot N 1748 efter Frigeliussaml s 221 (jordfynd, fornminnen, Mörbylånga skans 1643), s 224 (runstenar, sönderslagna o inlagda i nya kyrkans murar).

Vadstena

VaLA: *Kungl Lantrevisionskommissionens prot över Ölands Södra mot* 1682; *Biskop Petrus Benedictis visitationsbok*, sign F III:a.1 fol 32 (inv från 1500-talets slut) – *Kalmar domkap* F II:2 (vis handl 1714–1798 spr år, gäller flera kyrkor) – *Kalmar domkap* E IV:56, 72, 120, 141, 170 (vis handl 1698–1909).

Kyrkans arkivalier: *Räk* 1728–1839 (L Ia:1), 1839–1876 (L Ia:2), 1828–1885, 1840–1854 (L Ib:1–2), *specialräk* 1840–1854 (L Ib:2), *koncepträk* 1847–1885, *specialräk* 1854–1871 (L Ib:1), *specialräk* 1870–1885 (K IIa:1), 1862–1895 (Resmo K I:4); *stprot* 1718–1764 (Resmo K I:1), 1764–1862 (Resmo K I:2–4), 1819–1855 (Resmo K I:3), 1855–1862 (Resmo K I:4), 1847–1862 (H II:4); *krprot* 1819–1875 (Resmo K IIIa:1), 1862–1895 (Resmo K I:4), 1863–1895 (Resmo K IIIa:2), 1870–1885 spr år (K IIa:1), *kstprot* 1862–1895 (Resmo K I:4), 1870–1885 (spr år, K IIa:1); *Inv* 1830; *vis prot o inv* 1698, 1706 (början saknas), 1714, 1718, 1728, 1730, 1731?,

1732–1737, 1753 (Resmo K I:1), 1767, 1792, 1794, 1796, 1799, 1804, 1822, 1830, 1831, 1838, 1863, 1872, 1899 (Resmo K I:2); *inv* 1706, 1714, 1728, 1735, 1753, 1794 (Resmo K I:1), 1822 (Resmo K I:2); *ang ett uppträde i kyrkan* 1744 (Resmo K I:1, s 105 ff) – *Segerstad stprot* 1626 (Segerstads kyrkobok år 1596, 1621–1701, K I:1, p 34–35).

Visby

ViLa, A Edles samling.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Abramson, I, 1976. Smålandssläkten Gusa–Guse under medeltiden. *Släkt och Hävd* 1976:1–2.

Adolfsson, G, Lantz, S och Nilsson, H, 1987. *Ölands järnvägar*. Helsingborg.

Ahlqvist, A, 1822–1827. *Ölands historia och beskrifning* Del 1–2. Kalmar. (Faksimilupplaga 1979 med inledning av Sölve Göransson. Uppsala.)

– 1841. *Clerus Calmariensis. Tjenstemän vid Församlingarne och Läroverken uti Kalmar Stift, från äldre till närvarande tider* III. Kalmar.

Almqvist, S, 1983. *Go West! Mörbylånga. En öländsk socken i ord och bild, helg och söcken*. Mörbylånga.

Anderson, W, 1926. Östra härad. *SvK Blekinge* I:1, vol 22.

– 1931. En av Ölands runmästare identifierad. *SvD* 20/8 1931.

Andersson, K och Svennebring, O, 1989. Arby kyrka, Södra Møre härad. *SvK Småland*, vol 207. Stockholm.

Andersson Hobert, P, 1994. De köpte ett hus och fick ett museum. *Drogfritt liv* 6/94. Stockholm

Aulén, B och Medelius, R, 1994. *Ölands klockor – sanning och sägen*. En bok om öländska kyrkklockors öden genom fyra hundra år. Borgholm.

Axelsson, R, Janzon, K och Rahmqvist, S, 1996. *Öland. Det medeltida Sverige*, Band 4. Småland 3, utg av RAÄ. Kyrkbeskrivningarna utarbetade av R Boström.

Bartholin, T S och Boström, R, 1990. Dendrokronologisk datering av några öländska kyrkor. *hikuin* 17. Højbjerg.

Bohrn, E och Westlund, P-O, 1977. S Nicolaus och S Clemens, Visby. *SvK Gotland*, vol 169. Stockholm.

Boström, R, 1966–1987. *Sveriges Kyrkor*, Öland I:1–6: Inledning (vol 108), Böda och S:t Olof (vol 116), Högby (vol 119), Källa (vol 128), Persnäs (vol 133, 142), Förä samt tillägg etc till band I (vol 142). – Öland II:1–5: Långlöt (vol 151), Löt och Egby (vol 163), Gärdslösa (vol 177), Bredsättra (vol 183), Runsten (vol 188). – Öland (onumr): Köping (vol 170), Vickleby (vol 193), Resmo (vol 203). – 1953. Köpings kyrka. *Öbl* 24/12 1953.

– 1959. Petrus Törnewall och Ölands kyrkor. *Fv*.

– 1965. H A R Sidén – en hängiven forskare och vårdare av Ölands fornminnen. *Öbl* julläsning.

– 1966 a. Kyrkor på Öland. Inledning, översikt av de skriftliga källorna. *SvK Ö I:1*, vol 108. Stockholm.

– 1966 b. J H Rhezelius’ resedagböcker. Några randanmärkningar. *Konsthistoriska studier tillägnade Sten Karling*. Stockholm.

– 1968 a. Böda och S:t Olof, Åkerbo härad. *SvK Ö I:2*, vol 116. Stockholm.

– 1968 b. Högby kyrkor, Åkerbo härad. *SvK Ö I:3*, vol 119. Stockholm.

– 1969. Källa kyrkor, Åkerbo härad. *SvK Ö I:4*, vol 128. Stockholm.

- 1970. Persnäs kyrkor, Åkerbo härad. SvK ÖI 1:5, vol 133. Stockholm.
- 1971. Köpings kyrka. KNS vol 47. Uppsala.
- 1972. Föra kyrkor, Åkerbo härad. Med rättelser, tillägg och register till band I. SvK ÖI 1:6, vol 142.
- 1971–1973. Ihrfors, Erik Ferdinand. SBL XIX. Stockholm.
- 1973 a. Långlöts kyrkor, Runstens härad. SvK ÖI II:1, vol 151. Stockholm.
- 1973 b. Högsrums kyrka. En vägledning. Kalmar.
- 1975 a. Ås kyrka. Ås – socknen på Ölands sydspets. Ås (tr Nacka).
- 1975 b. Löt och Egby, Runstens härad. SvK ÖI II:2, vol 163. Stockholm.
- 1975 c. Öländska kyrkor 8: Stenåsa kyrka. KNS vol 50. Kalmar.
- 1976 a. Ventlinge kyrka. Ventlinge – en sockenbeskrivning. Kalmar.
- 1976 b. Öländska kyrkor 9: Glömminge kyrka. KNS vol 51. Uppsala.
- 1977. Köpings kyrkor, Slättbo härad. SvK ÖI, vol 170. Stockholm.
- 1978 a. Gärdslösa kyrka, Runstens härad. SvK ÖI II:3, vol 177. Stockholm.
- 1978 b. Jonas Haquini Rhezelius och Ölands kyrkor. KL. Kalmar
- 1978 c. Öländska kyrkor 11: Segerstads kyrka. KNS vol 53. Uppsala.
- 1978 d. Kyrkorna i Norra Möckleby. Norra Möckleby. Kalmar.
- 1979. Högsrums kyrka. Högsrum – en sockenbeskrivning. Kalmar.
- 1980 a. Adam Sidén och Ölands konstminnen. KNS vol 54. Uppsala.
- 1980 b. Bredsättra kyrkor, Runstens härad. SvK ÖI II:4, vol 183. Stockholm.
- 1981. Ljungby kyrka. En vägledning. Kalmar.
- 1982 a. Ölands kyrkor. Svenska fornminnesplatser 53, utg av RAÄ. Stockholm.
- 1982 b. Runstens kyrkor, Runstens härad. SvK ÖI II:5, vol 188. Stockholm.
- 1983 a. Kyrkorna i Mörbylånga. Mörbylånga. En öländsk socken i ord och bild, helg och söcken. Mörbylånga.
- 1983 b. Löfgren, Nils Isak. SBL XXIV, h 119. Stockholm.
- 1983 c. Vickelby kyrka, Algutsrums härad. SvK ÖI, vol 193. Stockholm.
- 1984. Öländska kyrkor 13: Gräsgårds kyrka. KNS vol 56. Uppsala.
- 1985. Algutsrums kyrka. Algutsrum. En sockenbeskrivning. Emmaboda.
- 1986. Köpings kyrkor. En bok om Köping och Egby. Borgholm.
- 1988 a. Åby kyrka. Boken om Åby. Vimmerby.
- 1988 b. Resmo kyrka, Algutsrums härad. SvK ÖI, vol 203. Stockholm.
- 1990 a. Råpplinge kyrka. En bok om Råpplinge. Borgholm.
- 1990 b. Glömminge kyrka. Glömminge. En ölandssocken förr och nu. Borgholm.
- 1992 a. Öländska kyrkobyggmästare – 3. Johan Petersson. Öbl 4/2 1992.
- 1992 b. Öländska altarpredikstolar. Från romanik till nygotik. Studier i kyrklig konst och arkitektur tillägnade Evald Gustafsson. Stockholm.
- 1993. Gräsgårds kyrka. Gräsgård mellan hav och hed. Borgholm.
- 1996–1997. Rannsakingar, Johan Hadorph och Petrus Törnewall på Öland. KL. Kalmar.
- Brunius, T. 1987. Kyrkan och väderstrecken, UNT 17/12 1987.
- Carlsson, S L. 1973. Sveriges kyrkorglar. Lund.
- Dahlberg, G O T. 1983. Mörbylånga skola – ett fädrens verk, i: Mörbylånga. En öländsk socken i ord och bild, helg och söcken. Mörbylånga.
- Darphin, J-P. 1994. Strösockerbruket i Mörbylånga 1908–1991. Sockrets katedraler. En studie av sockerindustrins historia och arkitektur. RAÄ. Stockholm.
- Det medeltida Sverige – Se Axelsson m fl 1996 (Öland).
- Det medeltida Öland. Provtryck ... – Se Schüek 1953.
- Eide, O E. 1986. Om kirkers orientering. Arkeologiske skrifter fra Historisk Museum 3, Bergen.
- Elgenstierna, G. 1925–1936. Den introducerade svenska adelns ättatavlor I–IX. Stockholm.
- Enblom, R. 1938. Den forntida nordiska orienteringen och Wulfstans resa till Truso. Fv.
- Engström, T. 1903. Öland. Dess historia, land och folk. (2:a uppl 1922 – Faksimil i KNS vol 55, 1980, Uppsala, med en biografi författad av Lars-König Königsson.)
- Erici, E. 1965. Orgelinventarium. Inventarium över bevarade äldre kyrkorglar i Sverige. Stockholm.
- Frölén, H F. 1910–1911. Nordens befästa rundkyrkor. En konst- och kulturhistorisk undersökning. I. Systematisk del, Stockholm 1911. II. Beskrivande del, Stockholm 1910.
- Fürst, L. 1980. Inredningsmåleri i Kalmar län ca 1650–1900. KL. Kalmar.
- Gardell, S. 1945–1946. Gravmonument från Sveriges medeltid. I–II. Akad avh. Stockholm.
- Gillingstam, H. 1957. Ätten Glysing, Äldre svenska frälsesläkter I:1. Stockholm.
- Gustafsson, E. 1968. Gråbrödernas hus. Ystad – den räddade miljön. Sydsvenska Dagbladets årsbok. Malmö.
- och Cinthio, E. 1969. Skånsk lantkyrka från medeltiden. Sydsvenska Dagbladets årsbok. Malmö.
- Gustavson, H. 1982. Hailgairs häll i S:t Hans. GA. Visby.
- Gustavson, H, Snædal Brink, T och Strid, J P. 1983. Runfynd 1982. Fv 1983:3–4.
- Göransson, J. 1750. Bautil, Det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar, Upreste I från verldenes år 2000 til Christi år 1000 ... Stockholm.
- Göransson, S. 1980. Fyrmästaren och fornvännen H Adam R Sidén. Utkast till en levnadsteckning. KNS vol 54, 1979 (tr 1980). Uppsala.
- 1979. Inledning till faksimilupplagan av A Ahlqvist, Ölands historia och beskrifning, 1822–1827. Uppsala.
- 1983. Härad, socken och by på Öland. Bebyggelsehistorisk tidskrift 4 (1982).
- 1986. Om svenska byar med regelbunden form. Ymer 106.
- Hagberg, L. 1928. Minneskransar och "tavlor". Rig.
- 1937. När döden gästar. Stockholm.
- Hagberg, U E. 1980. Adam Sidén och Ölands fornminnen. KNS vol 54, 1979 (tr 1980). Uppsala.
- Hanning, G & Petersson K G. 1975. Manne Hofrén in memoriam. KL. Kalmar.
- Hellberg, L. 1967. Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse. Kumlabygden III. Kumla.
- Hofrén, M. 1925. Nils Johan Jonsson från Glömminge. Öningen.
- 1928. Konterfejaren Edvard Orm. Konstvetenskapliga essayer och studier tillägnade August Hahr på 60-årsdagen. Stockholm.
- 1931. Spegelmakare i Kalmar. Rig.
- 1937. Herrgårdar och boställen. En översikt över byggnadskultur och heminredning i Kalmar läns herrgårdar 1650–1850. Akad avh. NordM handl 6. Stockholm.
- 1938. Vasastil och karolinskt. KL Medd XXVI. Kalmar.
- 1951. Timmerkyrkan i Frödinge. KL Medd XXXIX. Kalmar.
- 1957. Jonsson, Nils Johan. SKL III. Malmö.

- 1958. Blomstermålning. Släkten Wadsten och några andra möbel- och inredningsmålare. *KLMedd XLVI*. Kalmar.
- 1959. En öländsk konstsmed. *KL*. Kalmar.
- 1961. Orm, Edvard (Evert). *SKL IV*. Malmö.
- 1962. På kyrkbacken. *KL*. Kalmar.
- 1967. Wahledov, Anton. *SKL V*. Malmö.
- Holmberg, B, 1983. Om och kring Mörbylånga sockerbruk. *Mörbylånga. En öländsk socken i ord och bild i helg och söcken*. Mörbylånga.
- Holmbäck, L M, 1951. *Klockor och klockringning*. Stockholm.
- 1955. Lärbro – Bro – Ala. Något ur Visby Stifts orgelhistoria. *Julhälsning till församlingarna i Visby stift* 33.
- Håkansson, G, 1942. *Öländska personminnen bevarade i äldre gravstenar, epitafier och andra kyrkliga föremål*. Göteborg.
- 1944. *Kalmar och kalmarbor under 1600-talet*. Kalmar (tr Göteborg).
- Jansson, S B F, 1982. Runstensfyndet på Mörbylånga kyrkogård. *KL*. Kalmar.
- Jansson, S O, 1950. *Måttordbok. Svenska måttstermer före metersystemet*. Stockholm. (2:a rev o utök uppl 1995.)
- Johansson, T (red) 1988. *Inventarium över svenska orglar 1988:II*, Växjö stift. Tostared.
- Kiefer-Olsen, J, 1993. *Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark*. Aarhus.
- Källström, O, 1939. *Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer*. Akad avh. Stockholm.
- Larsson, A, 1984. Stadsarkitekt och stadens arkitekt. J Fred Olson – stadsarkitekt i Kalmar 1904–37. *Arkitekturmuseet. Årsbok*. Stockholm.
- Larsson, L O, 1964. *Det medeltida Varend*. Lund.
- Lilja, G, 1957. Jerken, Erik Johan. *SKL III*. Malmö.
- Lind, B, u å (omkr 1970). *Ålem kyrka. Kort handledning och beskrivning till besökandes tjänst*. Ålem.
- Lindqvist, S, 1915. Den helige Eskils biskopsdöme. Akad avh. *Antikv tidskrift Sverige*, del 22:1. Stockholm.
- 1920. Behrendtz, Fabian Julius. *SBL II*. Stockholm.
- Lindroth, Hj, 1916. De nordiska ortnamnen på -rum. *Göteborgs Kungl Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar*. Fjärde följdén, XVIII:1. Göteborg.
- 1926 a. Från ortnamns- och dialektforskningen inom Kalmar län. *Södra Kalmar län II*. Kalmar.
- 1926 b. Ölands folkmål I. *Göteborgs Högskolas årsskrift 1925:1*. Göteborg.
- Lindsten, A-S, 1951. *En öländsk visitationsresa*. Claes Henrik Fries' Dagbok utgiven och kommenterad av Ann-Sofi Lindsten. *KL*.
- Linnæus, C, 1745. *Öländska och gothländska resa på riksens höglöflige ständers befallning förrättad år 1741*. Nytr Stockholm 1907, 1957 och 1962.
- Lundmark, E, 1934. S:ta Maria Magdalena kyrka. *SvK Stockholm VII:1*, vol 41. Stockholm.
- 1945. Källström, Arvid. *Nord Familjebok*, nytr av 3:e uppl, 22:a bandet, Supplement. Malmö.
- Matrikel öfver personalen vid Sveriges järnvägar 1908*. Utgifven af Gustaf Welin. Stockholm.
- Moberg, L, 1951. Till namnet Möre's morfologi. *Namn och bygd* 38 (1950). Uppsala och Köpenhamn (tr 1951).
- Moltke, E, 1964. Kredens. *KLNM 9*. Malmö.
- Mörbylånga. En ölandssocken i ord och bild, i helg och söcken*. Utg av Mörbylånga Hembygdsförening, Mörbylånga. Huvudredaktör Nils Torsund.
- Nilsson, H, 1970. *Ölands järnväg, en svunnen epok*. Borgholm
- Nisser, W, 1957. David von Krafft. *SKL III*. Malmö.
- Norberg, R, 1941. Kyrkoinventeringen 1918–1932. En historik. *Fv*. Stockholm.
- Olsson, B, 1947–1951. *Kalmar stifts herdaminne* 1–4. Kalmar
- 1953 a. Anders Dahlström d ä. *SKL II*. Malmö.
- 1953 b. Anders Dahlström d y. *SKL II*. Malmö.
- 1980. *Kalmar stifts herdaminne* 5, supplement. Tillägg och rättelser. Personregister, utg av Oloph Bexell. *Växjö stiftshistoriska sällskap – Skrifter* 2. Kalmar.
- Olsson, M, 1944. *Kalmar slotts historia* I. Tiden intill 1300-talets mitt. Stockholm.
- 1961. *Kalmar slotts historia* II B. Register och planscher. Stockholm.
- och Näslund, R, 1976. Kalmar gamla stads kyrkor. 2. Kyrkogården, nu kallad Gamla kyrkogården... *SvK Småland III:3*, vol 162. Stockholm.
- Palm, B, 1949. Ölands kyrkor. *Öland II*. Lund.
- 1983. Byar och gårdar. *Mörbylånga. En ölandssocken i ord och bild, i helg och söcken*. Mörbylånga.
- 1990. Bygdemålaren Nils Johan Jonsson. *Glömminge. En ölandssocken förr och nu*. Färjestaden.
- 1993. Orm, Edvard. *SBL XXVIII*, h 138. Stockholm.
- Petrus Benedicti. 1954. *Linköpingsbiskopen Petrus Benedictis visitationsbok*, utg av K H Johansson, Kalmar.
- Pleijel, H, 1981. Pingstfesten i Borrum. Ett förbisett kulturminne på Öland. *Rig*.
- Raphael, E, 1913. Öländska gårdar och deras inventarier 1677. *Fataburen*. Stockholm.
- Rannsakingar efter antikviteter*, 1992. Utg av KVHAA. Band III, Öland, Småland, Blekinge, Halland, Skåne. Häfte 1. Text, utg av N-G Stahre. Stockholm.
- Redin, L, 1976. Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör. Akad avh. Bonn/Lund. *Acta archaeologica Lundensia*, series in 4°, nr 10.
- Reuterswärd, P, 1982, 1985. The forgotten symbols of God II–III. *Konsthistorisk Tidskrift* 1982:3, 1985:2.
- Roosval, J, 1911. *Die Kirchen Gotlands. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Kunstgeschichte Schwedens*. Stockholm.
- 1917. *Se Sverige*, 1917.
- 1939. Bror William Oscar Anderson. *Konsthistorisk Tidskrift* årg VIII. Stockholm.
- Rosell, I och Bennett, R, 1989. Kalmar Domkyrka. *SvK Småland III:4*, vol 209. Stockholm.
- Rosenqvist, T, 1983 A. Mörbylånga köping. Några data från köpingens 131-åriga historia. *Mörbylånga. En ölandssocken i ord och bild, i helg och söcken*. Mörbylånga.
- 1983 B. Handel, hantverk och industri. *Mörbylånga. En ölandssocken i ord och bild, i helg och söcken*. Mörbylånga.
- Rydbeck, M, 1936. *Skånes stenmästare intill 1200*. Akad avh. Lund.
- Sárkány, T, 1966. Högalids kyrka. *SvK Stockholm VII:4*, vol 109. Stockholm.
- Schultze, H, 1983. Mörbylånga socken i forntiden. *Mörbylånga. En ölandssocken i ord och bild, i helg och söcken*. Mörbylånga.
- Schück, H, 1953. *Det medeltida Öland*. Provtryck ur en historisk-topografisk översikt av "Det medeltida Sverige", utg av den av KVHAA tillsatta kommittén. Stockholm (tr Uppsala).
- Selling, G, 1982. Martin Olsson. *KVHAA årsbok* 1982. Stockholm.
- Sjöberg, Å G, 1969. Alfred Edle – Försök till ett porträtt. *De hundra kyrkornas ö*. Visby.

- Sjömar, P, 1988. *Byggnadsteknik och timmermanskonst. En studie med exempel från några medeltida knuttimrade kyrkor och allmogehus*. Akad avh. Chalmers Tekn Högsk. Göteborg.
- Stenberger, M, 1964. *Det forntida Sverige*. Stockholm.
- Stenvall, J, 1983. *Kyrkan och folket. Mörbylånga. En ölandssocken i ord och bild, i helg och söcken*. Mörbylånga.
- Svahnström, G och K, 1986. *Visby domkyrka. Inredning. SvK Gotland XI:2, vol 202.*
- 1989. *Måleri på Gotland 1530–1830*. Visby.
- Swanström, E, 1982. *Ett bidrag till utforskandet av visbykyrkorna S:t Hans och S:t Pers historia. GA. Visby.*
- 1986. "Allhelgonakyrkan", S:t Per och S:t Hans i Visby. *Kyrkor som en medeltida samhällspegel. Hikuin 12*. Viborg.
- Svenska riksdagsakter*, 1894. III:1, 88, *Det första förslaget till ständernas supplik till Konungen. Uppsala 1594 i februari*. Stockholm.
- Svenskt diplomatarium 1–6 (tom år 1355) och ny ser 1–4 (åren 1401–1420), 1829–1959*. Stockholm.
- Svenskt silversmide 1520–1850*, 1963. *Guld och silverstämplar (av E André, B Hellner, C Hermarck och K Holmquist)*. Stockholm.
- Sverige*, 1917. *Geografisk, topografisk, statistisk beskrivning. Del II. Utg av A Kempe, E Apelqvist och O Sjögren. Kyrkobeskrivningarna för Öland författade av J Roosval*.
- Sveriges Kyrkor*, konsthistoriskt inventarium, 1989, 1993. *Kyrkobyggnader 1760–1860, Del 1, Skåne och Blekinge, SvK vol 210; Del 2, Småland och Öland, SvK vol 216*. Stockholm. – Se även Anderson, W (SvK vol 22); Andersson, K, (vol 207); Bohm (vol 169); Boström 1966–1997; Lundmark (vol 41); Olsson, M (vol 162); Rosell (vol 111, 209); Sárkány (vol 109); Svahnström (vol 202).
- Sveriges Runinskrifter, 1900–1906*. Utg av KVHAA. Första bandet. *Ölands runinskrifter, granskade och tolkade af S Söderberg och E Brate*. Stockholm.
- Tempelman, E C, 1942. *En William Anderson-bibliografi. Konsthistorisk Tidskrift årg XI*. Stockholm.
- Tepfers, I, 1991. *Universitetsbyggnaden i Vasaparken. Göteborgs universitet 1891–1991*. Göteborg.
- Torsund, N, 1983. *Ortnamn i Mörbylånga. Mörbylånga. En ölandssocken i ord och bild, i helg och söcken*. Mörbylånga.
- Vadstena klostrets jordebok 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker, 1897. Utg genom C Silfverstolpe. *Historiska handlingar 16:1*. Stockholm.
- Wallenberg, B, 1984. *Grav under runhällar i Skänninge*. Med osteologisk undersökning av M Florell. Stockholm.
- Welin, G, se *Matrikel ... 1908*.
- Wirulf, B, 1952. *Asplund, Nils. SKL I. Malmö*.
- Åhrstrand, P, 1768. *Beskrifning öfver Öland. Besynnerligen det Norra motet eller Fögderiet (1765)*, utg av S L Gahm Persson. Uppsala.
- Åmark, M, 1934. *Kakaltaret i Överselö kyrka. Bidr t Söderm äldre kulturhist XXVII*.
- Öland*, 1963. Utg av Allhems förlag. Malmö.
- Öland 1–3, 1948–1949*. Red av B Palm, L Landin och O Nordmark. Kalmar.

Förkortningar

Ahlqvist, Saml	Abraham Ahlqvist, Anteckningar till Ölands historia och beskrifning, vol I–VII. Ms sign S.84–S.90, UUB. Se närmare SvK ÖI I:1, s 45 ff.	KA	Kammararkivet i RA
ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet vid RAÄ och SHMM, Stockholm.	KB	Kungl bibl, Stockholm.
BSt	Kungl Byggnadsstyrelsen, Stockholm. Dess Kulturhistoriska byrå och arkiv överfördes 1/7 1967 till RAÄ.	kh	kyrkoherde.
dep	deponerad, deposition.	KKA	Kammarkollegii arkiv i RA.
DMS	Det medeltida Sverige, I–, Stockholm 1972–.	KL	Kalmar län. Årsbok för kulturhistoria och hembygdsvärd. Utgiven av Kalmar läns fornminnesförening [51–]. Kalmar 1963–.
Domkap	Kalmar domkapitel och dess arkiv, VaLA.	KLM	Kalmar läns museum och dess arkiv. Kalmar.
ED konseljhandl	Kungl Ecklesiastikdepartementets konseljhandlingar i RA.	KLMedd	Årsboken Kalmar län. Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening 1–50. Kalmar 1898–1962. Därefter, se KL.
e st prot	prot fört vid extra sockenstämma.	KLNM	Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid 1–22. Malmö 1956–1978.
Fv	Fornvännen, meddelanden från KVHAA, Stockholm 1906–.	km	komminister
GA	Gotländskt arkiv, meddelanden från Gotlands Fornvännen, Visby 1929–.	KNS	Kalmar nations skriftserie I–. Kalmar, senare Uppsala 1924–.
GIR	Konung Gustaf I:s registratur.	kr prot	kyrkorådsprotokoll.
Herdam	Bror Olsson, Kalmar stifts herdaminne 1–5, Kalmar 1947–1951, 1980.	KSB	Kalmar stadsbibliotek.
Ihrfors	Erik Ihrfors, <i>Oelandia sacra</i> . Ms från 1891–1892, ATA. Se närmare SvK ÖI I:1, s 62 samt art Ihrfors i SBL bd 19, Stockholm 1971–1973.	kst prot	kyrkostämmoprotokoll.
inv	inventarieförteckning, inventering.	KVHAA	Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
Inv 1830	en på grund av kgl förordning 17/4 1828 företagen inventering av forntida minnesmärken i kyrkor och på kyrkogårdar. Protokollen, som fördes av prästerna, utskrevs i flera exemplar, varav en serie förvaras i resp kyrkoarkiv, en serie i ATA.	la	landsantikvarien.
		LLK	Lantmåterimyndighetens i Kalmar län arkiv, Kalmar.
		LMV	Statens lantmåteriverk, Gävle.
		LUF	Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet (Folklivsarkivet).
		Löfgren	Nils Isak Löfgren, <i>Samlingar och Anteckningar till Ölands Historia och Beskrifning ... Började i Maj månaden år 1816</i> . Författaren då på sitt 19de år. Skänk-

	te till Abr. Ahlqvist. Återlemnade till samlaren af Enkefru Prostinnan Ahlqvist den 6 October 1857. Ms i ATA. Se närmare SvK ÖI I:1, s 35 ff.	SS	Svenskt silversmide 1520–1850. IV. Guld- och silverstämplor (av E Andren, B Hellner, C Hermarck och K Holmquist), Stockholm 1963.
ms	manuskript.	STF	Svenska turistföreningen, Stockholm.
NordM	Nordiska museet, Stockholm.	st prot	sockenstämmoprotokoll.
PB vis	Linköpingsbiskopen Petrus Benedictis visitationsbok, ms i VaLA, utg av K H Johansson 1954.	SvK	Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium, vol 1, Upps 1912, vol 2–, Stockholm 1913–.
prot	protokoll.	SvR ÖI	Sveriges runinskrifter, utg av KVHAA. Första bandet, Ölands runinskrifter, granskade och tolkade af Sven Söderberg och Erik Brate, Stockholm 1900–1906.
PÄ	pastorsämbetet.	Törnewall	ms i KB, sign F.m. 46 samt UUB, sign S 74 med teckningar av Petrus Törnewall 1673. Se närmare R Boström 1959 i Fv, SvK ÖI I:1, s 17 ff och där angiven litteratur samt s 85.
RA	Riksarkivet, Stockholm.	u d	utan datum.
ra	riksantikvarien.	UUB	Uppsala universitetsbibliotek.
RAp	pergamentsbrev i RA.	uppm	uppmätning
RAÄ	Riksantikvarieämbetet, Stockholm.	VaLA	Vadstena landsarkiv.
Rhezeliuz	ms av J H Rhezeliuz i KB med sign F.b. 22, F.c. 1 t o m F.c. 5. De långa titlarna återfinns i SvK ÖI I:1, s 84–85 under Otryckta källor. Se även a a, s 4 ff.	ViLA	Visby landsarkiv.
	räkenskaper.	vis	visitation.
räk	räkenskaper.	vis prot	visitationsprotokoll.
SAOB	Svenska akademiens ordbok, Lund 1893–.	Åhstrand	Petter Åhstrand, Beskrifning öfwer Öland. Besynnerligen det Norra Motet eller Fögderiet. Uppsala 1768. (Förf 1765 och utgiven av Sigfrid Gahn Persson).
SAOK	Sveriges allmänna organist- och kantorsförening.	Åhstrand–Löfgren	interfolierat exemplar i ATA av Åhstrand med teckningar och anteckningar av N I Löfgren 1815–1817. Se närmare SvK ÖI I:1, s 35 ff.
SBL	Svenskt Biografiskt Lexikon 1–, Stockholm 1918–.	Öbl	Ölandsbladet, Borgholm.
SD	Svenskt diplomatarium 1–6 (fr o m år 1355) och ny ser 1–4 (åren 1401–1420), Stockholm 1828–1959.	ÖIÄ	Överintendentens Ämbetet, efter 1918 BSt, Stockholm.
SHM	Statens Historiska Museum, Stockholm.		Vid måttangivelser nämns höjd eller längd före bredd.
SHMM	Statens Historiska Museer, Stockholm.		
SKL	Svenskt konstnärslexikon, I–V, Malmö 1952–1967.		
sn	socken.		
Snabbinv	en preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kulturhistoriskt värde, utförd under åren 1917–1932. Se R Norberg: Kyrkoinventeringen 1918–1931. En historik, i Fv 1941, s 1–21. Samtliga snabbinventeringslistor förvaras i ATA. Ett ex har tillställts varje inventerad kyrka samt vederbörande domkap. – På Öland utfördes inventeringen av Anders Billow 1912–1921. Senare tillägg utförda av prästerna.		

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl Blekinge	Nä Närke
Bo Bohuslän	Sk Skåne
Dr Dalarna	Sm Småland
Ds Dalsland	Sö Södermanland
Go Gotland	Up Uppland
Gä Gästrikland	Vb Västerbotten
Ha Halland	Vg Västergötland
Hr Härjedalen	Vr Värmland
Hs Hälsingland	Vs Västmanland
Jä Jämtland	Ån Ångermanland
La Lappland	Ög Östergötland
Me Medelpad	Öl Öland
Nb Norrbotten	

Summary

INTRODUCTION

Prehistorie Mörbylånga

By Hella Schulze

Mörbylånga parish is divided by a limestone ridge into a higher, barren eastern part and a fertile, western part towards the Kalmar Sound. Archaeological remains have as yet been found in some 40 locations, primarily on the ridge or by the hamlet of Risinge to the south-west (Fig. 2). The majority of these remains consist of graves, although in recent years a number of settlements have also been found together with stone tools such as stone axes and scrapers.

Among the better known archaeological remains in the Mörbylånga district are the Bårby prehistoric ring fort (Fig. 3) from the Iron Age and the large burial mound "Risinge hög" (Fig. 6) which is located in a grave-field containing graves from the Bronze Age up until the late Viking Era.

The location of the church. The name of the parish

By Sölve Göransson

Unlike the majority of other churches on the west side of the Island of Öland the church is not located on the ridge but on the flat coastal land in the largest hamlet in the parish from which both the church and the parish got their name. The place-name contains the substantive *myr* which means marshy land. The appended adjective *långa*, or long, has been used to distinguish the elongated hamlet from the smaller hamlet of Mörbylilla in Ventlinge parish.

THE CHURCHYARD

The churchyard attained its present size through extensions in 1923–1924 (Fig. 9) and in 1966 (Fig. 10). It is enclosed by a dry-stone limestone wall. The older part of the churchyard is reached through four wrought iron gates from the middle of the 19th century (Fig. 10: B–E) and three limestone 'steps' over the wall (Fig. 10: B, E, F). Two wooden gate-houses (Fig. 22) of unknown age were replaced by limestone ones 1750–1751 (Fig. 55). The mortuary chapel of plastered brick (Fig. 10: K, 12) was built in 1915.

A number of rune stones from the 11th century have been found in the churchyard (Figs 13–16). One of these was used as a cover-slab over an early medieval grave, a stone cist containing the skeleton of a middle aged man (Fig. 10: N, 17). There is also a medieval grave slab (Fig. 18) in the churchyard.

THE MEDIEVAL STONE CHURCH

With the exception of the tower the old Mörbylånga Church was demolished in 1811 in order to make way for the present, larger church. The appearance of the old church can be seen from old drawings (Figs 19, 20, 22, 23).

Building history

I. *The 11th century.* Christian rune stones (Figs 13–16, 27) show that Mörbylånga was a Christian district as early as the 11th century. The early medieval stone cist grave (Fig. 17) north of the church can have been located there in connection with an older wooden church of which, however, there are no remains.

II. *The 12th century.* A stone-built apsidal church without a tower (Fig. 113A) was built probably during the 12th century. The west gable still

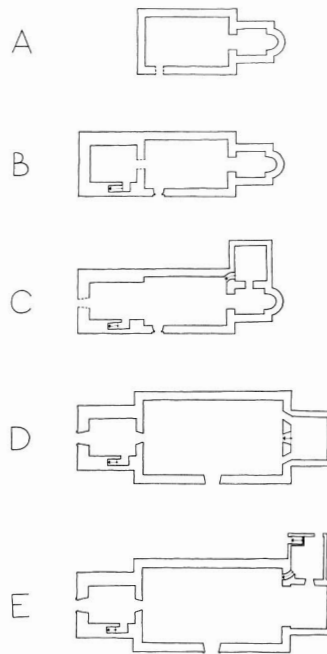

Fig 113. Kyrkans planutveckling. 1:1 000. R Boström och J Lindblad 1997.

The development of the plan of the church.

remains and it is on this that the east wall of the tower now rests. The foundation walls of the south wall of the nave and the apse chancel were discovered partly during an investigation carried out in 1931 (Figs 24–26). These approximately 110 cm thick foundation walls consisted of two layers of stone with a vertical cavity between them which was filled with rubble. The nave probably had a doorway in the western part of the south wall. As was common practice one window was probably placed in the south wall of the chancel, one in the south wall of the nave and one facing due east in the apse. Traces and remains of the roof trusses' tie beams have been preserved in the west wall of the nave (Figs 26 A, 33). A now disappeared baptismal font, described by Rhezelius in the 17th century (Fig. 19), probably belongs to this period.

III. *Around the year 1200.* A strong tower, which still exists, was built around the year 1200 as a defensive tower, a storage tower and a bell-tower (Figs 30–34). As was the case in the majority of church-towers on the Island of Öland in all probability there was no direct entrance to the tower from the outside. The top floor of the tower had man-high loop-holes facing in all directions (Figs 22, 23). Some time after the completion of the tower it would seem that the south doorway of the nave was widened and given new surrounds—the surrounds with the rose-decorated tympanum which are today on the west doorway (Figs 35, 36). The triumphal crucifix (Fig. 48) probably also dates from this period.

IV. *The second half of the 13th century.* A Gothic window was built in the south wall of the chancel during the latter part of the 13th century or around the year 1300 (Figs 19–21). The vaulted sacristy north of the chancel (Figs 22, 23, 113 C) was probably built during this period or

later during the Middle Ages and also at this time the interior of the church was given a flat timber panelled ceiling.

V. *The 17th century.* The church suffered badly during the wars in the 16th and 17th centuries. Both of the bells were stolen during the war of 1610–1611. A wooden arrangement for hanging a new bell on was built on the south side of the tower in the middle of the century (Fig. 20). In 1677 the church was damaged by fire during the war against Denmark and the repair and rebuilding work took a long time to complete.

VI. *The 18th century.* During the first half of the 18th century the tower was given a pointed tower-head, new windows were opened up and the previously unplastered interior walls were plastered and lime-washed. A new altar piece was installed in 1730 and a pulpit which was reached by stairs from the sacristy was installed around 1747. An entrance was opened up in the west wall of the tower around the middle of the century and either now or perhaps when the nave was demolished in 1811 this doorway was given the hewn stone surrounds of the medieval south doorway. In 1788 discussions were begun concerning an extension of the now cramped church and, with the exception of the tower, it was demolished in 1811 and a new church was built (see also THE PRESENT CHURCH).

Furnishings

Of the *medieval contents and furnishings etc.* of the church nothing remains other than a triumphal crucifix from around the year 1200 (Fig. 48)—although the medieval furnishings etc. must have included the 59.4 grammes of silver which were confiscated by King Gustav Vasa in 1560 and the two bells which disappeared during the war of 1610–1611.

Post-medieval furnishings. A new bell, cast by Dinnies Droyse in Greifswald, was acquired in 1620—but this bell disappeared in its turn in 1677 and was replaced by what is the present small bell which was cast in Stockholm in 1680 by Johan Meyers' workshop.

Of an altar piece by Peter Buschberg from the 1730s two pilasters (Figs 61, 86) and the altar painting by Edvard Orm (Fig. 47) still remain. The pulpit box from 1747 (Figs 49, 86–88) was carved by Anders Dahlström the Elder. Also from the 18th century are an hour-glass (Fig. 50), communion silver (Figs 51, 94, 96), a bridal crown with its case (Figs 98 A, 99), brass candlesticks and chandeliers etc. (Figs 100–103), a chasuble (Fig. 52) and furniture in the sacristy (Fig. 53,) a cupboard and several storage chests with iron fittings.

THE PRESENT CHURCH

In 1805 the master-builder Johan Petersson prepared both measured drawings of the church (Fig. 23) and a proposal for a new church with the retention of the old tower (Fig. 45). His proposal was revised by the Board of Public Works and Buildings in Stockholm (Fig. 46) and a final proposal was ready and approved in 1808. The building work was entrusted to Johan Petersson and was begun in the spring of 1811. The new church was built round the old one which—other than the tower—was then demolished. The tower was crowned by a four-sided lantern (Figs 55–57) which was considerably larger than the one shown on the approved drawing since, in accordance with custom on the Island of Öland, the congregation wanted to have the church bell there. The new church was a hall church (Figs 28–29, 55–57) with a lower and narrower sacristy to the west. The walls were plastered and lime-washed and the roof was tiled. The tower-head was clad with wooden shingles and the lantern was painted red with blue shutters. The interior was given a high, wooden barrel vault and the pulpit from

1747, with new details (Figs 61, 86) was placed on the altar. The colour scale was pearl-grey with elements of gold.

In 1872 the tower was altered by A Cronvall after drawings by J E Söderlund (Fig. 58). It was raised in height, the window openings were enlarged and the old lantern was replaced by a new and higher octagonal one.

During restoration work in the 1890s the window-frames were replaced by new diagonal mullions (Figs 28, 53, 59, 60), heating stoves were installed and the interior of the church was repainted—the interior walls light green with white window niches and the ceiling white with a grey-green, marbled cornice band.

Relatively extensive alteration work on the church was begun in 1931 under the supervision of the City Architect from Kalmar, J F Olson, and the builder John Karlson (Figs 113 E, 79, 82, 83). In the course of the protracted preparatory work, which has been in progress since 1918, the architect had presented no fewer than eight different proposals (Figs 63–70, 73). The alteration programme contained two desired changes which became the subject for considerable discussion between the congregation, the National Board of Public Building and the Central Board of National Antiquities. The first change was a question of enlarging the church in order to increase the seating accommodation and the second was that the altar pulpit should be replaced by an altar and a side pulpit. The Director-General of the Central Board of National Antiquities was opposed to an enlargement of the church or an alteration to the altar pulpit for antiquarian reasons, and the National Board of Public Building considered that the question of additional seating could be solved by a better use of the existing floor area. In the end the alteration work was carried out basically in accordance with the architect's first proposal. The sacristy was rebuilt to become a chancel and a new sacristy was built on the north side of the new chancel. The question of the altar pulpit was solved by means of the pulpit box being used as part of a new pulpit on the north-east wall of the nave and a new altar with an altar arrangement being placed in the new chancel.

During restoration work in 1966 the barrel vault over the nave was given new wooden panelling and the colour scheme was changed to mild olive-green and brick-red and white with elements of gold (Figs 84, 85). The exterior of the church was renovated in 1978 and 1984.

Furnishings

The altar painting was executed by Nils Asplund in 1931 (Fig. 90) The pulpit box from 1747 which had been part of the previous altar pulpit from 1811 was moved to its present position in 1931 when new parts were added to it (Fig. 87). A new triumphal crucifix and a new hymn-board (Figs 82, 84) were acquired in 1932 and a new cross in 1966. Of the four other hymn-boards two are from 1811 (Fig. 92) and two from 1872 (Figs 81, 86). The church has had several organs. The present one, which was made by O Hammarberg in 1966, replaced an organ made by A Magnusson in 1911 with a front designed by L Hedin from the 1850s (Fig. 91). An oak baptismal font (Fig. 93) was carved by A Wahlelov in 1904 and the present baptismal font of Öland limestone was bought in 1966. The communion vessels have come mainly from the old church. A communion wafer box was acquired in 1822 (Fig. 95). Among the textiles there is an antependium made by Ersta in 1892 (Fig. 86) which is worthy of mention and two book rests (Figs 104, 105). A votive ship "Dagmar av Mörbylånga" was donated to the church in 1992. A wall-clock (Figs 61, 86) has been in the church since the 1870s or 1880s. There are a number of grave slabs in the floor of the church which come from the old church (Figs 31, 106–111). The present great bell was bought in 1883 (Fig. 112).

BILAGA

Ragnhild Boströms tryckta skrifter 1942–1997

1942 (under namnet Strömbom)

Calcarius, en gotländsk stenhuggareverkstad under 1100-talets slut och 1200-talets förra hälft, i: Konsthistorisk Tidskrift 1942. Utg som särtryck med titeln *Opuscula academica ad historiam artis pertinentia*, nr I.

Ett värdefullt tillskott till den öländska litteraturen (rec av Gunnar Håkansson, Öländska personminnen), i: Ölandsbladet 9 juli 1942.

1943–1944 (under namnet Strömbom)

Artiklar i Konstvärlden.

1949

Källa ödekyrka. Svenska fornminnesplatser nr 37, Stockholm 1949.

Sandhamns kapell; Hårstens kapell, i: Sveriges Kyrkor, Uppland I:3, vol 62, Stockholm 1949.

1950

Kyrkan i Källa för 700 år sedan. Åkerbo hembygdsförnings årsbok 1950, Kalmar 1950.

S:t Ewalds kapell vid Borgholm, i: Ölandsbladets julläsning 23 december 1950.

1952

Sveriges domkyrkor, Stockholm 1952.

1953

Köpings kyrka, i: Ölandsbladet 24 december 1953.

1954

Glasmålningar från Köpings kyrka daterade till 1200-talet, i: Ölandsbladet 17 april 1954.

1955

Köping och Föra. Två givande kyrkorestaureringar på Öland, i: Fornvännen 50, 1955.

Klövsadelskyrkan i Föra, i: Ölandsbladet 9 april 1955.

1958

Räpplinge kyrka under medeltiden, i: Ölandsbladet 23 december 1958.

Red av Kjell Boströms postumt utgivna arbete, Jacob

Matham och vädersolarna över Stockholm. KVHAA Handl, Antikv ser 7, Stockholm 1958.

1959

Petrus Törnwall och Ölands kyrkor, i: Fornvännen 54, 1959.

Tre märkliga gravstenar i Persnäs kyrka, i: Ölandsbladet 2 maj 1959.

Egby kyrka 800 år, i: Ölandsbladet 15 augusti 1959.

Persnäs kyrka i gamla tider, i: Ölandsbladet 21 december 1959.

Persnäs kyrka. Livet i helg och söcken under 1600- och 1700-talen samt kyrkans ombyggnad 1856–1857, i: Ölandsbladet 29 december 1959.

1960

Herrestads kyrka, Linköpings stifts kyrkor, Dals kontrakt 7. Vägledning, utg av Linköpings stiftsråds kyrkoberskrivningskommitté 1960.

Källa ödekyrka, i: Ölandsbladets julläsning 22 december 1960.

1963

Hackspetten som byggnadsarkeolog (om Långlöts kyrka), i: Ölandsbladet 21 december 1963.

1964

Källa ödekyrka. Svenska fornminnesplatser nr 37, 2:a omarb uppl, Stockholm 1964.

Nordens medeltida glasmålningar. Rec av A Andersson, Die Glasmalerei des Mittelalters in Skandinavien, Stockholm 1964, i: Ölandsbladet 13 oktober 1964.

Ölands finaste trädgårdsbänk, i: Ölandsbladet 13 oktober 1964.

Smedby kyrka, i: Ölandsbladets julläsning 22 december 1964.

1965

Reklam för 120 år sedan, i: Ölandsbladet 3 juni 1965.

H. A. R. Sidén – en hängiven forskare och vårdare av Ölands fornminnen, i: Ölandsbladets julläsning 1965.

- 1966
- Gärdslösa kyrka, i: Gärdslösa. En sockenbeskrivning. Utg av Gärdslösa fornminnesförening, Gärdslösa 1966. Omtryckt 1989.
- J. H. Rhezelius' resedagböcker. Några randanmärkningar, i: Konsthistoriska studier tillägnade Sten Karling, Stockholms universitet, Stockholm 1966.
- Kyrkor på Öland. Inledning. Översikt av de skriftliga källorna. Sveriges Kyrkor, Öland I:1, vol 108, Stockholm 1966.
- Räpplinge kyrka – en sockenfästning, i: Ölandsbladet 31 december 1966.
- Rec av S A Hallbäck, Medeltida dopfuntar i Värmland, Karlstad 1965, i: Fornvännen 61, 1966.
- 1967
- Några glömda minnesmärken, i: Ölandsbladets julläsning 1967.
- Några ovanliga mullådor, i: Fornvännen 62, 1967.
- Rättelser och tillägg till Uppland band V (tills m A Andersson, A-M Franzén m fl), i: Sveriges Kyrkor, Uppland V:7, vol 113, Stockholm 1967.
- Är Hulterstads kyrka en dansk anläggning? I: Nordisk medeltid. Konsthistoriska studier tillägnade Armin Tuulse. Acta Universitatis Stockholmiensis 13, Stockholm 1967.
- Rec av S A Hallbäck, Medeltida dopfuntar i Sjuhäradsbygden, Borås 1966, i: Fornvännen 62, 1967.
- 1968
- Böda och S:t Olof. Sveriges Kyrkor, Öland I:2, vol 116, Stockholm 1968.
- Böda kyrka, i: Kalmar nations skriftserie 44, Uppsala 1967, tr 1968. (Inleder serien Öländska kyrkor, som även ges ut i särtryck som vägledningar i samarbete med församlingarna. Numrerad fr o m nr 7.)
- Högby kyrkor. Sveriges Kyrkor, Öland I:3, vol 119, Stockholm 1968.
- Månglare i templet. Köpenskap i kyrkans hägn. Ur Högby kyrkas arkivalier, i: Ölandsbladet 17 februari 1968.
- Herre och dräng delade säng då medeltidskyrkan i Löt byggdes över, i: Ölandsbladet 11 april 1968.
- Martin Vathi – stenhuggaremästare i Dälje, i: Ölandsbladets julläsning 1968.
- Rec av O Reutersvärd, Paradisets källa och de gotländska "paradisfuntarna", Ett bidrag till studiet av vattensymboliken på de medeltida dopfuntarna, Lund 1967, i: Fornvännen 63, 1968.
- 1969
- Högby kyrka, i: Kalmar nations skriftserie 45, 1969.
- Källa kyrkor, Sveriges Kyrkor, Öland I:4, vol 128, Stockholm 1969.
- Några skulpturer från Öland identifierade, i: Fornvännen 64, 1969.
- 1970
- Långlöts kyrka, i: Långlöt – en Ölandssockens kulturhistoria. Utg av Långlöts fornminnesförening, Kalmar 1970.
- Alböke kyrka; Persnäs kyrka, i: Kalmar nations skriftserie 46, Uppsala 1970.
- Persnäs kyrkor. Sveriges Kyrkor, Öland I:5, vol 133, Stockholm 1970.
- Det stora orgelbråket i Persnäs 1757–1762, i: Ölandsbladets julläsning 22 december 1970.
- Rec av A Borelius, Öland. Fornborgar, väderkvarnar, kyrkor och slott, i: Fornvännen 65, 1970.
- 1971
- "Damm sugning" av kyrkvindar (tills m Åke Nilsson), i: Fornvännen 66, 1971.
- Hulterstads kyrka. Vägledning, utg av Hulterstads församling, Mörbylånga 1971.
- Köpings kyrka, i: Kalmar nations skriftserie 47, Uppsala 1971.
- Några romanska sakristior på Öland, i: Fornvännen 66, 1971.
- Vårstädning i Persnäs, i: Ölandsbladet 10 april 1971.
- Första kapellet [S:t Ewalds kapell] revs helt år 1820, i: Ölandsbladet 6 maj 1971.
- Skattgrävning på kyrkvindar, i: Ölandsbladets julläsning 1971.
- Rec av Hj Grape, Olaus Magnus, forskare, moralist, konstnär, Stockholm 1970, i: Fornvännen 66, 1971.
- 1972
- "Damm sugning" en ny sorts arkeologi, i: Svenska Prästförbundet, Meddelande 1972:6–7.
- Föra kyrkor. Med rättelser, tillägg och register till band I. Sveriges Kyrkor, Öland I:6, vol 142, Stockholm 1972.
- Ett par Olofsbilder från Källa, i: Kalmar län 1970–72, Kalmar 1972.
- Gärdslösa kyrka. Vägledning, utg av Gärdslösa kyrkoråd, Kalmar 1972.
- Ölands försvarskyrkor, en översikt. Riksantikvarieämbetet, Rapport 1972 A2, Stockholm 1972.
- Stavkyrkan i Källa funnen till slut? I: Ölandsbladet 18 mars 1972 (tryckt även i Barometern och Kristianstadsbladet).
- 1973
- Egby kyrka, i: Kalmar nations skriftserie 48, 1971, Uppsala 1973.

Högsrums kyrka. Vägledning, utg av Högsrums hembygdsförening och Högsrums kyrkoråd, Kalmar 1973.
 Ihrfors, Erik Ferdinand, i: Svenskt Biografiskt Lexikon XIX, Stockholm 1973.
 Långlöts kyrkor. Sveriges Kyrkor, Öland II:1, vol 151, Stockholm 1973.

1974

Ansgarskapellet på Björkö. Utg av Kapellstiftelsen Ansgars minne, Ekerö 1974 (omtryckt 1982).
 Guds hus – människors värn, i: Svenska Turistföreningens årsskrift 1974, Stockholm 1974.
 Löts kyrka, Öländska kyrkor – 7, i: Kalmar nations skriftserie 49, 1972, Uppsala 1974.
 Sigurd Fafnesbane på Öland, i: ICO, Den iconographiske Post 1974:2.
 Vårstädning i Löts kyrktorn, i: Ölandsbladet 16 april 1974.
 Vem vet något om försvunna gravstenar? I: Ölandsbladet 27 juli 1974.

1975

Löt och Egby. Sveriges Kyrkor, Öland II:2, vol 163, Stockholm 1975.
 Stenåsa kyrka, Öländska kyrkor – 8, i: Kalmar nations skriftserie 50, 1973–1974, Uppsala 1975.
 Ås kyrka, i: Ås – socknen på Ölands sydspets, Nacka 1975.
 Medeltida altare blev trappstenar (om Stenåsa, Egby, Källa m fl), i: Ölandsbladet 1 april 1975.
 Märkliga gravstenar återfunna, i: Ölandsbladet 18 februari 1975.

1976

Glömminge kyrka, Öländska kyrkor – 9, i: Kalmar nations skriftserie 51, 1975, Uppsala 1976.
 Ventlinge kyrka, i: Ventlinge – en sockenbeskrivning. Utg av Ventlinge hembygdsförening, Kalmar 1976.
 Peter Bundi på Öland. Nyupptäckta målningar av konterfejaren i Kalmar, i: Ölandsbladets julläsning 23 december 1976.

1977

Köpings kyrkor. Sveriges Kyrkor, vol 170, Stockholm 1977.
 Peter Bundi på Öland. Nyupptäckta målningar av den kände konterfejaren i Kalmar, i: Kalmar län 1977.
 Runstens kyrka, Öländska kyrkor – 10, i: Kalmar nations skriftserie 52, Uppsala 1977.
 Ölandskyrkor i bild, i: Ölandsbladet 23 december 1977.

1978

Gärdslösa kyrka. Sveriges Kyrkor, Öland II:3, vol 177, Stockholm 1978.

Jonas Haquini Rhezelius och Ölands kyrkor, i: Kalmar län 1978.

Kyrkorna i Norra Möckleby, i: Norra Möckleby. Utg av hembygdsföreningen i Norra Möckleby, Kalmar 1978.

Källa gamla kyrka. Svenska fornminnesplatser nr 37, 3:e uppl. Uddevalla 1978.

Segerstads kyrka, Öländska kyrkor. – 11, i: Kalmar nations skriftserie 53, Uppsala 1978.

Ölands hamnkapell, i: Kalmar län 1978.

Gustaf II Adolfsbibeln och kormålningarna i Gärdslösa kyrka, i: Ölandsbladets julläsning 21 december 1978.

1979

Högsrums kyrka, i: Högsrum – en sockenbeskrivning. Utg av Högsrums hembygdsförening, Kalmar 1979.

Kyrkor ända från vikingatid; Avslöjande dammsugning, i: Historiska Nyheter nr 11, Stockholm 1979.

1980

Adam Sidén och Ölands konstminnen, i: Kalmar nations skriftserie 54, 1979, Uppsala 1980.

Bredsättra kyrkor. Sveriges Kyrkor, Öland II:4, vol 183, Stockholm 1980.

”Dammsugning” i Vickelby kyrktorn, i: Ölandsbladet sept el okt 1980.

Vickelby kyrka, Öländska kyrkor – 12, i: Kalmar nations skriftserie 54, 1979, Uppsala 1980.

1981

Ljungby kyrka. Vägledning utg av Ljungby hembygdsförening och Ljungby Kyrkoråd, Kalmar 1981.

Sveriges Kyrkor, The Churches of Sweden, Les Eglises de Suède, Die Kirchen Schwedens, i: ICOMOS Bulletin 1981. The Cultural Heritage in Sweden, Stockholm 1981.

Martin Olsson 95 år, i: Fortid och Framtid.

1982

Jag söker ... Sankta Brigida, i: ICO – Iconographisk Post, 1982:3.

Johnny Roosval och Sveriges Kyrkor, i: Johnny Roosval, forskaren, läraren (A Andersson red), Visby 1982.

Runstens kyrkor. Sveriges Kyrkor, Öland II:5, vol 188, Stockholm 1982.

Vickelby kyrka. Vägledning, utg av Vickelby kyrkoråd 1982.

Ölands kyrkor. Svenska fornminnesplatser 53, Uddevalla 1982.

Ölands försvarskyrkor, i: Kalmar län 1982.

En spännande resa i tid och rum, fylld av överraskningar. Rec av P von Horn, Portar, Stockholm 1982, i: Ölandsbladet 1982.

- 1983
Kyrkorna i Mörbylånga, i: Mörbylånga. En öländsk socken i ord och bild, helg och söcken. Utg av Mörbylånga hembygdsförening, Mörbylånga 1983.
Nils Isak Löfgren, i: Svenskt Biografiskt Lexikon XXIV, Stockholm 1983.
Segerstads kyrka. Vägledning, utg av Segerstads församling, Degerhamn 1983.
Vickleby kyrka. Sveriges Kyrkor, vol 193, Stockholm 1983.
Ölands kyrkor, i: Historiska Nyheter nr 23, Stockholm 1983. Specialnr om Kalmar län.
Ölands medeltida kyrktorn, i: Hikuin nr 9, Viborg 1983.
- 1984
Försvunna rikedomar..., i: Historiska Nyheter nr 29, Stockholm 1984. Specialnr om kyrkliga textilier.
Gräsgårds kyrka, Öländska kyrkor – 13, i: Kalmar nations skriftserie 56, Uppsala 1984.
Medeltida Birgittabilder på Öland, i: Den ljusa medeltiden. Studier tillägnade Aron Andersson. SHM studies 4, Uddevalla 1984.
Några öländska kastaltorn samt tvärvetenskap, knep och andra hjälpmedel, i: Matts Dreijer 80 år 1981, Mariehamn 1984.
Sigurd Fafnesbane i Kastlösa kyrka, i: Ölandsbladet 22 december 1984.
- 1985
Algutsrums kyrka; S:t Knuts kapell, i: Algutsrum. En sockenbeskrivning. Utg av Algutsrums hembygdsförening, Emmaboda 1985.
Försvarskyrka; Rundkyrka, i: Medeltidens ABC, Stockholm 1985.
Vart har östtornet i Resmo tagit vägen? I: Ölandsbladets julläsning 21 december 1985.
- 1986
Köpings kyrkor, i: En bok om Köping och Egby. Utg av Köping-Egby hembygdsförening, Borgholm 1986.
Sveriges Kyrkor och kulturminnesvården, i: Kulturminnesvård 1986:2.
"Runstenen" vid Folkhögskolan, i: Ölandsbladet 21 augusti 1986.
Öländska praktpjäser från 1600-talet, i: Ölandsbladet 23 december 1986.
Rec av TH Garner, Konge, Knees og Bisp. Venden og Danmark. Herning 1984, i: Fornvännen 81, 1986.
- 1987
Kyrkorna i Föra under nästan tusen år, i: Föra från kust till kust. Utg av Föra hembygdsförening, Borgholm 1987.
Källa gamla kyrka. Kort beskrivning för översättning till tyska och franska, bilaga i 3:e upplagan av Svenska fornminnesplatser nr 37.
Sveriges Kyrkor 75 år! I: Kulturminnesvård 1987:4.
Johnny och Ellen Roosval i Villa Alnäs, i: Djurgårdsbladet, utg av Djurgårdens hembygdsförening, 2 maj 1987.
Jultomten i Resmo kyrka, i: Ölandsbladet 24 december 1987.
Rec av Å Nisbeth, Bildernas predikan, Stockholm 1985, i: Yggdrasil nr 1, 1987; även i Ölandsbladet 6 juni 1987.
- 1988
Kan man lita på Olaus Magnus? I: Folkets historia 1988:2.
Kyrkorna i Källa, i: Källa, en sockenbeskrivning. Utg av Källa hembygdsförening, Borgholm 1988.
Ljungby kyrka, i: Ljungby kyrkas restaurering 1988, Kalmar 1988.
Resmo kyrka. Sveriges Kyrkor, vol 203, Stockholm 1988.
Runstens kyrka, i: Runsten. En sockenbok. Utg av Runstens hembygdsförening, Borgholm 1988.
Åby kyrka, i: Åby socken. Utg av Åby hembygdsförening, Vimmerby 1988.
- 1989
Gräsgårds kyrka. Vägledning, utg av Gräsgårds kyrkoråd, Mörbylånga 1989.
Långlöts kyrka. Vägledning, utg av Långlöts församling, Borgholm 1989.
Köpingsvik på 1920-talet. Några sommarminnen, i: Ölandsbladet 5 januari 1989.
Vågenergi på 1600-talet? I: Ölandsbladet 14 december 1989.
En lycklig olycka? Om brudbänkarna i Glömminge och Algutsrums kyrkor, i: Ölandsbladet 23 december 1989.
- 1990
Dendrokronologisk datering av några öländska kyrkor (tills m Thomas S Bartholin), i: Hikuin 17, Viborg 1990.
Förbindelserna Gotland-Öland under romansk tid i den kyrkliga konsten (Die Verbindungen zwischen Gotland und Öland während romanischer Zeit hinsichtlich der kirchlichen Kunst), i: Gotlandia Irredenta I. Festschrift für Gunnar Svahnström. Robert Bohn (Ed.), Sigmaringen 1990.
Glömminge kyrka, i: Glömminge – en Ölandssocken förr och nu. Utg av Glömminge hembygdsförening, Borgholm 1990.
John Söderberg – en av Sveriges Kyrkors veteraner – 85 år 31 maj, i: Forntid och Framtid 1990:9.

Peter Isberg – en mångkunnig byggmästare och finsnickare som präglat mer än en tredjedel av Ölands kyrkor, i: *Ölandsbladet* 24 december 1990.

Räpplinge kyrka; Det så kallade Äpplerums kapell, i: En bok om Räpplinge. Utg av Räpplinge hembygdsförening, Borgholm 1990.

Sankt Göran i Storkyrkan – ett 50-årsminne, i: *Fortid och Framtid* 1990:2.

1991

Hilda Kauri (1901–1990) till minne, i: *Fortid och Framtid* samt SvD och DN 19 januari 1991.

Löts kyrka, i: *Löt. En ölandssocken och dess människor*. Utg av Löts hembygdsförening, Borgholm 1991.

Rec av S-G Sundberg, Offerkyrkor i gamla Växjöstiftet. En vallfartssed under den lutherska ortodoxins tid. Växjö 1989, i: *ICO – Iconographisk Post* 1991:1.

1992

Herrestads kyrka. Linköpings stifts kyrkor. Vägledning, utg av Linköpings stifts kyrkoberskrivningskommitté, 2:a omarb uppl (tills m J Eriksson), Uddevalla 1992.

Högby kyrka. Vägledning, utg av Högby kyrkoråd, 2:a omarb uppl, Borgholm 1992.

Öländska altarpredikstolar, i: *Från romanik till nygotik. Studier tillägnade Evald Gustafsson*, Stockholm 1992.

Julevangeliet i Högby kyrka, i: *Ölandsbladet* 24 december 1992.

Öländska byggmästare: Johan Söderström, i: *Ölandsbladet* 1 februari 1992; Johan Petersson, i: *Ölandsbladet* 4 februari 1992; Håkan Göth, i: *Ölandsbladet* 22 februari 1992; Petter Ekholm, i: *Ölandsbladet* 3 mars 1992; Leonard Lindman, i: *Ölandsbladet* 14 mars 1992.

1993

De öländska kyrkorna – en översikt, i: *Kyrkobyggnader 1760–1860, del 2. Småland och Öland. Sveriges Kyrkor*, vol 216, Stockholm 1993.

Gräsgårds kyrka; S Stefans eller S Barbaras kapell, i: *Gräsgård mellan hav och hed*. Utg av Gräsgårds hembygdsförening, Borgholm 1993.

Oeland, *Geografia storia di*, i: *Enciclopedia dell'arte medievale*, 1993.

1994

Peter Bundie – om Peter Conterfeyare, barockmästare i Småland och på Öland, i: *Konst i Småland och på Öland. En antologi om konst i offentlig miljö*, Lund 1994.

1995

Är Resmo kyrka den äldsta stenkyrkan i det dåvarande Sverige? I: *Hikuin* 22, Viborg 1995.

Inte ens Lloyds försäkrade ölandsstugan, i: *Ölandsbladet* 11 maj 1995.

Om klivstättor på Öland, i: *Ölandsbladet* 1995.

1996

Kyrkoberskrivningarna i: *Det medeltida Sverige* 4:3, Öland, av R Axelsson, K Janzon och S Rahmqvist, Stockholm 1996.

Kyrkorna i Högby under tusen år, i: *Högby socken på Öland, I*. Utg av Högby hembygdsförening, Borgholm 1996.

Resmo kyrka. Vägledning, utg av kyrkorådet, Mörbylånga 1996. (Även på tyska, franska och engelska.)

En hyllning till Öland 1555 (Olaus Magnus), i: *Ölandsbladet* 21 december 1996.

1997

Bredsättra kyrkor, Sankta Britas kapell samt stenkorsen på Kapelludden, vid Kläppinge och i Övra Sandby, i: *Bredsättra sockenbok*. Utg av Bredsättra hembygdsförening, Oskarshamn 1997.

Mörbylånga kyrkor. *Sveriges Kyrkor*, vol 222, Stockholm 1997.

Olaus Magnus på Öland, Biskopsbo och Sikavarp, i: *Linköpings stiftsbok 1996/97*, Västervik 1997.

Rannsakingar, Johan Hadorph och Petrus Törnwall på Öland, i: *Kalmar län årg 81*, 1996–97.

Rhezelius, Jonas Haquini, i: *Svenskt Biografiskt Lexikon XXX*, Stockholm 1997.

Kung David och Bathseba i Gärdslösa kyrka, i: *Ölandsbladet* 7 januari 1997.

Rec av Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. Vest og Sydjylland. Christian Adamsen & Vivi Jensen red, i: *Fornvännen* 92, 1997.

I SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM, ÄR FÖLJANDE PUBLICERAT OM ÖLAND

Kyrkor på Öland. Inledning. Översikt av de skriftliga källorna. Öland band I:1, volym 108, 142.

ÅKERBO HÄRAD

Böda och S:t Olof. Öland band I:2, volym 116, 142.

Högby kyrkor. Öland band I:3, volym 119, 142.

Källa kyrkor. Öland band I:4, volym 128, 142.

Persnäs kyrkor. Öland band I:5, volym 133, 142.

Föra kyrkor, med rättelser, tillägg och register till band I. Öland band I:6, volym 142.

RUNSTENS HÄRAD

Långlöts kyrkor. Öland band II:1, volym 151.

Löt och Egby. Öland band II:2, volym 163.

Gårdslösa kyrka. Öland band II:3, volym 177.

Bredsättra kyrkor. Öland band II:4, volym 183.

Runstens kyrkor. Öland band II:5, volym 188.

SLÄTTBO HÄRAD

Köpings kyrkor. Öland, volym 170.

ALGUTSRUMS HÄRAD

Vickleby kyrka. Öland, volym 193.

Resmo kyrka. Öland, volym 203.

Mörbylånga kyrkor. Öland, volym 222.

KYRKÖBYGGNADER 1760–1860

Del 2. Småland och Öland, volym 216.

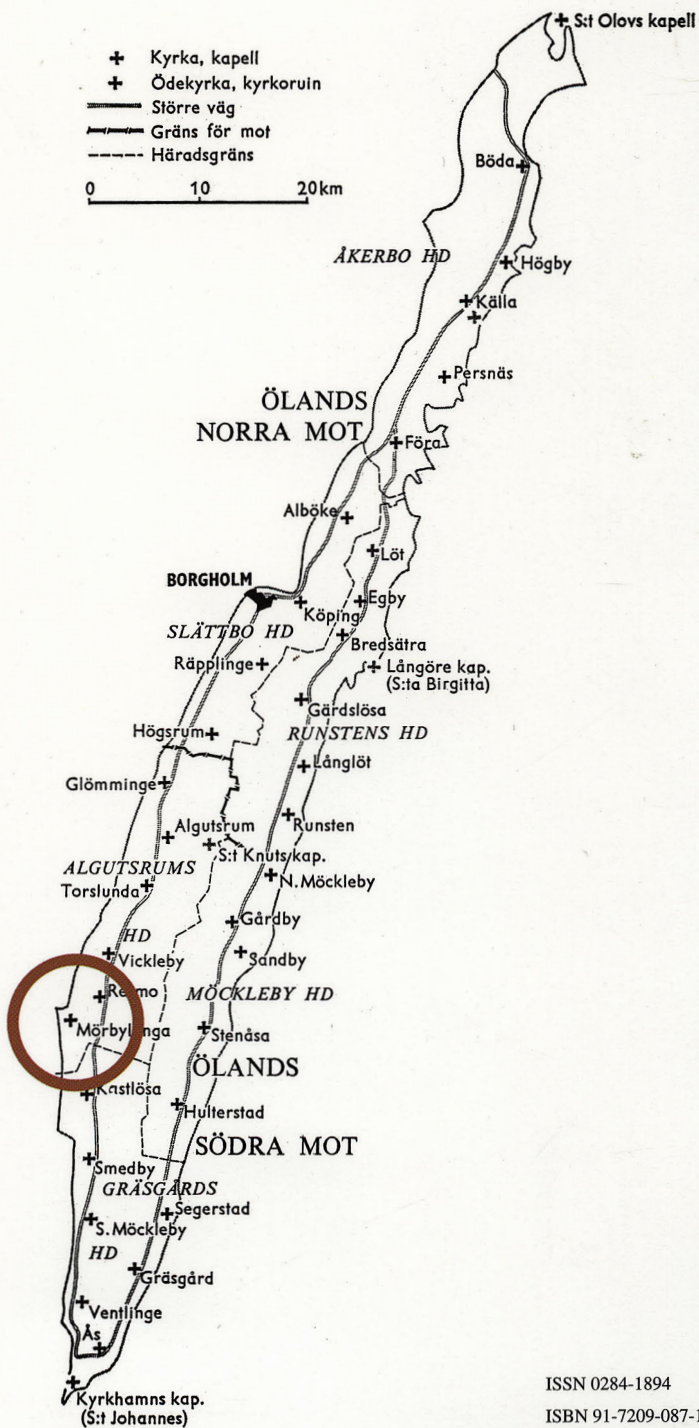
Under utarbetande:

S:ta Britas och S:ta Margaretas kapell, med rättelser, tillägg och register till band II.
Öland band II:6; Hulterstad kyrka, samt Medeltida träkyrkor, del 3, där Öland ingår.

VOLYM 222

ÖLAND

Algutsrums härad

ISSN 0284-1894

ISBN 91-7209-087-1 (inb)

ISBN 91-7209-088-X (hft)